

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΙΘ'.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1956

ΑΡΙΘ. 175.

ΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ(*)

1. ΑΙ ΤΡΕΙΣ ΑΠΟΧΡΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ι. Πολλά πολιτεύματα, ούσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντα, διεκδικοῦν ὑπὲρ αὐτῶν τὸν τίτλον τῆς δημοκρατίας. Θεωρητικοὶ ἀπολογηταὶ καὶ ἐπίσημοι ἐκπρόσωποι ἀκόμη καὶ τῶν πλέον ἀντιθέτων πολιτευμάτων χαρακτηρίζουν τὸ ἐκλεκτόν των πολιτεύματα ὡς δημοκρατίαν, ἐνίστε μάλιστα ὡς τὴν μόνην γνήσιαν μορφήν τῆς δημοκρατίας.

Εἰς τί ὀφείλεται ἡ προτίμησις αὕτη πρὸς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς δημοκρασίας; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα εἶναι εὐχερής. Ἡ λέξις δημοκρατία εἶναι μαγική, ἀσκεῖ μεγάλην γοητείαν εἰς τὰ πλήθη. Ἡ λέξις δημοκρατία κολακεύει τοὺς λαοὺς καὶ οἱ ἄρχοντες θέλουν πάντοτε νὰ ἔχουν τοὺς λαοὺς μαζύ των. Εἰς ὅλα τὰ πολιτεύματα ὁ λαὸς εἶναι μεγάλη δύναμις.

ΙΙ. Ἐν μέσῳ τῆς συγχύσεως ταύτης τίθεται τὸ ἐρώτημα: Ποῖον εἶναι τὸ ἀληθὲς νόημα τῆς δημοκρατίας; Τί εἶναι πράγματι δημοκρατία;

Ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν κοινὴν ἀντίληψιν τῆς ἐποχῆς μας θὰ διαπιστώσωμεν, ὅτι ἡ λέξις δημοκρατία χρησιμοποιεῖται σήμερον ὑπὸ τρεῖς διαφόρους ἐννοίας. Διὰ τὴν ἀποσαφήνισιν τῶν πραγμάτων ἐπιβάλλεται ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς μιᾶς ἐκάστης τῶν τριῶν τούτων ἐννοιῶν.

Ἐν πρώτοις ἡ ἐννοία τῆς δημοκρατίας ἀναφέρεται εἰς τὴν *οργάνωσιν τῆς πο-*

λιτείας, καὶ προσδιορίζεται ἐκ τοῦ *κυριάρχου ὄργανου* αὐτῆς. Εἰς τὴν ἀποχρωσιν ταύτην δημοκρατία εἶναι τὸ *πολίτευμα*, εἰς τὸ ὁποῖον *κυριάρχον ὄργανον εἶναι ὁ λαός*. Ἐξ ἄλλης σκοπιᾶς ἡ λέξις δημοκρατία ἀναφέρεται εἰς τὴν *θέσιν*, τὴν ὁποῖαν λαμβάνει ἡ *πολιτεία ἐναντι τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀτόμου*. Ἰπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην δημοκρατικὸν πολίτευμα εἶναι τὸ *φιλελεύθερον πολίτευμα*, τὸ ἀναγνωρίζον καὶ σεβόμενον τὰς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου. Ἐκ τρίτου ἡ λέξις δημοκρατία ἀναφέρεται εἰς τοὺς *σκοπούς*, εἰς τοὺς *οποίους ἀποβλέπει ἡ πολιτεία*. Ἰπὸ τὴν τρίτην ταύτην ἐννοίαν δημοκρατία εἶναι τὸ *πολίτευμα*, τὸ ὁποῖον *μεριμνᾷ διὰ τοὺς πολλοὺς καὶ δὴ διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ἀδυνάτους*(¹).

(1) Ἐκ τῆς νεωτέρας περὶ τῆς οὐσίας τῆς δημοκρατίας φιλολογίας βλ. Σβώλου, *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, Α' 1934, σελ. 237 ἐπ., Φαρδῆ, *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, Α' 1949, σ. 5 ἐπ., Σγουρίτσα, *Ἐγχειρίδιον Συνταγματικοῦ Δικαίου Α'* 1951, σελ. 25 ἐπ., Vedel, *Manuel de droit constitutionnel*, 1949, σ. 241 ἐπ., Burdeau, *Traité de science politique*, IV 1952, σελ. 441 ἐπ., Duverger, *Manuel de droit constitutionnel*, 1948, σελ. 33 ἐπ. καὶ *Les regimes politiques*, 1948, Carl Schmitt, *Verfassungslehre*, 1929, σ. 223 ἐπ., 252 ἐπ. καὶ 258 ἐπ. Ἐκ τῶν μονογραφιῶν πρβλ. Ἰδία Kelsen, *Vom Wesen und Wert der Demokratie*, 1925, v. Laun, *La Démocratie*, 1933 καὶ Δένδια, *Ἡ Δημοκρατία*, 1935. Διὰ τὰς σχέσεις δημοκρατίας καὶ χριστιανισμοῦ βλ. Maritain, *Christianity and Democracy* 1945, καὶ Vlastos, *Christian Faith and Democracy*, 1939. Εἰς τὴν παρούσαν ἐργασίαν χρησιμοποιούμεν τὴν λέξιν

(*) Ἡ ἐργασία αὕτη ἀνεκοινώθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ Α' Συνέδριον τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ ἐν Ἀθήναις.

Τὰς τρεῖς ταύτας ἀποχρώσεις τῆς ἐννοίας τῆς δημοκρατίας δυνάμεθα νὰ ἀποκαλέσωμεν *πολιτικὴν δημοκρατίαν, φιλελευθέρων δημοκρατίαν, καὶ κοινωνικὴν δημοκρατίαν*. Ἐξ ἀναζητήσωμεν τώρα τὴν οὐσίαν τῶν διαφόρων ἀποχρώσεων τῆς ἐννοίας τῆς δημοκρατίας καὶ τὰς βάσεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκάστη αὐτῶν στηρίζεται.

2. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

I. Εἰς πᾶσαν συντεταγμένην πολιτείαν ὑπάρχει ἐν ἀνώτατον πολιτειακὸν ὄργανον, τὸ *κύριον τῆς πολιτείας*. Ἡ βούλησις του εἶναι ἡ ἱεραρχικῶς ἀνωτάτη πολιτειακὴ βούλησις, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ πάντες ὀφείλουσιν ὑποταγῆν. Αἱ ἐπιταγαὶ του εἶναι κανόνες δικαίου.

Ἐάν ἀνωτάτη βούλησις εἰς τὴν πολιτείαν εἶναι ἡ βούλησις *ἐνὸς μόνου ἀνθρώπου* τὸ πολίτευμα εἶναι *μοναρχικόν* (κληρονομικὴ μοναρχία ἢ προσωπικὴ δικτατορία). Ἐάν τὴν ἀνωτάτην πολιτειακὴν βούλησιν ἐκδηλοῖ *κατηγορία ἀνθρώπων, ἀποτελοῦσα μικρὰν μειοψηφίαν τοῦ συνόλου τοῦ λαοῦ*, τὸ πολίτευμα εἶναι *ὀλιγαρχικόν* (παλαιὰ ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματα, σύγχρονα δολοκληρωτικὰ κράτη). Ἐάν τέλος ἀνώτατον ὄργανον εἰς τὴν πολιτείαν εἶναι *οἱ πολλοί, ὁ λαός*, τότε τὸ πολίτευμα εἶναι *δημοκρατικόν*.

II. Ὁργανωμένη μορφή πολιτικῆς δημοκρατίας εἶναι ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία. Πλὴν ὅμως εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας ἡ δημοκρατία δὲν ἦτο τελεία. *Τελεία δημοκρατία ὑπάρχει ὅταν τὸ σύνολον τῶν ὠρίμων τὴν ἡλικίαν μονίμων κατοίκων τῆς χώρας μετέχει τοῦ δημοσίου βίου*. Εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας ὅμως τὸ μέγιστον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἀπεκλείετο τοῦ δημοσίου βίου. Μεγάλῃ μερὶς τῶν κατοίκων ἦσαν δούλοι, σοβαρὴν ποσοστὸν αὐτῶν ἦσαν μέτοικοι καὶ ἐκ τῶν ἀθηναίων πολιτῶν αἱ γυναῖκες παρέμενον μακρὰν τῆς δημοσίας ζωῆς⁽²⁾.

Εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας ὑπάρχει ὁ πυρὴν τῆς δημοκρατικῆς ἰδέας ὄχι ὅμως καὶ ἡ τελεία δημοκρατία. Ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς δημοκρατίας συνετελέσθη μόλις εἰς τὰς ἡμέρας μας. Μεγάλοι σταθμοὶ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς δημοκρατικῆς ἰδέας εἶναι *ἡ κατάργησις τῆς δουλείας, ἡ καθολικὴ ψηφοφορία καὶ ἡ παροχὴ ψήφου εἰς τὰς γυναῖκας*.

Ἡ διάκρισις μεταξὺ δούλων καὶ ἐλευθέρων, θεωρουμένη ἀπολύτως φυσικὴ εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, διετηρεῖτο εἰς μεγάλην κλίμακα μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Δὲν παρήλθον ἑκατὸν ἔτη ἀφ' ὅτου εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς ὁ Ἀβραάμ Λίνκολν ἐκήρυξε τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας. Ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον ὑπάρχον κράτη εἰς τὰ ὁποῖα ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας διατηρεῖται. Ἡ διεθνὴς κοινωνία καταβάλλει συντόνους προσπάθειαι πρὸς ἐξαφάνισιν καὶ τῶν τελευταίων ὑπολειμμάτων τῆς δουλείας καὶ δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας θὰ ἐξαλειφθῇ τελείως ὁ θεσμὸς, ὁ ὁποῖος ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐκηλίδωσε τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος⁽³⁾.

ὡς πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ ἀστέως τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἐπίσης ὑπάρχον ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὸ ποσοστὸν, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήρχετο ἐκάστη τῶν τάξεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖτο ὁ πληθυσμὸς, ἦτοι οἱ πολῖται, οἱ μέτοικοι καὶ οἱ δούλοι. Πάντως ὅμως δύναται θεωρηθῆν ὡς βέβαιον ὅτι οἱ πολῖται, οἱ δικαιοῦμενοι νὰ μετᾶσχουν ἐνεργῶς τοῦ δημοσίου βίου δὲν ὑπερέβαινον τὰ 10% τοῦ πληθυσμοῦ. Βλ. ἐπὶ τοῦ θέματος Εὐθ. Καστόρχην εἰς περιοδικὸν Ἀθηναίων Γ' (1874) σελ. 99-108, Πανσαγιωτίδου: Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς (1896), Ἀνδρεάδου: La population de l'Attique aux V et IV siècles εἰς Ἔργα, I, 1938, σελ. 231 ἐπ. Cohen, La Grèce et l'Hellénisme du monde antique, 1948, σελ. 214 ἐπ. καὶ 231 καὶ Gomme, The Population of Athens in the V and IV Centuries B. C. Oxford, 1933.

(3) Ὁ Πρόεδρος τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς Ἀβραάμ Λίνκολν ὑπέγραψε τὴν Διακήρυξιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων (Emancipations Proclamation) τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1862. Εἰς τὴν Ρωσίαν ἡ δουλεία καθργήθη ἐν ἔτει 1861. Μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν ἀνέλαβε τὴν προσπάθειαν τῆς ἐξαλείψε-

δημοκρατία κατὰ τρόπον εὐρύτερον ἐκείνου, ὑπὸ τὸν ὁποῖον αὕτη χρησιμοποιεῖται συνήθως εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς πολιτειολογίας.

(2) Δὲν ὑπάρχον ἀκριβεῖς πληροφορίαι

Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία, ἥτοι ἡ παροχὴ δικαιώματος ψήφου εἰς πάντας τοὺς ὄριμους τὴν ἡλικίαν ἄνδρας ἀδιαφόρως χρώματος, καταγωγῆς, ἐργασίας, περιουσιακῆς καταστάσεως, θρησκείας, μορφώσεως καὶ οἰουδήποτε ἄλλου διακριτικοῦ στοιχείου, ἀρχίζει πραγματοποιουμένη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ γενικεύεται μόνον μετὰ τὸ πέρασ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου⁽⁴⁾. Ἡ Ἑλλάς εἶναι ἐκ τῶν πρώτων χωρῶν τοῦ κόσμου, αἵτινες ἐθέσπισαν τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν⁽⁵⁾.

Ἡ παροχὴ ψήφου εἰς τὰς γυναῖκας ἀρχίζει ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Μέχρι τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου αἱ γυναῖκες εἶχον δικαίωμα ψήφου εἰς ἐλάχιστας πολιτείας. Ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς ιδέας τῆς δημοκρατίας διὰ τῆς παροχῆς ψήφου εἰς τὰς γυναῖκας εἶναι προῖόν τῶν δύο μεγάλων πολέμων. Μόνον μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον παρεχωρήθη ψήφος εἰς τὰς γυναῖκας εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς δημοκρατίας τοῦ κόσμου, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἐν τέλει καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα⁽⁶⁾.

ως τοῦ ἀπαισίου τούτου θεσμοῦ. Καρπὸς τῆς προσπάθειάς ταύτης ὑπῆρξεν ἡ περὶ καταργήσεως τῆς δουλείας διεθνῆς σύμβασις, ὑπογραφείσα ἐν Γενεύῃ τὴν 25ην Σεπτεμβρίου 1926. Ἀτυχῶς καὶ ἡ διεθνὴς αὕτη σύμβασις δὲν ἐπέτυχεν τὴν πλήρη ἐξάλειψιν τοῦ κακοῦ. Ἐνεκα τούτου ὁ Ὄργανισμὸς τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν ἐπανελάβε τὴν προσπάθειαν τῆς ἐξαλείψεως καὶ τῶν τελευταίων ὑπολειμμάτων τῆς δουλείας ὡς καὶ διαφόρων ἄλλων παρεμφερῶν πρὸς αὐτὴν θεσμῶν, οἵτινες ἐξευτελίζουν τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν. Βλ. *Revue des Nations Unies*, 5 (1956), Janvier σελ. 39 ἐπ. καὶ *Février* σελ. 45 ἐπ.

(4) Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία ἀρχίζει νὰ ἐφαρμόζεται εἰς τὴν Ἑυρώπην ἀπὸ τοῦ 1843 καὶ ἐφεξῆς, βλ. Σβώλου ἐνθ' ἄν. Β', 1, 1935, σελ. 13 ἐπ., *Burdeau* ἐνθ' ἄν. V, 1953, σελ. 431 ἐπ. καὶ *Carl Schmitt* ἐνθ' ἄν. σ. 127 ἐπ.

(5) Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ καθολικὴ ψηφοφορία εἶχε θεσπισθῆ, μὴ ἐφαρμοσθεῖσα, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος διὰ τοῦ νόμου ΙΖ' τῆς 9 Νοεμβρίου 1822, ψηφισθέντος ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως τοῦ Ἀστρους. Βλ. Γεωργοπούλου, Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία εἰς τὴν Ἑλλάδα, 1947, καὶ Φραγκίστα, Τὸ δημοκρατικὸν καὶ φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν πολιτευμάτων τοῦ Ἀγῶνος, 1953, σελ. 11-12.

(6) Τὸ μῆνυμα τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς δη-

Π. Ποία τώρα εἶναι ἡ βᾶσις τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας; *Θεμέλιον τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων*. Τοὺς ἀνθρώπους χωρίζουν πλεῖστα ὅσα διακριτικὰ γνωρίσματα (φύλον, χροῖμα, καταγωγή, θρησκεία, πλοῦτος, μόρφωσις, ἐπάγγελμα καὶ πλεῖστα ἄλλα). Ἐν καὶ μόνον εἶναι κοινὸν γνώρισμα εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἡ ἀνθρωπίνη ιδιότης. Ἡ δημοκρατία παραβλέπει διὰ τὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια χωρίζουν τοὺς ἀνθρώπους καὶ προσβλέπει εἰς ἓν καὶ μόνον, ἥτοι εἰς αὐτὸ τὸ ὅποῖον ἑνώνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἡ δημοκρατία θεωρεῖ πάντα τὰ στοιχεῖα, τὰ χωρίζοντα τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἐπουσιώδη, καὶ ἓν καὶ μόνον θεωρεῖ οὐσιώδες, τὴν ιδιότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ιδιότης ὅμως αἰ-

μοκρατίας διὰ τῆς παροχῆς ψήφου εἰς τὰς γυναῖκας ἦλθεν ἀπὸ τοῦ νέου κόσμου. Ψήφος ἐχορηγήθη εἰς τὰς γυναῖκας εἰς τὴν Νέαν Ζηλανδίαν ἐν ἔτει 1892, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1894 καὶ ἐφεξῆς εἰς διαφόρους πολιτείας τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Εἰς τὴν Ἑυρώπην τὸ προβάδισμα εἰς τὴν παροχὴν ψήφου εἰς τὰς γυναῖκας ἀνῆκε εἰς τὸν Βορρᾶν. Αἱ γυναῖκες ἀπέκτησαν ψήφον ἐν ἔτει 1906 εἰς τὴν Φιλλανδίαν, ἐν ἔτει 1907 εἰς τὴν Νορβηγίαν καὶ ἐν ἔτει 1908 εἰς τὴν Δανίαν. Πάντως μέχρι τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου ἐλάχισται πολιτεῖαι ἀπένεμον ψήφον εἰς τὰς γυναῖκας. Μετὰ τὸν πρώτον παγκόσμιον πόλεμον αἱ γυναῖκες ἀπέκτησαν ψήφον εἰς τὴν Ὄμοσπονδίαν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Γερμανίαν, εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ εἰς τὴν Σουηδίαν. Ἡ ἐξέλιξις συνεπληρώθη μετὰ τὸ πέρασ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου διὰ τῆς παροχῆς ψήφου εἰς τὰς γυναῖκας εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τελευταίως καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἑλλάς πρωτοπόρος εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς καθολικῆς ψήφου εἰς τοὺς ἄνδρας ἐβράδυνε πολὺ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς γυναικείας ψήφου. Περιέργον ἐπίσης εἶναι πῶς ἡ δημοκρατικὴ Ἑλβετία ἐπιμένει ἀκόμη εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς γυναικείας ψήφου. Περί τοῦ θέματος τῆς ψήφου τῶν γυναικῶν βλ. Σβώλου, Τὸ νέον Σύνταγμα καὶ αἱ βάσεις τοῦ Πολιτεύματος, 1928, σελ. 230 ἐπ., *Dugué*, *Traité de droit constitutionnel* 11, 1928, § 37 σελ. 592-615. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι παρ' ἡμῖν πρὸ ἑκατῶν ἐτῶν ἦτο ὑπέρμαχος τῆς γυναικείας ψήφου ὁ διαπρεπὴς συνταγματολόγος Ν. Ι. Σαρπίπολος.

τη ὑπάρχει εἰς ὅλους τοὺς βιολογικῶς ἀνήκοντας εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος. Διὰ τὴν πολιτικὴν δημοκρατίαν πάντες οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἔχοντες ἐξ ἴσου τὴν ἀνθρωπίνην ιδιότητα, εἶναι ἴσοι καὶ ἕνεκα τούτου ἐπὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἴσου πρέπει νὰ οἰκοδομηθῇ τὸ πολίτευμα⁽⁷⁾.

3. ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

I. Εἰς τὴν δευτέραν ἀπόχρωσίν της ἡ λέξις δημοκρατία σημαίνει τὸ *φιλελεύθερον πολίτευμα*. *Φιλελεύθερον εἶναι τὸ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον θέτει φροναυμὸς εἰς τὰς ἐξουσίας τῶν ἀρχόντων καὶ διασφαλίζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀτομικὰς ἐλευθερίας*. Εἰς τὸ φιλελεύθερον πολίτευμα ἡ πολιτεία δὲν δύναται νὰ θίξῃ ὀρισμένα ἀγαθὰ τῶν ἀτόμων, εἰς ἄλλα πάλιν ἀγαθὰ ἢ ἐπέμβασις της εἶναι δυνατὴ μόνον μέχρις ὀρισμένων ὁρίων καὶ ὑπ' ὀρισμένας ἐγγυήσεις. Αἱ ἀτομικαὶ ἐλευθερίαι, τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, διασφαλίζουσι εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητός του⁽⁸⁾.

Πολιτικὴ δημοκρατία καὶ φιλελεύθερον πολίτευμα δὲν εἶναι ἔννοιαι ταυτόσημοι. Φιλελεύθερα δύναται νὰ εἶναι καὶ ἡ συνταγματικὴ μοναρχία, ἐφ' ὅσον τύποις καὶ οὐσίᾳ κατοχυρώνει τὰς ἀτομικὰς ἐλευθερί-

(7) Πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης καθώρισεν ὡς πυρῆνα τῆς δημοκρατίας τὴν ἰσότητα. Εἰς Πολιτικά 4, 4, 3 γράφει τὰ ἐξῆς: «δημοκρατία ἐστίν... ἡ λεγομένη μάλιστα κατὰ τὸ ἴσον, κοινωνούτων ἀπάντων μάλιστα τῆς πολιτείας ὁμοίως».

(8) Ἐκ τῆς πλουσίας σχετικῆς βιβλιογραφίας βλ. Ν. Ν. Σαριπόλου, Σύστημα Συνταγματικῆ καὶ Γενικοῦ Δημοσίου Δικαίου Α', 1903, σελ. 41-136 καὶ Ἑλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, Γ' 1923, Σβώλου, Συνταγματικὸν Δίκαιον Α', 1934 σελ. 27 ἐπ. καὶ Σβώλου—Βλάχου, Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος I, 1954, σελίς 85 ἐπ., Ζαχαρίτσα, Ἡ δικαίτησις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, 1917, Burdeau ἐνθ' ἀνωτέρω III, 1950, σελίς 113 ἐπ. καὶ V, 1953, σελ. 497 ἐπ., Colliard, Les libertés publiques, 1950, Neumann—Nipperdey—Scheuner, Die Grundrechte I 1954, καὶ v. Laun, Die Menschenrechte, 1948. Ἀπὸ χριστιανικῆς σκοπιᾶς βλ. Maritain, The Rights of Man, 1945.

ας. Ἄφ' ἑτέρου ὁμως πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι δὲν δύναται σήμερον νὰ ὑπάρχῃ πραγματικὴ πολιτικὴ δημοκρατία μὴ φιλελεύθερα. *Αἱ ἀτομικαὶ ἐλευθερίαι ἀποτελοῦν τὸ ἀναγκαῖον πλαίσιον τῆς συγχρόνου πολιτικῆς δημοκρατίας*. Αἱ σύγχρονοι δημοκρατία λειτουργοῦν διὰ τῆς ἐκλογῆς κοινοβουλίου. Ὁ λαὸς ἐκφράζει τὴν βούλησίν του ἐμμέσως διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ περιοδικῶς ἐκλεγομένων ἀντιπροσώπων. Διὰ τὴν ὑπαρξίν ὁμως πραγματικῆς δημοκρατίας αἱ ἐκλογαί, αἱ ἀναδεικνύουσαι τὸ κοινοβούλιον, πρέπει νὰ εἶναι ἐλεύθεραι. Αἱ ἐλεύθεραι ἐκλογαὶ εἶναι ἡ λυδία λίθος τῆς συγχρόνου πολιτικῆς δημοκρατίας. Ἐλεύθερα ὁμως ἐκλογαὶ δὲν δύναται νὰ νοηθοῦν ἄνευ ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν. Ἄνευ προσωπικῆς ἐλευθερίας, ἄνευ ἐλευθερίας τοῦ λόγου, ἄνευ ἐλευθερίας τοῦ τύπου, ἄνευ ἐλευθερίας λειτουργίας πολιτικῶν συλλόγων, ἄνευ δικαστικῆς ἀνεξαρτησίας δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ γνήσιον δημοκρατικὸν πολίτευμα.

II. Ποία τώρα εἶναι ἡ κοσμοθεωρία, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐδράζεται τὸ φιλελεύθερον πολίτευμα; *Θεμέλιον τοῦ φιλελευθέρου πολιτεύματος εἶναι ὁ σεβασμὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας*. Ὁ φιλελευθερισμὸς θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον ὄχι ἀπλῶς ὡς μέριον τῆς κοινωνίας ἀλλ' ὡς ἰδίαν ὄντοτητα, ὡς αὐτοτελῆ ἀξίαν, ὡς προσωπικότητα. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς προσωπικότης, ἔχει αὐτοτελῆ ἠθικὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν ἡ πολιτεία ἔχει χρεὸς νὰ σεβασθῇ. Ἡ πολιτεία ὀφείλει νὰ διασφαλίσῃ τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς ἠθικῆς ἀξίας τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος.

4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ὁ Ἀβραὰμ Λίνκολν ὥρισε τὴν δημοκρατίαν ὡς «τὸ πολίτευμα τοῦ λαοῦ, διὰ τοῦ λαοῦ καὶ διὰ τὸν λαόν». («The Government of the people, by the people, for the people»). Πράγματι ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἡ ἔννοια τῆς δημοκρατίας προσέλαβε καὶ νέαν ἀπόχρωσιν ἐκ τῶν ἀντιλήψεων, αἱ ὁποῖαι πρυτανεύουσι ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς τῆς πολιτείας, ὡς πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης *δημοκρατία χαρακτηρίζεται τὸ*

πολίτευμα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μεριμνᾷ περὶ τῶν πολλῶν, ἰδίᾳ μάλιστα περὶ τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων.

Βεβαίως πρώτη μέριμνα πάσης πολιτείας εἶναι ἡ ἀσφάλεια τῶν συνόρων καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τάξις. Τὸ σύγχρονον κράτος ὅμως δὲν εἶναι ἀπλῶς ὁ νυκτοφύλαξ κύων, ὁ μεριμνῶν μόνον διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν τάξιν. Τὸ σύγχρονον κράτος ἔχει εὐρύτεραν ἀποστολήν. Τὸ σύγχρονον κράτος δὲν εἶναι ἀπλῶς κράτος εἰρήνης καὶ ἀσφαλείας ἀλλ' εἶναι συγχρόνως κράτος πολιτισμοῦ καὶ κοινωνικῆς προνοίας. Τὸ σύγχρονον κράτος ὀφείλει νὰ ἐξυψώσῃ τὸ ὑλικόν, τὸ πνευματικόν καὶ τὸ ἠθικόν ἐπίτεδον τοῦ λαοῦ. Τὸ σύγχρονον κράτος ὀφείλει νὰ μεριμνήσῃ ὅπως ἐξασφαλίσῃ εἰς πάντα πολίτην, σεβόμενον τοὺς νόμους του, συνθήκας ζωῆς ἀναξίας τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας. Τὸ σύγχρονον κράτος ὀφείλει νὰ μεριμνᾷ διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ λαοῦ, διὰ τὴν ἐξυῤῥεσιν ἐργασίας εἰς τοὺς πολίτας, διὰ τὴν δικαίαν ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας, διὰ τὴν περιθάλψιν τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν γερόντων, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων, καὶ ἐν γένει διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ βιωτικοῦ ἐπιπέδου καὶ τῆς ἠθικῆς προσωπικότητος τῶν πολλῶν. Ἡ μέριμνα αὕτη τῆς πολιτείας περὶ τῶν πολλῶν, καὶ διὴ τῶν ἀδυνάτων, προσδίδει εἰς αὐτὴν τὸν χαρακτῆρα τῆς κοινωνικῆς δημοκρατίας.

Αἱ ἔννοιαι τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς δημοκρατίας δὲν ταυτίζονται κατ' ἀνάγκην. Εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ πολιτικὴ δημοκρατία μὴ ἔχουσα ἐπίγνωσιν τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς καὶ ἀφ' ἐτέρου εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ πολίτευμα μὴ δημοκρατικόν μεριμνῶν περὶ τῶν πολλῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων.

Καίτοι ὅμως αἱ ἔννοιαι τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς δημοκρατίας λογικῶς δὲν ταυτίζονται, ὅμως εἰς τὴν οὐσίαν συνδέονται μετὰξὺ τῶν στενώτατα. Κατὰ φυσικὸν νόμον ἕκαστος προνοεῖ κατὰ πρῶτον λόγον δι' ἑαυτόν. Τὰ μοναρχικὰ πολιτεύματα μεριμνοῦν κατὰ πρῶτον λόγον διὰ τὸν μονάρχην, τὴν οἰκογένειάν του καὶ τοὺς αὐλικούς του. Τὰ ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα μεριμνοῦν διὰ τοὺς ἀνήκοντας εἰς

τὴν κυβερνώσαν ὀλιγαρχίαν, εἰδικῶς τὰ σημερινὰ ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα μεριμνοῦν κατὰ πρῶτον λόγον διὰ τοὺς ἐπιτελεῖς τοῦ κόμματος καὶ διὰ τὰ μέλη αὐτοῦ. Ἡ πολιτικὴ δημοκρατία ὡς πολίτευμα τῶν πολλῶν εἶναι τὸ κατάλληλον πολίτευμα ὅπως μεριμνήσῃ καὶ διὰ τοὺς πολλούς. **Τὸ πολίτευμα τοῦ λαοῦ παρέχει περισσοτέρας ἐγγυήσεις ἀπὸ οἰονδήποτε ἄλλο πολίτευμα ὅτι θὰ μεριμνήσῃ καὶ διὰ τὸν λαόν.**

II. Ἐρωτᾶται πάλιν, ποῖον εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς κοινωνικῆς δημοκρατίας. **Ἡ κοινωνικὴ δημοκρατία στηρίζεται εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν ἄνθρωπον.** Ἡ πολιτεία σκοπὸν ἔχει τὴν διασφάλισιν καὶ τὴν προαγωγὴν τοῦ «κοινοῦ ἀγαθοῦ». Κοινὸν ἀγαθὸν ὅμως δὲν εἶναι μόνον τὸ ἀγαθὸν τοῦ συνόλου ἀλλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ, ὑλικά καὶ ἠθικά, τῶν ἀνθρώπων τῶν συγκροτούντων τὴν κοινωνίαν. Οἱ ἄνθρωποι ὑπάρχουν ὄχι μόνον χάριν τοῦ συνόλου ἀλλὰ καὶ δι' ἑαυτούς. Ἡ πολιτεία πρέπει νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῆς ὄχι μόνον πρὸς τὸ σύνολον ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ καθ' ἕκαστον άτομα. Πρέπει νὰ προσέξωμεν τὸ δάσος, ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀγνοήσωμεν καὶ τὰ δένδρα, τὰ συγκροτοῦντα τὸ δάσος.

5. Αἱ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ Ἡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων προκύπτει ὅτι αἱ βάσεις τῆς δημοκρατίας εἶναι τρεῖς: **ἡ ἰσότης τῶν ἀνθρώπων, ἡ βία τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας, ὁ σεβασμὸς τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος,** βία τῆς φιλελευθέρου δημοκρατίας, καὶ **ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπον,** βία τῆς κοινωνικῆς δημοκρατίας. Αἱ τρεῖς αὗται βάσεις τῆς δημοκρατίας ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις τῆς κοσμοθεωρίας, ἥτις ὡς πρῶτον ἄρθρον πίστεως ἔχει τὴν ἀναγνώρισιν τῆς «ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου» ὡς τῆς πρώτης τῶν ἐγκοσμίων ἀξιών. **Αἱ τρεῖς βάσεις τῆς δημοκρατίας ἀποτελοῦν ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τῆς λέξεως λαμβανομένης ὑπὸ τὴν εὐρυστάτην ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρίστην ἔννοιαν.**

Ἡ κοσμοθεωρία ὅμως, ἥτις πιστεῖται

«κατ' ἐξοχήν» εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ κοσμοθεωρία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἰς τὴν χριστιανικὴν κοσμοθεωρίαν *ὑπερτάτη τῶν ἐγκοσμίων ἀξιῶν εἶναι ὁ ἄνθρωπος*⁽⁹⁾. Ἡ ἰδέα αὕτη ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς ὅλης χριστιανικῆς κοινωνικῆς διδασκαλίας καὶ ἐξ αὐτῆς ἀτέρρευσεν ἡ μεγάλη δύναμις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Χάρις εἰς τὴν περὶ ἀνθρώπου ἀντίληψιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, «ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ μεταβάλλεται ἡ ἠθικὴ ὄψις τοῦ κόσμου»⁽¹⁰⁾. Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρχίζει νέα ἐποχὴ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, κατὰ τὴν ὁποίαν παρὰ τὰς ἀντιξόους περιστάσεις καὶ τὰς ἀναποφύκτους παλινδρομήσεις, προάγεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ πίστις εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλῶς φθαρτὴ ὕλη, ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν προωρισμένην διὰ τὴν ἀθανάσιαν. Ὁ ἄνθρωπος ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν ἀλλὰ καὶ διαχωρίζεται ἀπ' αὐτῆς⁽¹¹⁾. *Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει μόνον φυσικὴν ὑπόστασιν ἀλλ' ἔχει καὶ πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ὄντοτητα, προαγομένην διὰ τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀγάπης*. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ κορωνὴ τῆς δημιουργίας, εἶναι, ὡς λέγει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, «δεύτερος κόσμος... ἐπόπτης τῆς ὄρατῆς κτίσεως, μύστης τῆς νοουμένης, βασιλεὺς τῶν ἐπὶ γῆς...»⁽¹²⁾.

(9) Περί τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν χριστιανικὴν θεωρίαν ὡς τῆς ὑπερτάτης ἐγκοσμίου ἀξίας βλ. τὴν εἰς τὸ παρὸν Συνέδριον τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ εἰσηγήσειν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σάμου κ. Εἰρηάνου. Πρβλ. ἔτισης Μπρασιώτου, Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτισμὸς, 1941, ἰδίᾳ σ. 25 ἐπ. καὶ Οὐμανισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς, 1955, Παρθενίου Πολλάκη, Ἡ ἀνθρωπίνη ἀξιοπρέπεια κατὰ τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, 1955, Βουρβέρη, Ἀνθρωπισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς εἰς Κανίσκιον Φ. Κουκουλέ, 1953, Π. Ζέπου, Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι πρῶτοι γνήσιοι ἀνθρωπισταί, «Ἀκτίνες» 1955, Ἰανουάριος.

(10) Ἡ ἐπιγραμματικὴ αὕτη διατύπωσις ἀνήκει εἰς τὸν Ἀμαντον, βλ. Ἱστορίαν Βυζαντινοῦ Κράτους, Α' 1939, σελ. 27-28.

(11) βλ. Πολλάκην ἔνθ' ἄν. σελ. 11.

(12) Θαυμασιῶς τοποθετεῖ τὸν ἄνθρωπον

Κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ὁ ἄνθρωπος οὔτε ἀπλοῦν τμήμα τῆς φύσεως ἀλλ' οὔτε καὶ ἀπλοῦν μόριον τῆς κοινωνίας εἶναι. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλοῦν *ἄτομον*, ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρόσωπον, πρόσωπον δὲ εἶναι «ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ Δημιουργοῦ ἐντεθεῖσα πνοή»⁽¹³⁾. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλοῦν τμήμα μᾶς ὀλόγητος ἀλλ' εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸν ὀλόγητος, εἶναι προσωπικότης ἔχουσα αὐτοτελῆ ὑπαρξιν καὶ αὐτοτελῆ ἀξίαν. Πᾶς ἄνθρωπος ὡς αὐτοτελής ἀξία εὐρίσκειται εἰς σχέσιν πρὸς τὸ ἀπόλυτον, εἰς τὸ ὁποῖον τελικῶς θὰ εὔρη τὴν δικαίωσίν του⁽¹⁴⁾. Ὁ ἄνθρωπος φέρει «τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθεῖσαν ὠραιότητα». Ὡς θεία εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ πρώτη μετὰ τὸν Θεὸν ἀξία, ἡ πρώτη ἀξία τοῦ κόσμου τούτου.

Ἐκ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν προκύπτει κατὰ λογικὴν ἀνάγκην ἡ ἰσότης μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Ποίαν σημασίαν δύνανται νὰ ἔχουν τὰ διάφορα γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα χωρίζουν τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν κοινὸν γνώρισμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι παντὸς ἄλλου ἀπειροῦς πολυτιμότερον, τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ὡς λέγει ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ὁ Χριστιανισμὸς γνωρίζει «μίαν... γένους λαμπρότητα, τὴν τῆς εἰκόνης τήρησιν καὶ πρὸς τὸ Ἀρχετύπον ἐξομοίωσιν»⁽¹⁵⁾. Ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων συνέβαλε σπουδαίως εἰς τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας⁽¹⁶⁾ καὶ

ὁ Θεολόγος Γρηγόριος εἰς Λόγον ΛΗ' (Migne Πατρ. 36, σελ. 322-323: «παρὰ μὲν τῆς ὕλης λαβῶν τὸ σῶμα... παρ' ἑαυτοῦ δὲ πνοὴν ἐνθεῖς (ὁ δὲ νοερὰν ψυχὴν καὶ εἰκόνα Θεοῦ οἶδεν ὁ λόγος), οἷόν τινα κόσμον δεύτερον, ἐν μικρῷ μέγαν... ἐπόπτην τῆς ὄρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλεῖα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον...».

(13) βλ. Πολλάκην ἔνθ' ἄν. σελ. 11.

(14) βλ. Maritain ἔνθ' ἄν. σ. 6. Περί τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου βλ. καὶ τὸ ὠραῖον ἄρθρον τοῦ Ρώσου ὀρθοδόξου θεολόγου Berdjajev, Das Problem des Menschen εἰς Kirchenstaat und Mensch (Russisch-orthodoxe Studien), 1937, σελ. 147 ἐπ.

(15) Λόγος ΚΔ', 15 (Migne Πατρ. 35, σ. 1188).

(16) Μεγάλη εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Χριστιαν

εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς θέσεως τῆς γυναικός (17). Ἡ περὶ ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων χριστιανικὴ ἀντίληψις παρέσχεν ἀσφαλῆς βάθρον διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας.

Ὁ Χριστιανισμὸς προσβλέπει πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὡς πρὸς ἠθικὴν προσωπικότητα. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐλευθέραν βούλησιν καὶ πρέπει ἐλευθέρως νὰ ἀναπτύξῃ δρα-

νισμοῦ κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς μεταχειρίσεως τῶν δούλων, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας. Παραμένει πάντοτε ὡς τὸ ὑψηλότερον κήρυγμα ἀνθρωπισμοῦ ἢ περὶ ἰσότητος διακήρυξις τοῦ Παύλου εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολήν του (3, 27): «οὐκ ἔστι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔστι δούλος οὐδὲ ἐλεύθερος οὐκ ἔστι ἄρσεν καὶ θήλυ». Ὁραία ἐκφράζουσι τὴν περὶ δουλείας χριστιανικὴν ἀντίληψιν καὶ οἱ ἀκόλουθοι στίχοι Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου (Migne Πατρ. 37, σελ. 853):

Εἰς χοῦς πάντες, ἐνὸς πλάστου γένος, Ἡ δὲ τυραννίς

Εἰς δύο τὰ θνητῶν ἔσχισεν, οὐχὶ φύσις

Δούλος ἔμοι πάς σκαιός ἐλεύθερος, ὅστις ἄριστος.

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν περιώρισθη νὰ διακηρύξῃ τὴν ἰσότητα ἐλευθέρων καὶ δούλων ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς χριστιανικὰς ἐκδηλώσεις ἐφήρμοσεν αὐτήν. Οἱ δούλοι μετεῖχον τῶν θρησκευτικῶν συνάξεων τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἐν πλήρει ἰσότητι μετὰ τῶν κυρίων των. Παρεκάθητο εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν καὶ ἀντήλλασσον μετ' αὐτῶν ἀδελφικὸν ἀσπασμόν. Εἰς τὰ χριστιανικὰ νεκροτάφεια δὲν ἀπαντᾶται εἰς ἐπιτάφιον ἐπιγραφήν χαρακτηρισμὸς νεκροῦ τινος ὡς δούλου, ἐνῶ ἀντιθέτως πολλὰκις ἐξάιρεται ἢ πρὸς τοὺς δούλους εὐμένεια τοῦ ὑπὸ τὴν πλάκα ἀναπαυομένου νεκροῦ. Ἐπι πλεόν ἢ Ἐκκλησία ἠνόησε τὰς ἀπελευθερώσεις τῶν δούλων, ἢ δὲ νομοθεσία ἀπὸ τοῦ πρώτου χριστιανοῦ αυτοκράτορος λαμβάνει μέτρα πρὸς διεκόλυσιν αὐτῶν. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐναντι τῆς δουλείας βλ. Μπρατσιώτου, Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολήν, 1923, σελ. 109 ἐπ. Διὰ τὴν δικαιοκίην σημασίαν τοῦ κηρύγματος τῆς ἰσότητος τοῦ Παύλου βλ. Leoni, Il cristianesimo e l'idea del diritto ἐν Rivista italiana per le scienze giuridiche 55 (1949) σελ. 427 ἐπ. καὶ Biondo Biondi, La giuridicità del Vangelo, Jus 2 (1951) σελ. 23 ἐπ.

(17) Σπουδαία ὑπήρξεν ἡ ἐπίδρασις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν ἐξύψωσιν τῆς νομικῆς θέσεως τῆς γυναικός, ἰδίᾳ εἰς τὴν οἰκογένειαν. Πρβλ. Μπρατσιώτου, Ἡ γυνὴ ἐν τῇ Βίβλῳ (β' ἔκδ. 1940).

σιν τείνουσαν εἰς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ προσωπικότητος. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ὁμοῦ τῆς δράσεως ταύτης τοῦ ἀνθρώπου ἢ πολιτεία πρέπει νὰ σεβασθῇ τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα, τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, καὶ νὰ διασφαλίσῃ τὰς πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ἠθικῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου ἀναγκαίας ἐλευθερίας. Κατὰ τὴν χριστιανικὴν κοσμοθεωρίαν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλευθέρω προσωπικότης.

Ἡ χριστιανικὴ αὕτη ἀντίληψις περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐλευθέρου ὄντος, ὀφείλοντος ἔσωθεν νὰ προαγάγῃ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ προσωπικότητα, δύναται νὰ θεμελιώσῃ ἄριστα τὴν πολιτικὴν πίστιν εἰς τὸ φιλελεύθερον κράτος. Ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἔχει αὐτοτελεῖ ἀξίαν, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἔχει σκοπὸν καθ' ἑαυτὸν καὶ δὲν ἀποτελεῖ ἀπλοῦν μέσον ἐπιτυχίας τῶν σκοπῶν τοῦ κρατικοῦ Λεξιάθαν, τὸ κράτος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ παντοδύναμον δυνάμενον πρὸς ἰκανοποίησιν τῶν σκοπῶν του νὰ φθάνῃ κατ' ἀρέσκειαν μέχρις ἐξουθενώσεως τοῦ ἀτόμου. Εἰς τὴν κρατικὴν ἐξουσίαν ὑπάρχουν, ἄνωθεν γεγραμμένοι, φραγαμοὶ διασφαλίζοντες τὴν ἠθικὴν προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἁρμονία, ἣτις ὑπάρχει μετὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἰδέας τοῦ φιλελεύθερου κράτους, ἐξηγεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ ἰδέα τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων τὰς ρίζας τῆς ἔχει εἰς χριστιανικὴν κίνησιν, ἥτοι εἰς τὴν μεγάλην θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν τοῦ 16ου αἰῶνος (18).

Περισσότερον ὁμοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φιλελευθέρως δημοκρατίας δύναται νὰ εὔρη εἰς τὸν Χριστιανισμόν τὴν θεμελίωσιν τῆς ἢ κοινωνικῆς δημοκρατίας. Τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον ὑπῆρξεν ἢ διδασκαλία κατ' ἐξοχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ μέριμνα περὶ τῶν πτωχῶν, τῶν ἀσθενῶν καὶ πάντων ἐν γένει τῶν ἐχόντων ἀνάγκην βοηθείας εἶναι στοιχειῶδες χριστιανικὸν χρέος. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον ἀλλὰ καὶ ἐφήρμοσεν ἐμπράκτως αὐτὴν διὰ τῆς ἰδρύ-

(18) Πρβλ. v. Laun ἐνθ' ἀν. σελ. 10 ἐπ.

εσως ἤδη ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἰδρυμάτων κοινωνικῆς προνοίας, καὶ δὴ νοσοκομείων, γηροκομείων, ὄρφανοτροφείων ξενόνων καὶ ἄλλων εὐαγῶν ἰδρυμάτων. **Ἔργον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι αἱ πρῶται ἐκδηλώσεις ἐπισημοῦ κοινωνικῆς προνοίας.** Πρωτεργάτης τῆς κοινωνικῆς προνοίας ὑπῆρξε μία μεγάλη φυσιογνωμία τῆς Ἐκκλησίας, μεγάλη καὶ εἰς τὰ γράμματα, μεγάλη καὶ εἰς τὰ ἔργα, ὁ Μέγας Βασίλειος⁽¹⁹⁾.

Εἶναι ἀληθές ὅτι τόσοι εἰς τὴν θεμελίωσιν ὅσον καὶ εἰς τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς δημοκρατίας εἰς τὴν ἱστορίαν, συνέβαλον καὶ ἄλλαι δυνάμεις, ἀδιαφόρως ἢ ἀκόμη καὶ ἔχθρικῶς πρὸς τὸν Χριστιανισμόν διακείμεναι. Ἐπίσης εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς ὀρισμένας ἐποχὰς καὶ ἡ Ἐκκλησία ὑποκί-

(19) Πρβλ. Ἀμάντου, ἔνθ' ἂν. σ. 25 ἐπ., Κουκουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός, Β' 1, 1948, σελ. 64 ἐπ. καὶ περαιτέρω Ἀλιβιζάτου. Ἡ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας, 1925, Μπαλάνου, Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ἡ ἐποχὴ των, 1930, Μπρατσιώτου, Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα 1930, Φυτράκη, Οἱ μοναχοὶ ὡς κοινωνικοὶ διδάσκαλοι καὶ ἐργάται, 1950, καὶ Χρήστου, Ἡ κοινωνιολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, 1951.

πτουσα εἰς τὰς περιστάσεις ἢ ἐκ διαφόρων ἄλλων αἰτίων παρασυρομένη δὲν ἔδειξε στάσιν εὐνοϊκὴν πρὸς τὴν ἐξέλιξιν καὶ ὀλοκλήρωσιν τῆς δημοκρατίας. Παρὰ ταῦτα ἡ διάδοσις καὶ ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς δημοκρατίας ἐπὶ τῆς γῆς ὀφείλεται κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Χριστιανισμὸς παρεσκεύασε τὸ ἔδαφος, εἰς τὸ ὁποῖον βραδύτερον ἐρριζώσαν καὶ ἐκαρποφόρησαν αἱ δημοκρατικαὶ ἰδέαι.

Ἀσχέτως ὅμως πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀναζητήσιν τῶν δυνάμεων, αἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς δημοκρατίας, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀναμφισβήτητον ὅτι αἱ βασικαὶ ἰδέαι τῆς δημοκρατίας ἀνταποκρίνονται πλήρως πρὸς τὰς βάσεις τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων ἡ δημοκρατία δύναται νὰ εὕρη τὴν βαθυτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν θεμελίωσιν. Ἐπὶ χριστιανικῶν βάσεων οἰκοδομουμένη ἡ δημοκρατία δύναται νὰ παραμείνῃ στερεωμένη εἰς τοὺς αἰῶνας.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΦΡΑΓΚΙΣΤΑΣ
Καθηγητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Η ΙΑΧΗ ΤΗΣ ΛΕΥΤΕΡΙΑΣ

Στὴ σκλαβωμένη τῇ γῆ,
τῇ ματωμένη τῇ γῆ
μὲ τίς πέντε κρεμάλες:
μιά, δύο...
τρεῖς,
τέσσερις, πέντε
κρεμάλες·
θὰ παινίζουσι καὶ τὴ Μασσαλιώτιδα
οἱ φιλελεύθεροι Γάλλοι·
στὴ γῆ
μὲ τίς πέντε κρεμάλες
οἱ Γάλλοι.

Ζὰν ντ' Ἄρχ
Ἐδῶ, δὲν ἀνάβουν φωτιές...
Ἐδῶ, στήνουν κρεμάλες...
Ζὰν ντ' Ἄρχ,
ἐδῶ...
Τούτος ὁ μέγας ἄνεμος,
τούτῃ ἡ βοή, τούτος ὁ τάραχος
εἶν' ὁ θυμὸς τῶν Ἑλλήνων.
Φωνὴ λαοῦ,
Ὅργὴ Θεοῦ,
ἡ τρομερὴ ἱαχὴ
τῆς Λευτεριάς.

ΣΤ. ΜΠΟΛΕΤΗΣ

ΤΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ(*)

Ἡ χριστιανική διδασκαλία δὲν περιέλαβε συγκεκριμένας ὑποδείξεις διὰ τὴν ἐνδεδειγμένην στάσιν τοῦ Κράτους εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν⁽¹⁾, δὲν ὑφίσταται δηλαδὴ χριστιανικὴ οἰκονομικὴ πολιτική. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐπεδίωξε κἂν νὰ διαμορφώσῃ ἢ νὰ υἰοθετήσῃ ὄρισμένον κοινωνικοοικονομικὸν σύστημα, καθόσον ἀποτελεῖ ἠθικὴν διδασκαλίαν γενικωτέρας σημασίας. Διὰ τοῦτο, φρονοῦμεν, ὅτι πλανῶνται καὶ οἱ δεχόμενοι ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ ἀτομιστικοῦ συστήματος, καὶ οἱ ὑποστηρίζοντες ὅτι οὗτος ἐπιδοκιμάζει ἢ ὁδηγεῖ εὐθέως εἰς τὸ κοινωνικὸν σύστημα. Ἔργον τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν εἶναι ὁ καταρτισμὸς οἰκονομικῶν προγραμμάτων ἢ ὁ προγραμματισμὸς οἰκονομικῶν μεταρρυθμίσεων, ἀλλ' ὁ ἐπιφρασμὸς τῆς οἰκονομικῆς καὶ τῆς ὅλης κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὰ ἠθικὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτήν, εἶναι δυνατὸς ὁ συνδυασμὸς τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ μετὸν ἀτομισμὸν καὶ μετὸν κοινωνισμὸν. Ἡθικοποιούμενα, ἀμφότερα τὰ συστήματα ἀποβάλλουν τὰ μειονεκτήματά των καὶ δὴ ὁ μὲν ἀτομισμὸς τὴν κοινωνικὴν ἀδιαφορίαν, ὁ δὲ κοινωνισμὸς τὸ ὑλιστικὸν βάθος.

Ἐμφανεταί τινες τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἠρνήθησαν κάθε ἐνδιαφέρον διὰ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, μεῖζον τὴν ἀποψιν ὅτι τὸν Χριστιανισμὸν δὲν ἀπασχολεῖ ἡ ὑλικὴ πλευρὰ τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Τοῦτο ὅμως ἀποτελεῖ, νομίζομεν, παρερμηνείαν τοῦ πνεύματος τοῦ Ἐυ-

αγγελίου, ὀφειλομένην εἰς τὴν γραμματικὴν προσήλωσιν εἰς κείμενα περιλαμβάνοντα φράσεις ὡς τὸ «μὴ μεριμνᾶτε διὰ τὴν αὔριον» ἢ τὸ «οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος»⁽²⁾.

Αἱ ῥήσεις αὗται δὲν ἔχουν τὸ νόημα τῆς ἀποφυγῆς τῆς δράσεως, ἀλλ' εἶναι παραινέσεις γενικωτέρας σημασίας, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἀποκλειστικῆς ἀφοσίσεως εἰς τὰ ἐγκόσμια ὑλικά προβλήματα. Βεβαίως, «οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος», ἀλλὰ καὶ ἄνευ ἄρτου δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνυψώσῃ τὴν σκέψιν του πέραν τῶν ἐπιγείων⁽³⁾. Διὰ τῆς λελογισμένης κατανομῆς τῆς δράσεώς του εἰς τὸ ἠθικὸν καὶ τὸ ὑλικὸν πεδίον, ὁ ἄνθρωπος θὰ δυνηθῇ νὰ τελειοποιηθῇ κατὰ τὸ χριστιανικὸν πρότυπον⁽⁴⁾. Χαρακτηριστικαί εἶναι αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Ὁριγένους ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ, ὑποστηρίζει, δὲν δυνάμεθα οὔτε νὰ τὰ ἀγνοήσωμεν οὔτε νὰ τὰ περιφρονήσωμεν, ἀφοῦ μᾶς ἐδόθησαν παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἰκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν μας⁽⁵⁾.

Ἄλλοι χριστιανοί, ἀντιθέτως, ὄχι μόνον ἐθεώρησαν ὑποχρέωσιν των νὰ ἀσχοληθῶν μετὰ τὰ ἐγκόσμια ὑλικά προβλήματα, ἀλλ' ἔφθασαν καὶ μέχρι διατυπώσεως εἰδικῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν ἐμπεποτισμένων ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οὕτω προέκυψεν ἡ Χριστιανικὴ Οἰκονομικὴ Σχολὴ μετὰ καθολικὸν καὶ προτεσταν-

(2) Ματθ. 6, 25 κ. ἔξ. Ματθ. 4, 4.

(3) Πρβλ. Ματθ. 6, 11 («τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπίουσιον δὸς ἡμῖν σήμερον»), Ματθ. 14, 15-21 (χορτασμὸς τῶν πεντακισχιλίων), Ματθ. 25, 35, («Ἐπεινάσα καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ ἐπότισάτέ με, ... γυμνὸς καὶ περιεβάλατέ με...»).

(4) Πρβλ. Ματθ. 6, 25-34.

(*) Ἡ ὡς ἄνω ἐργασία ἀνεκοινώθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ Α' Συνέδριον τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ ἐν Ἀθήναις.

(1) Πρβλ. Ματθ. κβ', 17-22. «Τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». Π. Μπρατσιώτου. Χριστιανισμὸς, Οἰκονομία καὶ Κοινωνία, εἰς ἔκδοσιν Χριστιανικοῦ Κοινωνικοῦ Κύκλου: «Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα καὶ ὁ Χριστιανισμὸς», Ἀθήναι 1951 σ. 13-17.

(5) Πρβλ. καὶ τὸ «Τίς ὁ σωζόμενος πλοῦσιος;» τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως—(Migne: Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τόμ. 9, σελ. 604 κ. ἔξ.).

τικὸν κλάδον. Ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν μάλιστα τῶν ἀναπτυχθέντων ὑπὸ τῶν Σχολῶν τούτων δογμάτων, ὠργανώθησαν καὶ χριστιανικά πολιτικά κόμματα εἰς διαφόρους χώρας μὲ σκοπὸν τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν διαμόρφωσιν διὰ τοῦ μέσου τούτου ἠθικωτέρας κοινωνίας βασιζομένης εἰς τὰς χριστιανικὰς ἀρχάς. Ἡ Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Ἐκκλησία δὲν ἐνεφάνισεν, ὡς γνωστόν, τοιαύτας ἐπιδιωξεις. Δὲν παρουσίασεν οὔτε εἰς τὸν οικονομικὸν οὔτε εἰς τὸν πολιτικὸν τομέα ἴδιον πρόγραμμα, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον δὲν ἐπεζήτησε νὰ λύσῃ τὰ κοινωνικοοικονομικά προβλήματα μὲ τὴν βοήθειαν συγκεκριμένου πολιτικοῦ Ὄργανισμοῦ, δηλονότι Κόμματος Χριστιανικοῦ. Ὁργανώθη ὁμοῦς ἡ καλουμένη Χριστιανικὴ Κοινωνικὴ Κίνησις μὲ διαφόρους φορεῖς, τῶν ὁποίων ἀποστολὴ εἶναι νὰ συμβάλλουν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν.

Αἱ ἀρχαί, τὰς ὁποίας ἐνδιαφέρονται νὰ ἴδουν οἱ χριστιανοὶ ἐμπνεούσας τοὺς διαχειριζομένους τὴν πολιτικὴν ἐν γένει καὶ ἰδιαιτέρως τὴν οικονομικὴν πολιτικὴν τῶν κρατῶν, εἶναι κατὰ βάσιν: ἡ ἀγάπη, ἡ ἀλληλεγγύη, ἡ ἰσότης καὶ ἡ δικαιοσύνη. Κατὰ τὴν λήψιν τῶν διαφόρων οικονομικῶν μέτρων, αἱ ἀρχαὶ αὗται, ἐξημενόμεναι καὶ ἀναπτυσσόμεναι προσηκόντως, δεόν νὰ δίδουν τὴν κατεύθυνσιν. Οὕτω, ἡ οικονομικὴ ζωὴ θὰ ἠθικοποιῆται ὀλονὲν καὶ περισσότερον, ἐκφεύγουσα ἀπὸ τὴν ὕλιστικὴν γραμμὴν τῶν οικονομικῶν νόμων, διὰ τοὺς ὁποίους εἶναι ξένα τὰ ἠθικά κριτήρια. Αἱ χριστιανικαὶ ἀρχαί, ἄλλωστε, ἀποτελοῦν γενικωτέρας ἀληθείας, διὰ τοῦτο δὲ καὶ βλέπομεν συνεχῆ βελτίωσιν τῶν σχέσεων καὶ τῶν θεσμῶν εἰς τὸ οικονομικὸν πεδίον, τόσον τὸ ἐθνικὸν ὅσον καὶ τὸ παγκόσμιον. Τοῦτο γίνεται εἴτε δι' ἀγαθῆς κατανοήσεως ἐκ μέρους τῶν κυβερνώντων (Κράτος εὐποιίας καὶ προνοίας), εἴτε ἐκ πολιτικῆς σκοπιμότητος, εἴτε τέλος πρὸς ἰκανοποίησιν ἐντόνων κοινωνικῶν αἰτημάτων. Ὁρισμένοι τάσεις, τὰς ὁποίας ἀσφαλῶς ἐπιδοκιμάζει ὁ Χριστιανισμὸς, ἐπεβλήθησαν τόσον βαθέως εἰς τὴν συνειδησιν τῶν λαῶν, ὥστε πᾶσα ἀντίθετος στάσις τοῦ Κράτους

ὄχι μόνον ἀποκρούεται, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κλίμα πλέον νὰ ἀναφανῆ, ἐνῶ ἄλλοτε ἢ σήμερον ἀποδοκιμαζομένη τακτικὴ συχνὰ ἠκολουθεῖτο καὶ ἀπετέλει ἴσως τὸν κανόνα.

Θεμέλιον τῶν χριστιανικῶν πλαισίων τῆς οικονομικῆς πολιτικῆς εἶναι βεβαίως, κατὰ βάσιν, ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, ὡς αὕτη περιέχεται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ ἀναπτύσσεται εἰς τὰ ἄλλα κείμενα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἰδιαιτέρως φωτίζον τὸν μελετητὴν αἱ συγγραφαὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐνδιατρίψει εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ⁽⁶⁾. Διὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν χρησίμους ὁδηγοὺς ἀποτελοῦν αἱ χριστιανικαὶ Σχολαὶ μὲ τὰς ἀποφύσεις των, τὰ χριστιανικά κόμματα μὲ τὰ προγράμματά των ὡς καὶ ὁρισμέναί παπικαὶ ἐγκύκλιοι καὶ δὴ δύο ἐξ αὐτῶν (Λέοντος 13ου καὶ Πίου 11ου), εἰς τὰς ὁποίας χαράσσονται κατευθύνσεις ἐν ὄψει καὶ τῆς διαμορφώσεως κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα καταστάσεως⁽⁷⁾. Τέλος, πολῦτιμον συμβολὴν παρέχουν αἱ ἀνὰ τὸν κόσμον Χριστιανικαὶ Ὁργανώσεις μὲ τὰ καταστατικά καὶ τὴν δρᾶσιν των καθὼς καὶ μὲ τὰ διατυπούμενα εἰς εἰδικὰ Συνέδρια (ὡς π.χ. τὰς Semaines Sociales) πορίσματα των.

Καίτοι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν συντάσσεται οὔτε μὲ τὸ ἀτομιστικὸν οὔτε μὲ τὸ κοι-

(6) Πρβλ. Π. Μπρασιώτου: Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα. Ἀθήναι, 1930, σ. 39 καὶ Στ. Νικολαΐδου καὶ Δ. Στεφανίδου: Ὁ κοινωνισμὸς τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, εἰς «Τὸ κοινωνικὸν Πρόβλημα καὶ ὁ Χριστιανισμὸς» σ. 121-179. Γρ. Κασιμάτη: Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ ἡ κοινωνικὴ διδασκαλία τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, 1940 καὶ Χρ. Ἀγαλλοπούλου: Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι καὶ ἡ Κοινωνικὴ πολιτικὴ, 1955.

(7) Ἰδὲ μετάφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν α) Πάππα Λέοντος 13ου «Rerum Novarum» (Ἐγκύκλιος 15-5-1891). Εἰς περ. «Καθολικὴ», ἔτ. 4ον (1931), ἀριθ. φύλ. 93-107. β) Πάππα Πίου 11ου. «Quadragesimo anno» (Ἐγκύκλιος). Εἰς περ. «Καθολικὴ», ἔτ. 7ον καὶ 8ον (1934-1935), ἀριθ. φύλ. 212 κ. ἐξ. Βλέπε Στ. Στεφανοπούλου: Ὁ Καθολικὸς Κοινωνισμὸς εἰς «Τὸ Κοινωνικὸν πρόβλημα καὶ ὁ Χριστιανισμὸς» σελ. 21-56.

νωνιστικὸν σύστημα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι αἱ ἀρχαὶ τοῦ ὀδηγοῦν εἰς ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸν ἀτομισμὸν καὶ ποιάν τινα στροφὴν πρὸς τὸν κοινωνισμὸν ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν τοῦ ἔννοιαν. Τὰ χριστιανικὰ κείμενα καταδικάζουν τὸν ἐγωϊστικὸν ἀτομισμὸν⁽⁸⁾, ὅχι δὲ σπανίως ζητοῦν τὴν κρατικὴν ἐπέμβασιν διὰ τὸν ἠθικὸν ἐπηρεασμὸν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Τοῦτο ἰδίως γίνεται εἰς τὰς παπικὰς ἐγκυκλίους καὶ τὴν σύγχρονον κοινωνικοχριστιανικὴν κίνησιν. Τονίζονται αἱ ἀδικίαι, ἡ ἐκμετάλλευσις, ἡ ἀναρχία καὶ τὰ ἄλλα δεινὰ τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὸν ἄκρατον ἀτομισμὸν καὶ ἐξαιρεται ὁ ρόλος τοῦ Κράτους ὡς παράγοντος δυνάμενον νὰ ἄρῃ τὰ τρωτὰ καὶ νὰ ἐξυπηρετήσῃ δεόντως τὴν κοινωνικὴν ὁλότητα. Ἡ ἀντίληψις αὕτη ὀδηγεῖ εἰς τὴν προτίμησιν τοῦ συστήματος τῆς διευθυνομένης οἰκονομίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἡ κρατικὴ παρέμβασις θὰ δυνηθῇ νὰ ἀποτρέψῃ τὰ ἄτομα ἀπὸ τὰς ἰδιοφελεῖς ἐγωϊστικὰς τῶν ἐκδηλώσεις καὶ νὰ κατευθύνῃ τὴν δραστηριότητά των πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἐξυπηρετήσιν.

Τὸ εἶδος τῆς κρατικῆς παρεμβάσεως διὰ τὴν καθοδήγησιν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος δὲν διαγράφεται, βεβαίως, ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Αἱ μέθοδοι δράσεως θὰ ἐξαρτηθοῦν ἀπὸ τὰς δεδομένας συνθήκας. Ἀρκεῖ νὰ διαπνέωνται ἀπὸ ἠθικὰ κριτήρια καὶ νὰ ἀποβλέπουν εἰς τὴν καλύτεραν ἐξυπηρετήσιν τῶν ἠθικοκοινωνικῶν σκοπῶν. Αἱ πραγματικαὶ συνθήκαι τῆς δεδομένης χώρας θὰ ὑπαγορεύσονται ἐκάστοτε, ἂν ἐνδείκνυται ἀπλῆ καθοδήγησις, ρύθμισις, ἔλεγχος ἢ δραστηκωτέρα κρατικὴ ἐπέμβασις. Καὶ αὕτη ἡ ἀνάληψις ἐκ μέρους τοῦ Κράτους οἰκονομικῆς πρωτοβουλίας—ὡς συμβαίνει εἰς τὰ δημόσια ἔργα καὶ τὰς δημοσίας ἐπιχειρήσεις—εἶναι ἐπιδοκιμαστέα, ἂν δι' αὐτῆς πρόκειται νὰ ἀποφευχθῇ ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν πολλῶν ἐκ μέρους ὀλίγων, νὰ ἐξυπηρετηθῇ τὸ κοινωνικὸν σύνολον ἢ καὶ νὰ καλυφθῇ ζωτικὸς τομεὺς μὴ προσελκύσας τὰ ἄτομα λόγῳ ἀδυναμίας ἢ ἀδιαφορίας των.

Εἰδικώτερον ὡς πρὸς τὰς σχέσεις ἐργασίας καὶ κεφαλαίου, ἀπορρίπτεται ἐκ μέρους τῆς χριστιανικῆς κοσμοθεωρίας ἡ πάλῃ τῶν τάξεων⁽⁹⁾ καὶ ὑποστηρίζεται ἡ ἀνάγκη τῆς συνυπάρξεως καὶ συνεργασίας τῶν δύο συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς. Οὔτε τὸ κεφάλαιον δύναται νὰ ἀποδώσῃ ἄνευ τῆς ἐργασίας ἄλλ' οὔτε καὶ ἡ ἐργασία ἄνευ τοῦ κεφαλαίου. Θεσμοί, ὡς ὁ τῶν μικτῶν σωματείων καὶ τῶν συντεχνιῶν, ὅπου συμμετέχουν ἐργάται καὶ ἐργοδοταί, ἐπροτάθησαν ἢ καὶ εἰσιήθησαν μετὰ τὴν πρωτοβουλίαν ἐμπνευσμένων χριστιανῶν. Ἐνομιόθη, ὅτι οὕτως ἀμβλύνονται αἱ δξύτητες μεταξὺ τῶν ἀντιτιθεμένων συμφερόντων. Ἐτεροὶ θεσμοί, ὅπως ὁ τῶν συλλογικῶν συμβάσεων ἐργασίας καὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς διαιτησίας διὰ τὴν λύσιν τῶν συλλογικῶν συγκρούσεων ἐργασίας, τυγχάνουν τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν χριστιανικῶν ὀργανώσεων, καθόσον δι' αὐτῶν ἐνισχύεται ἡ θέσις τῶν ἀδυνάτων καὶ ἀποφεύγεται ἡ ἐπιζήμιος διακοπὴ τῆς συνεργασίας καὶ ἡ ὄξυνσις τῶν ἀντιθέσεων.

Ριζικωτέρα ὅμως ρύθμισις τῶν σχέσεων ἐργασίας καὶ κεφαλαίου ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς συμμετοχῆς τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν καὶ διὰ τοῦ συνεταιριστικοῦ θεσμοῦ. Ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ἐκδηλοῦται ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς συμπράξεως τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν οἰκονομικῶν μονάδων καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ἀπολήψεως ἐκ μέρους τῶν ἐργατῶν τμήματος τῶν κερδῶν τῆς ἐπιχειρήσεως. Οὕτω, συνειδητοποιεῖται ἡ κοινότης τῶν συμφερόντων ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν, ἐπ' ὠφελεία καὶ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, καθίσταται δὲ καὶ πλέον δικαία ἡ διανομὴ τῆς παραγωγῆς. Ὡς πρὸς τὸν συνεταιρισμὸν, ἰδίως τὸν παραγωγικόν, ἐκεῖ ταυτίζεται ἡ ἰδιότης τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ κεφαλαιούχου καὶ ἐκλείπει, οὕτω, ἡ αἰτία τῆς κοινωνικῆς διαμάχης. Εἰς τὸν θεσμὸν τοῦτον ἠθέλησε νὰ στηρίξῃ τὴν λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος ἡ προτεσταντικὴ χριστιανικὴ Σχολή.

⁸ Ἀς ἴδωμεν ἤδη ποία στάσις ἐνδείκνυται

(8) Ἰδὲ τὴν παραβολὴν τοῦ ἄφρονος πλουσίου, Λουκᾶ 12, 13-21.

(9) Πρβλ. Ρωμ. 12, 17-21, Α' Θεσ. 4, 6, 5, 15.

—συμφώνως μὲ τὰς χριστιανικὰς ἀρχὰς —νά τηρηθῆ ἕκ μέρους τοῦ Κράτους ἐναντί τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου (ιδιοκτησίας) κερχωρισμένως.

Τὴν ἐργασίαν πάσης μορφῆς ἐξύψωσαν, ὡς γνωστόν, ὁ Χριστιανισμὸς καταπολεμήσας τὴν παλαιότεραν ἀντίληψιν, καθ' ἣν οἱ ἐργαζόμενοι καὶ δὴ οἱ χειρῶνακτες ἐτέλουν ὑπὸ κοινωνικὴν περιφρόνησιν⁽¹⁰⁾. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ἐξῆρε τὴν σημασίαν τοῦ ἀνθρωπίνου μόχθου, ὡς μέσου τῆς ὕλικῆς ζωῆς καὶ ὡς κοινωνικοῦ λειτουργήματος (Ἀπόστολος Παῦλος, Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, Ἰωάννης Χρυσόστομος κλπ.)⁽¹¹⁾. Διὰ τοῦτο ἡ ἐργασία ἐθεωρήθη ταυτοχρόνως δικαίωμα καὶ ὑποχρέωσις. Ἡ διφυῆς αὕτη ιδιότης τῆς ἐργασίας τείνει νὰ καθιερωθῆ νομοθετικῶς, περιέχεται καὶ εἰς συνταγματικὰ κείμενα προηγημένων χωρῶν, ἀνάλογον δὲ θέσιν λαμβάνουν καὶ οἱ Καταστατικοὶ Χάρται τῶν Λιθωνῶν Ὁργανισμῶν.

Τὸ δικαίωμα τοῦ ἀτόμου πρὸς ἐργασίαν συνεπάγεται ὑποχρέωσιν τοῦ ὀργανωμένου κοινωνικοῦ συνόλου, τοῦ Κράτους, πρὸς ἐξέυρεσιν ἀπασχολήσεως, ἐν ἀδυναμίᾳ δὲ πρὸς παροχὴν τῶν μέσων συντηρήσεως. Πάντα, συνεπῶς, τὰ μέτρα ρυθμίσεως τῆς ἀγορᾶς ἐργασίας καὶ ἀντιμετωπίσεως τῆς ἀνεργίας (γραφεῖα εὐρέσεως ἐργασίας, μετακινήσεις, μετανάστευσις, ἐπαγγελματικὸς προσανατολισμὸς, ἐπαγγελματικὴ ἀναπροσαρμογὴ, δημόσια ἔργα, ἐπιδόματα ἀνεργίας κλπ.) εὐρίσκονται εἰς συμφωνίαν μὲ τὴν χριστιανικὴν περὶ ἐργασίας ἀντίληψιν. Ἐπι πλέον χριστιανικῶς ἐπιδοκιμαστέα τυγχάνει ἡ πολιτικὴ τῆς πλήρους

ἀπασχολήσεως, καθ' ἣν τὰ Κράτη διαμορφώνουν διὰ τῆς οικονομικῆς τῶν πολιτικῆς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε πᾶς ὁ προσφερόμενος νὰ ἐργασθῆ εὐρίσκει ἀπασχόλησιν ἐντὸς εὐλόγου χρονικοῦ διαστήματος.

Ἡ ὑποχρέωσις πρὸς ἐργασίαν ὀδηγεῖ εἰς τὴν καταδίκην τῆς ὀκνηρίας καὶ τὴν καταπολέμησιν τοῦ παρασιτισμοῦ. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ρηθὲν «εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι μηδὲ ἐσθιέτω»⁽¹²⁾ εὐρίσκει τὴν ἐφαρμογὴν του σήμερον εἰς τὰς νομοθεσίας τῶν σοσιαλιστικῶς ὀργανωμένων χωρῶν, τείνει δὲ νὰ ἀποτελέσῃ γενικὴν ἀρχὴν καὶ εἰς τὰς ἀστικὰς χώρας τῆς διευθυνομένης οικονομίας, ὅπου μὲ διάφορα μέτρα, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ἀποδοκιμάζεται ἡ ἀεργία, ἥτις ἐξομοιοῦται, κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, μὲ κλοπὴν, ἀφροῦ ὁ ἄεργος διὰ τὴν ζήτησιν ἀφαιρεῖ ἀγαθὰ ἀπὸ τὸν ἐργαζόμενον—ἔστω καὶ ὑπὸ τύπον ἐλεημοσύνης.

Οἱ ὄροι παροχῆς τῆς ἐργασίας πρέπει νὰ εἶναι τοιοῦτοι, ὥστε νὰ μὴ θίγουν τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἐργαζομένου, τὴν ὅποιαν ἐνδιαφέρεται νὰ κατοχυρῶσιν ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐργασίας, οἱ καλοὶ ὄροι ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας ἐν τῇ ἐργασίᾳ, ἡ ρύθμισις τῶν σχέσεων μεταξὺ ἐργοδότη καὶ ἐργάτου, ἡ ἀποφυγὴ ὑπερβολικῆς κοπώσεως διὰ πολυῶρον ἐργασίας, ἡ ἰδιαίτερα μεταχειρίσις τῶν ἀνηλίκων καὶ τῶν γυναικῶν—ἐκδηλώσεις σεβασμοῦ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας τῶν ἐργαζομένων—εἶναι πλέον κοινὸν κτῆμα τῶν συγχρονισμένων ἐργατικῶν νομοθεσιῶν. Ἐπι μεγαλυτέρα σημασία ὅμως δίδεται εἰς τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας, τὸν μισθόν, ὅστις ἀποτελεῖ ὄχι μόνον τὸ ἀντιστάθμισμα τοῦ ἀνθρωπίνου μόχθου ἀλλὰ καὶ τὸ μέσον συντηρήσεως τοῦ ἐργάτου καὶ τῆς οἰκογενείας του. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ἡ ἐργασία, ἀντὶ νὰ θεωρηθῆται ὡς κοινὸν ἐμπόρευμα καὶ νὰ ἐξαρθῆται ἡ τιμὴ τῆς ἀπὸ τὸν ψυχρὸν νόμον πῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, λογίζεται ὡς βιωτικὸν μέσον, εἰς τὸ ὅποιον πρέπει νὰ παρέχεται ἀντιστάθμισμα ἰκανὸν νὰ διατη-

(10) Ἀπὸ τῆς δημιουργίας τῶν ἀνθρώπων παρουσιάζεται ἡ ἐργασία, τὸ ἐνεργεῖν (ἢ δράσις), ὡς στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ὡς ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ (Γένεσις 2, 8. 15). Καὶ ὁ Κύριος εἰργάσθη καὶ εἶπεν: «Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι» (Ἰω. 5, 17). Οἱ ἀπόστολοι εἰργάζοντο. Ὁ Παῦλος π.χ. εἰργάζετο ὡς σκηνοποῖός (πρβλ. Β' Θεσ. 3, 8).

(11) Μ. Βασιλείος. Ὁροι κατὰ πλάτος. Ἐρώτησις 37 (Migne: Ἑλληνικὴ Πατρολογία, Τ. 31, σελ. 1009-1016). Ἰδὲ Σ. Ἀγαπητίδου, Χριστιανισμὸς καὶ Ἐργασία εἰς «Τὸ Κοινωνικὸν πρόβλημα καὶ ὁ Χριστιανισμὸς» σ. 76-85 καὶ Ε. Μαζαράκη ἐνθ' ἄνωτ. 86-104.

(12) Β' Θεσ. 3, 10. Πρβλ. Α' Θεσ. 4, 11. Ἐφεσ. 4, 28.

ρήση ἀξιοπρεπῶς εἰς τὴν ζωὴν τὸν φορέα τῆς. Οὕτως, ἐξηγεῖται ὁ ἄνωθεν καθορισμὸς κατώτατον ὄριον μισθοῦ, τὸ ὁποῖον οὔτε ὁ ἐργοδότης οὔτε ὁ ἐνδιαφερόμενος ἐργάτης δύναται νὰ παραβιάσῃ μὲ χαμηλοτέραν στάθμην ἀμοιβῆς, διότι πρόκειται περὶ θεσμοῦ δημοσίας τάξεως. Τὴν αὐτὴν σκοπιμότητα ἐξυτηρετοῦν τὰ οἰκογενειακὰ ἐπιδόματα, προσανξάνοντα τὸν βασικὸν μισθὸν διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ συντήρησις τῆς ἐργατικῆς οἰκογενείας.

Εἰς χριστιανικὴν ἀρχὴν ὡσαύτως, τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος τῶν φύλων, ἀνταποκρίνεται ἡ παροχὴ ἴσης ἀμοιβῆς δι' ἴσην ἐργασίαν, τῆς ὁποίας τείνει νὰ γενικευθῇ ἡ ἐφαρμογὴ μεταπολεμικῶς. Ἡ νέα αὕτη ἀρχὴ κατοχυρώθη καὶ διεθνῶς, περιληφθεῖσα εἰς τοὺς καταστατικoὺς Χάρτας τῶν Διεθνῶν Ὄργανισμῶν καὶ ἀποτελέσασα ἀντικείμενον ρυθμίσεως διεθνoῦς συμβάσεως ἐργασίας. Αἱ δύο αὗται κατοχυρώσεις—κατώτατον ὄριον μισθοῦ καὶ ἴση ἀμοιβὴ δι' ἴσην ἐργασίαν—ἀποτελοῦν καταφανὴ πρόοδον ἔναντι παλαιότερων ἀντιλήψεων, καθ' ἃς ἡ μὲν ἀμοιβὴ ἔδει νὰ ἔχη ὄχι κατώτατον ἀλλὰ ἀνώτατον ὄριον διὰ τὰ διάγουν δῆθεν βίον λιτὸν οἱ ἐργαζόμενοι καὶ νὰ εἶναι, οὕτω, ἀφωσιωμένοι εἰς τὰ θεῖα, αἱ δὲ γυναῖκες ἔπρεπεν εἰς πᾶσαν περίπτωσιν νὰ λαμβάνουν χαμηλοτέραν ἀμοιβὴν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄνδρας.

Καὶ πέραν ὅμως τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας, τὸ Κράτος ἐνδείκνυται νὰ ἐνδιαφερθῇ ὑπὲρ τῶν ἐργαζομένων, τὸ μὲν διὰ νὰ τοὺς διαφυλάξῃ ἀπὸ τὴν φθορὰν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς κατὰ τὰς ἐλευθέρας ὥρας των, τὸ δὲ διὰ νὰ τοὺς προστατεύσῃ, ὅταν ἐπισυμβῇ γεγρονὸς διακόπτον τὴν κανονικὴν κτῆσιν ἐργατικοῦ εἰσοδήματος. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἔχομεν τὸν θεσμὸν τῆς μετεργασίας. Τὰ Κράτη μεριμνοῦν ὅπως κατὰ τὰς ἐλευθέρας ὥρας—καὶ ἔτι περισσότερον τὰς ἐλευθέρας συνεχεῖς ἡμέρας τῶν ἀδειῶν—συντελεῖται ἄνοδος τοῦ μορφωτικοῦ, κοινωνικοχριστιανικοῦ καὶ ψυχαγωγικοῦ ἐπιπέδου δι' ὀργανώσεως βιβλιοθηκῶν, θεατρικῶν παραστάσεων, ἐκδρομῶν, κατασκηνώσεων κλπ. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, ἔχομεν τὸν θεσμὸν τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως,

ὅστις σήμερον ἐγενικεύθη, κατέστη ὑποχρεωτικὸς καὶ ἀντιμετωπίζει ὅλους τοὺς κινδύνους ποὺ ἀπειλοῦν τοὺς ἐργαζομένους, ὥστε οὗτοι νὰ ἀφροσιώνονται κατὰ τὸ δυνατόν ἀπερίσπαστοι εἰς τὸ κοινωνικὸν λειτουργημὰ τῆς ἐργασίας. Ὁ θεσμὸς οὗτος εἶναι τὰ μάλιστα χριστιανικός, ἀφοῦ εἶναι συνέπεια τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης (οὐχὶ ἀντιστοιχία εἰσφορῶν καὶ παροχῶν), τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιοπρεπείας (ἐξασφάλις εἰσοδήματος), τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος (ἐνιαία μεταχειρίσις ὡς πρὸς τὰς παροχὰς εἰς εἶδος) καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς δικαιοσύνης (ὑψηλαὶ ἐργοδοτικαὶ εἰσφοραί, δι' ὧν γίνεται οὐσιαστικῶς ἀνακαταννομὴ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος).

Τὸ κεφάλαιον-ἰδιοκτησία ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ὡς ἀπαραίτητος παράγων τῆς οικονομίας, ὡς ἀντικείμενον ἰδιοχρήσεως καὶ ὡς πηγὴ ἀτομικοῦ εἰσοδήματος, χωρὶς ὅμως νὰ θεωρῆται ἡ ἰδιοκτησία, ὅπως ἡ ἐργασία, συνάρτησις τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος⁽¹³⁾. Ἀντιθέτως μάλιστα, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες τονίζουσι, ὅτι οἱ ἀκτῆμονες δὲν ἔχουν, λόγῳ ἐλλείψεως ἰδιοκτησίας, μειωμένην προσωπικότητα⁽¹⁴⁾, οἱ δὲ μεγαλοκτῆμονες δίδουν ὑπόνοιαν ὅτι εἶναι πλέον τοῦ δέοντος προσηλωμένοι εἰς τὰ ἐπίγεια ὑλικά ἀγαθὰ καὶ δὲν ἔχουν τὰς συμπαθείας τῆς Ἐκκλησίας⁽¹⁵⁾. Εἰς πολλὰ κείμενα, ἐξ ἄλλου, συναντᾶ τις ἰδιαιτέ-

(13) Ἴδὲ τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Η. Weinel: Eigentum, Evangelium und Gesellschaft (σελίς 37) Göttingen 1930, (Κριτικὴ τούτου ἰδὲ εἰς περ. Θεολογία, 1931, σ. 96 ὑπὸ Π. Ι. Μπρατσιώτου). Ἐπίσης Ἀχ. Λογοθέτου, Π. Μπρατσιώτου καὶ Π. Μερτικοπούλου: «Χριστιανισμὸς καὶ ἰδιοκτησία» εἰς «Τὸ Κοινωνικὸν πρόβλημα καὶ ὁ Χριστιανισμὸς» σελ. 105-120.

(14) Πρβλ. τὸν πτωχὸν Λάζαρον (Λουκ. 16, 20 καὶ ἐξ.) καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου λεγόμενα (Ἰακ. 2, 2-9).

(15) Πρβλ. Λουκ. 18, 25 («Εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιάς ραφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλοῦσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν»). Ἴδὲ Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου τὰς Ὁμιλίαις 10-11-13 ἐπὶ τῆς Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, (Migne: Ἑλλ. Πατρολ. Τόμ. 61) καὶ Μ. Βασιλείου Ὁμιλία εἰς τὸ «Καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας», κεφ. 7ον (Migne, Ἑλλ. Πατρολ. τόμ. 31).

ραν στοργὴν τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν μικρῶν ιδιοκτητῶν⁽¹⁶⁾, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι κρατικά μέτρα δι' ὧν ἡ μικρὰ ιδιοκτησία γενικεύεται, ὡς αἱ ἀναγκαστικά ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἡ ἀποκατάστασις ἀκτιμόνων, ἀνταποκρίνονται εἰς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα.

Ἐπὶ πλέον, ἡ ιδιοκτησία συνεπάγεται, κατὰ τὸν Χριστιανισμόν, καὶ ὑποχρεώσεις πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἔνδεων καὶ τῆς κοινωνίας γενικώτερον⁽¹⁷⁾. Αἱ ὑπηρεσίαι τῆς ιδιοκτησίας πρὸς τρίτους δύνανται βεβαίως νὰ ἐπιβληθοῦν καὶ ἐκ τῶν ἄνω, ὡς συμβαίνει μὲ τὴν κρατικὴν ὀργάνωσιν τῆς κοινωνικῆς προνοίας, τὴν δημοσίαν ἀντίληψιν καὶ μὲ τὸ ἐνοικιοστάσιον, θεσμούς, οἱ ὅποιοι βοηθοῦν τὰς μεγάλας μάζας τοῦ λαοῦ εἰς δυσκόλους ἐποχάς.

Ἡ ἀναγνωριζομένη ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀτομικὴ πρωτοβουλία πρὸς οἰκονομικὴν δρᾶσιν ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν παραδοχὴν τοῦ ἰδιωτικοῦ πλοῦτου καὶ τὴν ἰδιοχρησίαν αὐτοῦ. Ἀποδοκιμάζονται ὅμως αἱ ἔξω τῆς ἠθικῆς γραμμῆς μέθοδοι πλουτισμοῦ—τὸ κακῶς πλουτεῖν κατὰ τὸν Χρυσόστομον—ἡ ὑπερβολικὴ προσήλωσις πρὸς τὸν πλουτισμόν (μαμμωνισμός), ἣτις ἐμποδίζει τὴν ψυχικὴν ἀνάτασιν, καὶ ἡ πολυτελής διαβίωσις ἐν μέσῳ ἔνδεους κοινωνίας. Ἐνέργειαι, ὡς ὁ ἀθέμιτος ἀνταγωνισμός, ἡ τοκογλυφία, ἡ διὰ τῶν μονοπωλίων ἐκμετάλλευσις τῶν καταναλωτῶν, ἡ ἀστοργία πρὸς τοὺς μισθωτοὺς, ἐμπίπτουν εἰς τὰς μεθόδους τοῦ κακῶς πλουτεῖν. Ἀντιθέτως, πράξεις ὡς ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐργατῶν εἰς τὰ κέρδη τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἡ παραχώρησις μέρους τῶν ὠφελημάτων τῶν προερχομένων ἐκ τῆς τεχνικῆς προόδου καὶ τῆς ἠϋξημένης παραγωγικότητος εἰς τοὺς ἐργάτας καὶ τοὺς καταναλωτὰς συνάδουν πρὸς τὰ χριστιανικά ἰδεώδη. Ἡ διαβίωσις, ἔξ ἄλλου, ἐν χλιδῇ ὀδηγεῖ εἰς ἀκολασίαν, ἀπομακρύνουσαν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν πίστιν, εἰς στέρησιν τῶν ἔνδεων ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα πρὸς τὸ ζῆν καὶ εἰς ἀνάσχεσιν τῆς οἰκονομικῆς προόδου, ἣτις

δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα, ὅπως δὲν ἀντιτίθεται καὶ ἡ προσπάθεια διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν χωρῶν, ἀφοῦ αὕτη θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν καλύτεραν διαβίωσιν ἐπὶ τῆς γῆς μεγαλύτερου πληθυσμοῦ, πρᾶγμα σύμμορφον πρὸς τὴν πληθυσμακίην ἀντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας. Τέλος, καταδικάζεται ἡ ἀποθησαύρισις⁽¹⁸⁾, ὅχι μόνον ὡς ἔνδειξις φιλοχρηματίας ἀλλὰ καὶ ὡς καθιστώσα ἀδύνατον τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πραγματικοῦ προορισμοῦ τοῦ χρήματος (Ἅγιος Θωμᾶς Ἀκκινάτος).

Ὁ διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς κατεχομένης ιδιοκτησίας πλουτισμός τῶν ὀλίγων ἐπιτείνει τὴν οἰκονομικὴν ἀνισότητα ἐπὶ βλάβῃ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς. Πᾶν μέτρον, ὅθεν, συνεπαγόμενον σμίχρουνσιν τῶν διαφορῶν ἀμβλύνει τὰ τρωτά. Ἐπιδοκιμαστέα, διὰ τοῦτο, τυγχάνει, πλὴν τῆς ἀναγκαστικῆς ἀπαλλοτριώσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος, καὶ ἡ διὰ τῆς φορολογίας ἀναδιανομὴ τῶν εἰσοδημάτων καὶ τοῦ πλοῦτου. Ἡ ἔμμεσος φορολογία εἶναι ὀρθὸν νὰ διαρρυθμίζεται κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ μὴ ἐπιβαρύνωνται δυσαναλόγως αἱ λαϊκαὶ τάξεις (εὐνόησις εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης) καὶ νὰ πλήττωνται αἱ πολυτελεῖς καταναλώσεις. Ἡ ἄμεσος φορολογία, καὶ δὴ ἡ προοδευτικὴ, ἀνταποκρίνεται περισσότερον εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀναδιανομῆς, ἀφοῦ συντελεῖ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν μεγάλου σχετικῶς τμήματος ἀπὸ τὰ ὑψηλά εἰσοδήματα μὲ τελικὸν προορισμὸν τὴν ἄμεσον (καταναλωτικῶς) ἢ ἔμμεσον (παραγωγικῶς) ὠφέλειαν τῶν οἰκονομικῶς ἀδυνάτων. Ἀνάλογον ἀποστολὴν ἔχουν καὶ αἱ ἄλλαι μορφαὶ τῆς ἀναγκαστικῆς ἀποταμιεύσεως καὶ δὴ ἡ πιστωτικὴ (χρηματοδότησις ἐπενδύσεων διὰ νέου χρήματος) καὶ ἡ κοινωνικοπολιτικὴ (στέρησις εἰσοδήματος διὰ κοινωνικούς σκοπούς). Ἡ ἀναγκαστικὴ ἀποταμίευσις ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰς δημοσίας ἐπενδύσεις θεωροῦνται σήμερον τὸ καλύτερον μέσον ἀναδιανομῆς τοῦ εἰσοδήματος καὶ ἐ-

(16) Π. χ. Μαρκ. 12, 41-44 καὶ Λουκ. 15, 8.

(17) Ἰδὲ Λουκ. 16, 19-31, Ματθ. 25, 34 καὶ ἔξ. καὶ Λουκ. 12, 13-21.

(18) Ὁ Κύριος καταδικάζει τὸν δοῦλον, ὁ ὁποῖος ἔκρυψεν τὸ ἐν τάλαντον καὶ δὲν τὸ ἐχρησιμοποίησεν ἀποδοτικῶς (Ματθ. 25, 24-30).

πιδιώξεως γενικωτέρων κοινωνικοοικονομικῶν σκοπῶν.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἔθνικῆς οικονομικῆς πολιτικῆς τῶν χωρῶν, καὶ ἡ διεθνῆς οικονομικῆ πολιτικῆ εἶναι ἐπιβεβλημένον νὰ διαπνέεται ἀπὸ τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀλληλεγγύης. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι συνετελέσθησαν μεγάλαι πρόοδοι εἰς τὸ παγκόσμιον πλαίσιον. Οἱ καταστατικοὶ Χάρται τῶν μεγάλων Διεθνῶν Ὄργανισμῶν ἀναγνωρίζουν, ὅτι ἡ πενία, ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκειται, ἀπειλεῖ τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου (π.χ. Δήλωσις Φιλαδελφείας τοῦ 1944). Αἱ πλούσιαι χώραι παρέχουν συστηματικῶς ὑλικὴν καὶ τεχνικὴν βοήθειαν εἰς τὰς πτωχὰς καὶ καθυστερημένας. Τὰ πλεονάζοντα προϊόντα, ἀντὶ νὰ καταστρέφονται, ὡς συνέβαινε προπολεμικῶς πρὸς συγκράτησιν τῶν τιμῶν, παρέχονται δωρεὰν ἢ μὲ μεγάλας εὐκολίας πληρωμῆς, εἰς πληθυσμοὺς στερομένους ἐπαρκῶν τροφίμων καὶ ἄλλων ἐφοδίων. Ἡ μεταζίνησις τοῦ πλεονάζοντος ἐργατικῶν δυναμι-

κοῦ πρὸς χώρας καθυστερημένας, διαθετούσας ὅμως ἀνεκμεταλλεύτους πόρους, ἀντιμετωπίζεται ὡς πρόβλημα διεθνῶς ἀλληλεγγύης ἐπ' ἀγαθῷ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν. Ἡ διεθνῆς οικονομικῆ πολιτικῆ γενικῶς ἐξελίσσεται ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ρεαλιστικωτέρων ἀλλὰ καὶ ἠθικωτέρων κριτηρίων.

Τὸ γενικὸν πόρισμα, τὸ ὁποῖον ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, εἶναι ὅτι ὑπάρχει εὐρὴν ἔδαφος διὰ τὴν ἠθικοποίησιν τῶν βάσεων τῆς οικονομικῆς πολιτικῆς τῶν Κρατῶν. Παρὰ τὴν ὅμως διαπιστοῦται ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων ὠδήγησεν εἰς ρυθμίσεις καὶ θεσμοὺς συνάδοντας πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἀρχὰς καὶ τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα. Τὰς πραγματικὰς ταύτας κατακτήσεις ἐνδείκνυται νὰ τὰς περιβάλουν μὲ τὸ κύρος τῶν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Χριστιανικῆ Κοινωνικῆ Κίνησις καὶ νὰ συμβάλουν εἰς τὴν στερέωσιν καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῶν.

ΣΩΤ. ΑΓΑΠΗΤΙΔΗΣ

Καθηγητῆς τοῦ Ε. Μ. Πολυτεχνείου

ΤΑΞΙΔΙΑΡΙΚΟ ΕΙΝ' ΑΓΕΡΙ

Ρίζωσα στὴ γῆ σὰ δένδρο ποῦχει φύλλα καὶ κλωνιά
Καὶ ποῦ ἀνθίζει καὶ καρπίζει καὶ τὸ χῶμα του παينهύει,
Σὰν καράβι στὸ λιμάνι μὲ δεμένα τὰ πανιά
Λησμονιέμαι—κι' ἡ λαχτάρρα γιὰ τὰ πέλαγα πεθαίνει.

Θέ μου, βόηθα με νὰ λύσω καὶ ν' ἀνοίξω τὰ πανιά
Καὶ τίς ρίζες μου νὰ κόψω ἀπ' τ' ἀνήλιαγὰ τους βάθη!
Τὰ καράβια δὲ χτιστήκαν νὰ εἶν' δεμένα στὴ στεργιά
Κι' ἡ ψυχὴ μου νὰ εἶν' ἀγέρι ταξιδιάρικο ἐπλάστη.

ΕΛΕΝΗ ΚΑΡΙΤΑ

ΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

Β'.

Ἐπομεν εἰς τὴν μέχρι τοῦδε ἔρευνάν μας ὅτι αἱ τόσον πολῦτιμοι τεχνικαὶ μέθοδοι συνετέλεσαν εἰς τὴν διακοπὴν τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἱατροῦ καὶ τοῦ ἄρρωστον. Ὁ εἰς ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸν ἄλλον καὶ ἡ συνεχὴς ἀνάλυσις ἐξηπάνισε τὸν ἄρρωστον-ἄνθρωπον. Τὰ χωρίσματα, τὰ ὁποῖα παρενεβλήθησαν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἱατροῦ διὰ τὴν παρὰσχουν καλυτέραν βοήθειαν συνέβαλον καὶ εἰς τὴν μηχανοποίησιν τῶν σχέσεών των.

Συνέθη ὁμως καὶ κάτι ἄλλο. Ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη μέσα εἰς τὸν θοιάμβόν της λησμονήσασα τὸν ἄνθρωπον, ἐλησμόνησε καὶ τὰ τὸν πληροφρορήσῃ διὰ τὰς προόδους της. Καὶ διὰ τοῦ χρόνου τὸν ὠδήγησε νὰ πιστεύσῃ καὶ αὐτὸς ὅτι ἦτο μηχανή, ἡ ὁποία εἶχεν ἀνάγκην ἐπιδιορθώσεως. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν καὶ ὁ ἄρρωστος ὁσημέραι ἔχασε τὴν ἔννοιαν τῆς ὄντηότητός του ὡς προσωπικότητος. Μηχανικῶς ἐνήργει ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη, μηχανικῶς ἀνταπεκρίνετο ὁ ἄρρωστος. Ὁ ἄνθρώπινος δεσμὸς μεταξὺ ἱατροῦ καὶ ἄρρωστον ἐπαυεν ὑφιστάμενος καὶ αἱ συνέπειαι ἐπηκολούθησαν. Ἄς τὰς ἴδωμεν τώρα καὶ ἄς ἀφήσωμεν νὰ διηγήσων καὶ οἱ ἄρρωστοι. Τὰ παρὰπόνά των εἶναι χαρακτηριστικὰ καὶ φανερόνουν σαφῶς τὴν κρίσιν ἡ ὁποία παρατηρεῖται σήμερον εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πολῦτιμον βοήθειαν μᾶς παρέχει τὸ δεύτερον βιβλίον ποὺ ἀνεφέραμεν εἰς τὸ προηγούμενον μέρος τοῦ ἄρθρου μας. Εἶναι μιὰ συλλογὴ μελετῶν με τὸν τίτλον «τί περιμένετε ἀπὸ τὸν ἱατρόν;», τῆς ὁποίας οὐδεὶς ἐκ τῶν συνεργατῶν ἀνήκει εἰς τὸ ἱατρικὸν σῶμα. Αἱ μελέται αὐταὶ ἐκφράζουσιν μὲ πλήρη ἀντικειμενικότητα ἐκείνο ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ διατηρήσουν ἢ νὰ ἀνεύρουν εἰς τὴν ὁλονὴν ἀπομακρυνομένην ἀπὸ τὸν ἀνθρωπισμὸν ἱατρικὴν ἐπιστήμην. Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἀπήχησιν τῆς φωνῆς τῶν αἰτημάτων καὶ τῶν ἀπαι-

τήσεων ὅλων ἐκείνων ποὺ ὑπέφεραν καὶ ὑποφέρουσιν. Εἶναι μία συστηματοποιημένη ἐκδήλωσις τῶν παραπόνων ποὺ ἀκούονται καθημερινῶς εἰς κάθε περίστασιν—ἡ ἀρρώστεια, σοβαρὰ ἢ ὀχι, δὲν λείπει σχεδὸν ἀπὸ κάθε οἰκογένειαν. Ἡ παρέμβασις τῶν ἄρρωστων εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἱατρικῆς κρίσεως παρουσιάζεται σήμερον ἀπολύτως δικαιολογημένη, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι ὁ ἄρρωστος ἀποτελεῖ τὸ ἐν σκέλος τῆς ἱατρικῆς πράξεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ δι' ἕνα λόγον ὁ ὁποῖος ἀπορρέει ἀπὸ τὴν οὐσίαν τῆς ἱατρικῆς πράξεως, διὰ τὴν διάσωσιν τῆς ὁποίας πρόκειται. Ἄν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ σχέσις ἱατροῦ καὶ ἄρρωστον ἀποτελεῖ ἕνα ἰδιαίτερον διάλογον, μιαν ἰδιαίτερον συνάντησιν, μιαν ἐπαφὴν δύο ἀνθρώπων, τεχνικῆς βεβαίως φύσεως ἀλλὰ ἡ ὁποία βασίζεται εἰς πραγματικότητος πνευματικῆς τάξεως (ἐμπιστοσύνης καὶ συνειδήσεως) αὐτὸ ἐπιβάλλει τὴν ἐπαναφορὰν τῆς σχέσεως αὐτῆς εἰς τὴν γνησιότητα καὶ τὴν ὁλοκληρώσιν της.

Ἐπίσης ἂν ἀληθεύῃ ὅτι τὸ οὐσιώδες μᾶς ἱατρικῆς ἀπολογίας συνίσταται εἰς τὴν διαφύλαξιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ εἰς τὴν ἱατρικὴν πράξιν ἀπὸ τὴν ἄνευ ὄρων κυριαρχίαν τῆς τεχνικῆς, οἱ μὴ τεχνικοὶ ἐρχονται διὰ νὰ ὑπενθυμίσουν ὅτι ἡ τεχνικὴ δὲν ἀποτελεῖ τὸ πᾶν εἰς αὐτήν.

«Ὁ ἱατρός πρὸς τὸν ὁποῖον παρουσιάζομαι ὡς ἄρρωστος διὰ νὰ με θεραπεύσῃ, γράφει ὁ G. Margee ὡς ἐμπρόσωπος τῶν ἄρρωστων, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ λησμονῇ ὅτι πρόκειται διὰ τὴν ζωὴν ἑνὸς συνανθρώπου του. Ἐπιθυμῶ νὰ ἔχω ἀνθρωπίνην ἐπαφὴν μαζὺ του. Ἡ συνεχὴς ὁμως ἀποπροσωποποίησις τῆς ἱατρικῆς ἐμποδίζει τὴν συνάντησίν μου μετ' αὐτοῦ. Καὶ ὅταν ἡ τεχνικὴ του προσπάθεια φέρει ἀποτέλεσμα, πάλιν δι' ἐμὲ ἡ βοήθεια αὐτὴ εἶναι ἀνεπαρκής. Παρ' ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην μου εἰς τὴν ἱατρικὴν ἐπιστήμην κα-

τανοῶ ὅτι δὲν εἶμαι μόνον μία χαλασμένη μηχανή, ἢ ὁποία ἔχει ἀνάγκη ἐπιδιορθώσεως, ἀλλὰ ἓνας ἄνθρωπος πού ἔχει ψυχὴν καὶ ἡ ψυχὴ μου ὑποφέρει ἀπὸ τὴν ἀρρώστειαν, ὅπως καὶ τὸ σῶμα μου».

Ἡ καθημερινὴ πείρα ἐπιβεβαιῶ ἀπολύτως τὰ παράπονα τῶν ἀρρώστων. Μήπως ἡ πρώτη αἰμοπτυσία ἐνὸς φυματικοῦ—διατὶ ὄχι καὶ αἱ κατὰ καιροὺς ἐπαναλαμβάνονται—ἢ αἱ κρίσεις τῆς στηθάγχης ἐνὸς καρδιακοῦ, δὲν προκαλοῦν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἓνα κλονισμόν καὶ μίαν ἀγωνίαν ἐπίσης σημαντικὴν καὶ μεγαλυτέρας διαρκείας παρ' ὅσον ὁ ὀξύτερος σωματικὸς πόνος; Καὶ ὁ κατευνασμός τῆς ἀγωνίας αὐτῆς δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ τὰ τεχνικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα θὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ ἰατρός διὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς.

Καὶ εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐὰν ἡ ἱατρικὴ βοήθεια περιορίζεται μόνον εἰς τὴν τεχνικὴν, ἢ ἱατρικὴ ἐπιστήμη δὲν ἀνταποκρίνεται τότε παρὰ εἰς ἐλάχιστον μέρος τοῦ καταθλιπτικοῦ προβλήματος τῆς ἀγωνίας τὸ ὁποῖον θέτει πρὸ αὐτῆς ὁ ἀνθρώπινος πόνος.

«Ζητῶ ἀπὸ τὸν ἰατρόν μου κάτι βαθύτερον, γράφει ὁ G. Thibon, κάτι προσωπικὸν πού νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ σημείου ὅπου τὸ σῶμα ἐνώνεται μὲ τὴν ψυχὴν μου». Καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἡ ἀξία τῆς παρεχομένης βοήθειας.

Εἰς τὸν φυσικὸν πόνον τοῦ ἀρρώστου (ὁ ὁποῖος κυμαίνεται ἀπὸ τὴν ἀπλὴν κόπωσην ἕως τὸν πλέον ὀξύν πόνον) ἔρχεται νὰ προστεθῇ ἓν αἰσθημα ρήξεως, ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν του δράσιν ἀλλὰ εἰς τὴν πλέον μυστικὴν ὑφὴν τῆς υπάρξεώς του. Ἡ ἐσωτερικὴ του διάθεσις μεταβάλλεται, αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του ἀπομεμονωμένον, ξένον καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἐσωτερικὸν του κόσμον καὶ ἀπὸ κάθε τι πού τὸν περιβάλλει. Ὅλα αὐτὰ περιλαμβάνονται μέσα εἰς μίαν ἐκδήλωσιν ἀγωνίας καὶ εἰς μίαν κραυγὴν: Τί θὰ γίνῃ; «Τὴν στενοχωρίαν μου αὐτὴν, συνεχίζει ὁ ἄρρωστος, θὰ τὴν φέρω εἰς ἓνα ἄνθρωπον πού νομίζω ὅτι εἶναι ἰκανὸς νὰ μὲ βοηθήσῃ. Καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς γνωρίζει τί ζητῶ. Μὲ κατανοεῖ καὶ θέτει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μου τὴν ἐπιστήμην του, τὴν πείράν του, τὴν συνέσιν του, τὴν καλωσύνην του.

Τότε ἀποκαθίσταται ἐπαφὴ μεταξὺ μας καὶ μόνον ὅτι μὲ ἀκούει καὶ μοῦ ἐπιτρέπει νὰ τοῦ ἐμπιστευθῶ τὸν πόνον μου, αἰσθάνομαι ἀνακούφισιν. Ἀντικαθιστᾷ τὴν ἀγωνίαν μου μὲ ἐλπίδα, ἐπανευρίσκω τὴν πίστιν μου εἰς τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὸ μέλλον καὶ αὐτὴ ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις ἀποτελεῖ ἤδη τὴν ἔναρξιν τῆς θεραπείας μου.

Ἐκεῖνο πού περιμένω ἀπὸ τὸν ἰατρόν μου εἶναι νὰ μὲ μεταχειρισθῇ ὅπως ὁ ἄνθρωπος τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ἐμπιστοσύνη πού παρέχω προέρχεται ἀπὸ ἄνθρωπον καὶ ἀπευθύνεται εἰς ἓνα ἄνθρωπον, εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν ὁποῖον καλῶ εἰς βοήθειάν μου. Ἡ ἱατρικὴ τεχνικὴ δὲν εἶναι ἀντικείμενον πίστεως ἀλλ' ἐπαληθεύσεως. Ἐγὼ ὁ ἄρρωστος δὲν ἠμπορῶ νὰ τὴν ἐπαληθεύσω, τὴν δέχομαι διὰ μέσον τοῦ ἀνθρώπου πού τὴν ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη μου ἀπέναντι τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ θὰ εἶναι τόσον μεγαλυτέρα ὅσον ἀνθρωπινώτερα ἀπαντήσῃ εἰς τὴν κλήσιν μου, πράγμα πού δὲν ἀποκλείει—πολλοῦ γε καὶ δεῖ—τὴν ἀξίαν τῆς τεχνικῆς. Καὶ ἀντιθέτως θὰ αἰσθάνομαι νὰ μεγαλῶνῃ μέσα μου ἡ δυσπιστία καὶ ὁ σκεπτικισμός, ἐφ' ὅσον ὁ ἰατρός κλειδωμένως μέσα εἰς τὴν τεχνικὴν του ἢ τὴν ἐιδικότητά του παύει νὰ μὲ ὑποδέχεται μὲ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην εὐλικρίνειαν, διὰ νὰ βλέπῃ εἰς ἐμένα μόνον μίαν περίπτωσιν ἢ ἓνα ἀριθμόν, ἀκριβῶς κάθε τι πού δὲν εἶμαι ἐγώ».

Τὰ παράπονα ὁμως, τὰ αἰτήματα καὶ αἱ ἀπαιτήσεις δὲν περιορίζονται εἰς τὰ ἀνωτέρω. Οἱ ἄρρωστοι ζητοῦν ὅπως κάθε ζήτημά των προσωπικὸν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἀπὸ τὸν ἰατρόν. Ἴσως διαισθάνονται τὴν σχέσιν ἢ ὁποία ὑφίσταται μεταξὺ τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς των καὶ τῆς νόσου των. Ὅμιλοῦν διὰ τὴν ζωὴν των εἰς τὰ νοσοκομεῖα ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς εισόδου των μέχρι τῆς ἐξόδου των.

Γνωρίζουν ὅτι δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ προσπάθεια τοῦ ἰατροῦ, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ἡ συνεργασία τῶν ἀδελφῶν καὶ ἀκόμη τοῦ ἀπλοῦ προσωπικοῦ τοῦ νοσοκομείου. Ἡ ἀποτελεσματικότης τῆς ἱατρικῆς βοήθειας, ὅταν ὁ ἰατρός ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον-ἄρρωστον, ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ παραϊατρικὰ πρόσωπα, ἀπὸ τὴν στά-

σιν των ἔναντι τοῦ ἀρρώστου. Ἐὰς τοὺς ἀφῆσωμεν ὁμῶς νὰ ἡμιλήσουν οἱ ἴδιοι πάλιν, ὅπως βλέπομεν εἰς μίαν ἔρευναν τῆς G. Brunier τὴν ὁποίαν, ὡς ἀσθενῆς ἡ ἴδια, ἔκαμε εἰς νοσοκομεῖα.

«Ἐρχόμεθα εἰς ἰδρύματα καὶ πρόσωπα τὰ ὁποῖα νομίζομεν ὅτι ὡς ἐκ τῆς ιδιότητος τῶν εἶναι ἀφιερωμένα νὰ μᾶς δώσουν μαζί με τὴν ὑγείαν καὶ ὀλίγην χαρὰν. Ἀλλοίμονον, εἴμεθα θύματα πολλάκις κακῆς ὑποδοχῆς κάθε φορὰν πὺν γινόμεθα δεκτοὶ ὄχι ὡς ἀρρώστοι ἀλλ' ὡς ἀριθμοί. Χωρὶς νὰ σκεφθοῦν τὴν κατάστασιν πὺν εὐρισκόμεθα ὅταν πρόκειται νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ νοσοκομεῖον, ἢ ψυχρὰ ὑποδοχὴ πὺν μᾶς κάνουν μᾶς γεμίζει στενοχωρίαν, ὅταν ὕστερα ἀπὸ μακρὰν παραμονὴν εἰς προθαλάμους διὰ νὰ συμπληρωθοῦν τυπικαὶ διαδικασίαι, πὺν ἀφοροῦν κυρίως τὸ οἰκονομικὸν μέρος, μᾶς δείχνουν τὸ κρεβάτι πὺν θὰ πέσωμεν χωρὶς ἓνα βλέμμα καλωσύνης. Καὶ πολλάκις ἢ ἀναμονὴν δὲν εἶναι μόνον μακρὰ, εἶναι καὶ ματαια, διότι καὶ μετὰ μίαν ἢ δύο ὥρας προσκαλούμεθα νὰ ἐπαέλθωμεν αὐρίον».

Εἰς τὰ ἔξωτερικὰ ἰατρεῖα ἢ κατάστασις, λέγουν, εἶναι ἀκόμη χειροτέρα. Πλήθος ἀρρώστων ἀναμένει νὰ ἐξετασθῇ. Ἐκεῖ πλέον δὲν προφθάνει ὁ ἰατρὸς νὰ ἴδῃ τὸ πρόσωπον τοῦ ἀρρώστου. Μία ἐξέτασις ταχυτάτη, ἓνα βλέμμα εἰς τὰς ἀκτῖνας, μὴ συνταγή.

Καὶ ἐξακολουθοῦν. «Ἡ τοποθέτησίς μας εἰς θαλάμους μετὰ πολλοὺς ἄλλους ἀρρώστους, τὸν ἓνα κοντὰ εἰς τὸν ἄλλον, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς διαδρόμους, ἢ ἀνάμειξις μας μετὰ διαφόρους καταστάσεις, μετὰ βαρῆς καὶ ἐλαφροῦς πάσχοντες, ἐνίοτε καὶ ἀγωνιῶντας, εἶναι ἀπάνθρωπος».

Νεοὶ μετὰ ἀρρώστους μεγάλης ἡλικίας καὶ μετὰ παιδιὰ πολλάκις. Θόρυβοι παντοειδεῖς, ἀδιαφορία ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν. Καὶ ἢ ἰατρικὴ ἐπίσκεψις, καὶ αὐτὴ ταχεῖα. Οἱ ἰατροὶ ὁμιλοῦν ὡς νὰ εἴμεθα ἀπόνητες, συζητοῦν περὶ τῆς νόσου μας ἐμπρὸς μας καὶ μᾶς θέτουν εἰς ἀγωνίαν. Ἐὰς μὴ λησμονήσωμεν καὶ τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἐνώπιον τῶν φοιτητῶν εἰς τὰ ἀμφιθέατρα τῶν νοσοκομείων τελεῖται τὸ

μάθημα καὶ ἡμεῖς εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἀκούωμεν ὅλα τὰ σχετικὰ μετὰ τὴν νόσον μας καλὰ καὶ κακὰ, διάγνωσιν καὶ πρόγνωσιν.

Αἰσθανόμεθα ὅτι δὲν εἴμεθα ὅπως οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι, ἐνῶ ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἔχωμεν ἐπαφὴν μετὰ ὅλα τὰ γύρω μας πρόσωπα, μετὰ τοὺς ἰατροὺς, τὰς ἀδελφάς, τὸν διευθυντὴν τοῦ νοσοκομείου, μετὰ τὸ προσωπικόν. Ἡ ἀνθρωπίνῃ ἀξιοπρέπειά μας καὶ ἢ αἰδῶς μας δὲν γίνονται ἀντικείμενον τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ. Εἴμεθα ἀριθμοὶ καὶ ἢ λύπη μας γίνεται μεγαλυτέρα ὅσον βλέπομεν ὅτι ἐκεῖνοι πὺν πληρώνουν ἔχουν πολὺ μεγαλυτέραν ὑπόληψιν καὶ περιποίησιν ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ὡ! ἐὰν ἐσκέπτοντο ὅτι ὁ ὑγιῆς τῆς σήμερον εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὁ ἀσθενῆς τῆς αὐρίου. Ἴσως τότε θὰ μᾶς ἔβλεπον καλύτερον».

Τὰ αἰτήματα καὶ τὰ παράπονα τῶν ἀρρώστων ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ ἀρρώστος, ὅπως γράφει ἢ S. Fouché εἰς ἄρθρον τῆς μετὰ τὸν τίτλον «ἢ ἰατρικὴ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀνθρώπου», παρὰ τὰς προόδους τῆς τεχνικῆς τὰς ὁποίας θαυμάζει καὶ εἰς τὰς ὁποίας εἶναι προσκεκολλημένος, καὶ δικαίως, κατανοεῖ ὅτι δὲν εἶναι μόνον ἓνα σῶμα ἀρρώστον, ἀκόμη ὀλιγότερον, ἓνα ὄργανον.

Ἡ ἴδια παρέμεινε ἐπὶ ἔτη εἰς τὴν κλίνην καὶ περιγράφει μετὰ τὸν ζωντανώτερον τρόπον τί αἰσθάνεται ὁ ἀρρώστος.

«Ἀγωνιῶ, ἢ καρδιά μου βασανίζεται, ἢ ψυχὴ μου διέρχεται νύκτας ἐρημίας. Ἡ νόσος μου εἰσδύει εἰς τὴν διάθεσίν μου, εἰς τὸν χαρακτῆρα μου, τὴν σκέψιν μου, τὴν συναισθηματικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν μου ζωὴν. Καὶ δυστυχῶς ὁ ἰατρὸς, ὁ ὁποῖος βλέπει εἰς ὅλον αὐτὸ τὸ σύμπλεγμα μόνον τὸ σῶμα ἢ τὸ ὄργανον, διατρέχει πολὺ τὸν κίνδυνον νὰ ἀστοχήσῃ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ καθήκοντός του».

Εἰς τὰ περισσότερα νοσοκομεῖα ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα στομάχι, ἓνα ἦπαρ, ἢ ἓνα σπῆλαιον ἢ μία σκοληροειδίτις κ. ἄ. Ὁ ἐσωτερικὸς ἰατρὸς καθ' αὐτὸν τὸν τρόπον παρουσιάζει τοὺς ἀρρώστους εἰς τὸν διευθυντὴν του ὡσὰν νὰ εἴχε ἤδη, γράφει ἢ Fouché, τὸ ἀνατομικὸν παρασκευάσμα ἐπὶ ἐνὸς δίσκου. Ἀλλὰ καὶ ἢ ἀρρώστεια

ἔχει ἀνάγκην καὶ αὐτὴ ἐπίσης νὰ ἐνταχθῇ εἰς τὸ ἀνθρώπινόν της πλαίσιον διὰ νὰ μετατραπῇ τὸ αἰνιγμὰ της εἰς σύμπτωμα διαταραχῆς τῆς ἰσορροπίας πού τὸ προκαλεῖ ὅσον καὶ τὸ αὐξάνει.

Καὶ ὅμως ἀρκεῖ μιὰ φορά νὰ ριζώσῃ ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ ἀρρώστου διὰ νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀνθρωπίνη ἐπαφή. Ὅταν ὁ ἀρρώστος γίνῃ ἀντιληπτός, εἶναι ἔτοιμος νὰ ὑπακούσῃ καὶ τότε εἰς τὸν ἱατρὸν ἀπόκειται νὰ γίνῃ ἄξιος αὐτῆς τῆς ἐμπιστοσύνης μὲ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴν του ἀξίαν.

Τὸ ἐρώτημα τοῦ ἀρρώστου εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιον: Διατί οἱ ἱατροὶ ἐν πολλοῖς δὲν ὀμιλοῦν συχνὰ «ὡς ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρωπον» μὲ τοὺς ἀρρώστους; Διατί μᾶς ἀφίνουν τὴν ἐντύπωσιν πὼς εἴμεθα ζῶα πρὸς πειραματισμόν; Κατανοοῦμεν ὅτι κατὰ τὴν ἀναλυτικὴν του ἐξέτασιν ὁ ἱατρός χωρίζει τὴν σάρκα ἀπὸ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ ἂν δὲν ἀναζητήσῃ εἰς τὸν ἀρρώστον παρὰ μόνον διαταραχὰς τῆς ὕλης χωρὶς νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸ ἀνθρώπινον σύνολον, ἢμπορεῖ νὰ εἶναι ἓνας σοφός, δὲν εἶναι ὅμως ἱατρός. Τὸ σῶμα εἶναι τὸ ὄργανον, τὸ ὑπόβαθρον του εἶναι ἡ ψυχὴ. Καὶ εἶναι ἀληθινὸς ἱατρός ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ ἐπαναφέρῃ μέσα εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἁρμονίαν, τὴν ὁποίαν μία διαταραχὴ φυσικῆς τάξεως διὰ μιάν στιγμὴν διέκοψε. Καὶ αὐτὸ ἀπαιτεῖ πολλὴν τέχνην. Διότι ἀφ' οὔ μεταχειρισθῇ τὸν ἀρρώστον ὡς ἄνθρωπον, πρέπει νὰ τὸν περιποιηθῇ καὶ νὰ τὸν ὑπερετῆσῃ ὡς ἄνθρωπον.

«Θὰ μᾶς εἴπη τις, λέγουν οἱ ἀρρώστοι, ὅτι ζητοῦμεν πολλὰ ἀπὸ τὸν ἱατρὸν. Ἄλλὰ ἀπὸ αὐτὸν περιμένομεν νὰ μᾶς θεραπεύσῃ τὸ ταχύτερον, νὰ ὑποφέρωμεν ὀλιγότερον. Νὰ εὐρωμεν ἀπήχησιν ἀνθρωπίνην εἰς ὅσα τοῦ ἐμπιστευόμεθα».

Τὴν ὥραν πού ἡ τεχνικὴ διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ σκεπάσῃ τὰς ἀνθρωπίνους ἀξίας, ἐνῶ αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀνακαλύψεις φαίνονται ὅτι προσφέρουν θεραπευτικὰ μέσα αὐτομάτως, ἐνῶ διάφορα συστήματα συλλογικῆς ἀσφαλείας τείνουν νὰ καταστήσουν τὸν πρακτικὸν ἱατρὸν ἓνα ἀνεύθυνον

ὑπάλληλον, ὁ ἱατρός παραμένει εἰς ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἀπομείναντας, ἀντιπροσώπους τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ὅφείλει νὰ συνεχίσῃ τὴν μόρφωσίν του, νὰ εἶναι σοφός διὰ νὰ θεραπεύῃ καλύτερον, ἀφωσιωμένος διὰ νὰ ἀνακουφίξῃ καλύτερον, γεμῆτος ἀγάπην διὰ νὰ παρηγορῇ καλύτερον.

«Εἰς ἓνα μεγάλο νοσοκομεῖον τῶν Παρισίων, ὁ καθηγητὴς καλεῖ τὸν ἐπιμελητὴν του καὶ τοῦ λέγει χαμηλοφώνως: «Θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ ἐξετάσετε ἀμέσως αὐτὸν τὸν ἀρρώστον πού εἶναι ἐξαπλωμένος κοντὰ εἰς τὴν πόρτα. Τὸν ἐβοήθησα νὰ ἀνέβῃ τὰ σκαλιὰ καὶ νὰ καθίσῃ, δὲν πρέπει νὰ τὸν ἀφήσωμεν νὰ περιμένῃ». Αὐτὴ ἡ βαθεῖα ἐκδήλωσις τοῦ ἀνθρωπισμοῦ εἶναι ἡ μόνη πού ἢμπορεῖ νὰ καταρρίψῃ τοὺς φραγμοὺς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ αὐτὸν τὸν ἀνθρωπισμὸν ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν ἱατρὸν μας».

★

Ἦκούσαμεν τὰ παράπονα τῶν ἀρρώστων, εἶδαμεν τὰς ἀπαιτήσεις των. Περιμένουν πολλὰ καὶ αὐτὰ ἀπὸ ἓνα ἄνθρωπον. Καὶ ὅπως γράφει ὁ J. Rolin εἰς τὴν μελέτην του «δὲν ὑπάρχει παρὰ μία μόνον ἱατρικὴ», «θέλουν τὸν ἱατρὸν ἀλάθητον εἰς τὴν ἐπιστήμην του, γεμῆτον φινέτσα εἰς τὴν τέχνην, κατηγορηματικὸν καὶ λεπτόν, αἰσιόδοξον καὶ λεπτολόγον, ἀφωσιωμένον μέχρις ἐξουθενώσεως καὶ ἀνιδιοτελεῆ, τίμιον καὶ συμβιβαστικόν, φιλικὸν καὶ ἐπιφυλακτικόν, τί νὰ εἶπω ἀκόμη; Ἄπαιτοῦν ἀπὸ αὐτὸν νὰ μὴ ὑποφέρουν, νὰ μὴ ἀποθνήσκουν».

Καὶ ὅλα αὐτὰ ἀπὸ τὸν ἴδιον ἄνθρωπον. Εἶναι ὅμως αὐτὰ δυνατά;

Τὴν ἀπάντησιν θὰ δώσωμεν εἰς τὸ τρίτον μέρος τῆς ἐρεῦνης μας, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐξαγάγωμεν τὰ συμπεράσματά μας ἐκ τῆς μελέτης καὶ τῶν δύο πλευρῶν, διὰ νὰ ἴδωμεν τί πρέπει νὰ γίνῃ, ἐὰν τὸ μέγα αὐτὸ πρόβλημα τῆς ἱατρικῆς κρίσεως—πού ἀφορᾷ ὅλους μας—εἶναι δυνατόν νὰ εὕρῃ τὴν λύσιν του.

(Τὸ τέλος εἰς τὸ ἐπόμενον τεύχος)

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΑΛΤΣΟΥΝΗΣ, ΩΣ ΝΟΜΙΚΟΣ

Ἡ ἀριστοτεχνικὴ ὑπεράσπις ἀπὸ τὸν Σκαλτσούνῃ τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς πολιτιστικῆς σημασίας τοῦ Χριστιανισμοῦ⁽¹⁾, ἡ ὑπεράσπις «τῆς ὑποθέσεως Χριστιανισμὸς» θὰ ἐλέγαμε, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὸ δικηγορικὸ τοῦ ἐπάγγελμα, δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν ιδιότητά του ὡς νομικοῦ. Γιατὶ ὁ Σκαλτσούνῃ ἦταν ὁ βαθεῖα μορφωμένος δικηγόρος ποὺ ξέρεי ν' ἀγωνίζεται καὶ νὰ κερδίῃ τὴν δίκαιη ὑπόθεσί του, «πρόμαχος τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου, ὑπὲρ αὐτῶν πάντοτε συνηγορῶν», γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν ὄρισμό τοῦ Οἰκονομίδῃ. Ἦταν ἀκόμη ὁ νομικὸς συμπαραστάτης τῆς ἀγωνιζομένης γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς Κρήτης. Τὸ νομοθετικὸ ἔργο τοῦ Σκαλτσούνῃ στὴν Κρήτη ἀξίζει νὰ μελετηθῇ εἰδικότερα. Τώρα, τὰ ὄρια τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ δὲν ἐπιτρέπουν παρὰ μιὰ γενικὴ σκιαγραφία τῆς νομικῆς καὶ τῆς δημοσίας δράσεως τοῦ Σκαλτσούνῃ.

★

Ὁ Σκαλτσούνῃ ἐσπούδασε νομικὰ στὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία τῆς Κερκύρας καὶ στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πίζης, ὅπου ἀναγορεύεται διδάκτωρ τοῦ δικαίου. Ἐπειτα δικηγορεῖ στὴν Κεφαλληνία ὅπου καὶ συγγράφει⁽²⁾ τὰ βιβλία του «Περὶ κτηματικῆς πίστεως καὶ σχεδίου πρὸς καθίδρυσιν Ὑποθηκικῆς Τραπέζης», καὶ «Ἐπιστήμη τοῦ ἐμπορίου». Μετὰ τὴν ἔνωσι τῶν Ἰονίων (1864) συναρμολογεῖ κατ' ἐντολήν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὴν τοπικὴ νομοθεσίαν μὲ τὶς διατάξεις τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος στὸ βιβλίον του «Μελέται ἐπὶ

(1) Σχετικὰ μὲ τὴ δράσι τοῦ αὐτῆ εἶναι δύο πρόσφατα ἄρθρα τῶν «Ἀκτίνων»: I. Θ. Κολιτσάρα: Ὁ Ἰωάννης Σκαλτσούνῃ καὶ ἡ ἐποχὴ του, καὶ Ὁ Ἰωάννης Σκαλτσούνῃ ὡς ἀπολογητὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ. «Ἀκτίνες», Μάρτιος, καὶ Ἀπρίλιος 1956, σελ. 103 ἐπ. καὶ 152 ἐπ. Καί, παλαιότερα, τὸ ἄρθρο: Ὁ ὕλισμος ἐν Ἑλλάδι καὶ ὁ Ἰωάννης Σκαλτσούνῃ, «Ἀκτίνες» 1938, σελ. 142 ἐπ.

(2) Γιὰ τὰ ἄλλα τοῦ συγγράμματα μιλοῦν τὰ προηγούμενα ἄρθρα.

τῶν ἀστικῶν νόμων τῶν Ἰονίων Νήσων» (Ἀθήναι 1866). Δημοσιεῖει ἀκόμα τὶς «Σκέψεις περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι βιομηχανίας» (Ἀθήναι 1868) ζητῶντας ἀπὸ τότε τὴν κρατικὴ ἐνίσχυσι τῆς βιομηχανίας, καὶ τέλος, στὰ γαλλικά, τὴν πραγματεία του γιὰ τὴν ὀργάνωσι τῶν δικαστηρίων στὴν Κρήτη (1880). Ἐν τῷ μεταξῷ ὁ Σκαλτσούνῃ μετέχει μαζὺ μὲ τὸν Καλλιγᾶ, Οἰκονομίδῃ, Παπαροηγόπουλο καὶ Ράλλη στὴν σύνταξι τοῦ ἐπιτυχημένου προσχεδίου τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος τοῦ 1870. Ἡ σπουδαιότερη ὅμως νομοπαρασκευαστικὴ ἐργασία τοῦ Σκαλτσούνῃ συνδέεται, ὅπως εἶπαμε, μὲ τοὺς δραματικούς ἀγῶνες τῆς Κρήτης ν' ἀποτινάξῃ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ καὶ νὰ ἐνωθῇ μὲ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα⁽³⁾.

Ἀπὸ μιὰ δικηγορικὴ ὑπόθεσι ποὺ ὑπερασπίζει—τὴν ὑπόθεσι Δέτσιμα—βρίσκει ὁ Σκαλτσούνῃ τὴν εὐκαιρία, ὅταν ἀκόμη δικηγορῇ στὴν Κέρκυρα, νὰ γνωρίσῃ καλύτερα τοὺς Κρητικούς. «Ἐξακριβώσας⁽⁴⁾ τὸ ὅλως ἰδιοφρὲς καὶ ζοηρὸν καὶ ἀκαμπτον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ ἀποθαρσύνσας τὴν ἀδάμαστον καρτεριαν μεθ' ἧς διεξήγαγον τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῆς πανισχύρου αὐτοκρατορίας, μεγάλῃν εἶχον ἐπιθυμίαν νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν νῆσον τῶν μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας καὶ νὰ προσφέρω εἰς αὐτὴν τεκμήριον θαυμασμοῦ καὶ ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης συναισθημάτων». Ἐκεῖ ἔχει τὴν ἀρχὴ τῆς ἡ πνευματικῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Σκαλτσούνῃ στὴν ὑπόθεσι τῆς Κρήτης. Τὸ 1866 ἐκλέγεται μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Κρητικοῦ Ἀγῶνος. Ὁ ἀγωνιστικὸς χαρακτῆρας του ἐκδηλώνεται καὶ ἐδῶ ἀμέσως. Δίνεται μὲ ὅλην τὴν ψυχὴν στὸ ἔργο τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ «ἐγκαταλείψας ὅλας τὰς

(3) Τὸ σημερινὸ Κυπριακὸ δρᾶμα θυμίζει καὶ τὶς ἀντιδράσεις τότε τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας γιὰ τὴν ἔνωσι τῆς Κρήτης μὲ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα!

(4) Γράφει εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Κρήτης», (Χανιά 1901).

ἐργασίας τοῦ ἐπαγγέλματός του ἀναλαμβάνει διαφωτιστικῆς ὁδοιοποιίας εἰς τὰς Παραδουναβίους χώρας καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν! Τὸ 1887 ἡ ἐπανάστασις τῶν Κρητῶν καταλήγει στὴν σύμβασι τῆς Χαλέπας ποῦ ἀνάγκασε τὸν Σουλτάνο νὰ δώσῃ στὴν Κρῆτην ἰδιαίτερη νομοθεσία γιὰ τὴν ἰδρυσι αἰρετῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Ἔπρεπε ἀμέσως νὰ συνταχθοῦν οἱ νόμοι ποῦ θὰ ὀργάνωναν τὴν δικαστικὴ ἐξουσία. Τὸ ἔργο αὐτὸ ἦταν ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ ἐπιτύχῃ γιατί θὰ ἦταν τὸ πρῶτο ἀποφασιστικὸ βῆμα γιὰ τὴν ἔξοδο τῆς Κρῆτης ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Χριστιανὸς ὁμοῦς διοικητῆς τῆς Κρῆτης Ἰ. Φωτιάδης-Πασᾶς «μάτῃν ἐπικαλεῖται τὴν ἀρωγὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τινῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι νομομαθῶν»⁽⁵⁾ γιὰ νὰ καταρτισθοῦν οἱ νόμοι αὐτοί! Δὲν ὑπῆρχαν στὴν ματοβαμμένη Κρῆτη τὰ χρήματα γιὰ νὰ γίνῃ τὸ μεγάλο αὐτὸ ἔργο ἐπὶ πληρωμῇ. Ἔπρεπε νὰ βρεθῇ κάποιος νομικός, ποῦ θὰ εἶχε ὄχι μόνον τὴν νομικὴν ἱκανότητα νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνιδιοτέλεια νὰ μὴ ζητήσῃ δυσβάστακα ποσὰ γιὰ ἀμοιβή του. Ἀποτείνονται τότε οἱ Κρητικοὶ στὸν Σκαλτσούνην. Τὸν βρῖσκουν ἀποτραβηγμένο στὴν Τεργέστη νὰ ἀγωνίζεται γιὰ μιὰν ἄλλη ἀπελευθέρωσι, τὴν πνευματικὴ. Συγγράφει ἔκει τὸ βιβλίον του «L' uomo ed il materialismo» γιὰ ν' ἀντικρούσῃ τὶς νέες, τότε, ὑλιστικὰς θεωρίας ποῦ εἶχαν ἐξαπλωθῆ στὴν Εὐρώπη καὶ ἐφθάναν καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Σκαλτσούνης δέχεται νὰ ἐργασθῆ ἑθελοντικὰ καὶ ἀναλαμβάνει αὐτὸς νὰ συντάξῃ χωρὶς καμμιά ἀμοιβή τὴν ποθητὴ δικαστικὴ νομοθεσία τῆς Κρῆτης. Διακόπτει τὴν συγγραφὴν τοῦ βιβλίου του καὶ ἐτοιμάζεται μετὰ τὴν χαρακτηριστικὴ ἐμβρόθεια καὶ ἐπιστημονικότητα γιὰ τὸ νέο ἔργον του. Πρῶτα, ἀπεσύρθη ἐπὶ τετραμήνον εἰς τὴν ἐξοχὴν τῆς Ἀδελφόφργης διὰ νὰ μελετήσῃ τὰ τῆς ἐν Κρῆτη ἰσχυοῦσης τουρκικῆς νομοθεσίας». Ἐπειτα κατεβαίνει στὴν Κρῆτην καὶ ἀφιερώνεται στὴν νομοπαρασκευαστικὴν ἐργασίαν ποῦ θὰ δώσῃ στὴν Κρῆτην τὴν νέα Πολιτικὴν καὶ Ποινικὴν

Δικονομίαν. Σ' αὐτὸ, ὅπως καὶ στὸ μεταγενέστερον νομοθετικὸν τοῦ ἔργου, ὁ Σκαλτσούνης ἐφαρμόζει τὶς σοφῆς ὑποθήκας ποῦ δίνει ὁ ἴδιος γιὰ κάθε νομοθετικὴν ἐργασίαν: «Ὁ ἐπιχειρῶν νὰ νομοθετῇ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ δέον νὰ ἔχῃ χαλκέντερον φιλοπονίαν ἅμα καὶ μετριοφροσύνην, ὅπως μελετᾷ τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης καὶ τὰ παρ' ἄλλοις ἔθνεσι νομοθετηθέντα, νὰ συμβουλευῆται δὲ καὶ νὰ συνεργάζηται μετ' ἄλλων γνώσιν ἐχόντων τοῦ χαρακτῆρος, τῶν ἔξεον καὶ τῶν κοινωνικῶν τοῦ λαοῦ περιστάσεων ὅπως κρίνωσι περὶ τῆς πραγματικῆς ἀξίας τῶν ξένων νομοθετημάτων καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς μεταβολῆς αὐτῶν. Μακρὰν τοιούτων ὄρων καὶ συνθηκῶν, ὁ νομοθετῶν θὰ ἐκτεθῆ εἰς τὸν κίνδυνον νὰ εἰσαγάγῃ νόμους καὶ θεσμοὺς ἐκ τῆς πείρας ἀποδειχθέντας πλημμελεῖς καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι καταδικασθέντας ἢ νὰ περιβάλλῃ νήπιον λαὸν δι' ἱματισμοῦ καὶ χλαμύδος γιγάντων ἐν οἷς θὰ κυλιέται χωρὶς νὰ δύναται ἐλευθέρως νὰ βαδίσῃ, ἐνίστε δὲ θὰ καταπέσῃ καὶ θὰ συντριβῆ»⁽⁶⁾. Χαρακτηριστικὸν τῆς δημοκρατικότητος καὶ τῆς σοφίας τοῦ Σκαλτσούνην εἶναι τὸ ὅτι πρὶν διατυπώσῃ ὀριστικὰ τὶς δύο Δικονομίας, δημοσιεύει τὸ σχέδιον τῶν ἄρθρων τοὺς στὴν ἐφημερίδα καὶ ζητεῖ τὶς γνώμας καὶ τοῦ ἀπλοϊκότερου Κρητικοῦ ἐπάνω στὸ δίκαιον ποῦ θὰ τὸν κυβερνοῦσε. Ὁ καρπὸς τῆς εὐσυνειδήτης ἐργασίας του ἦταν λαμπρὸς. Στὴν ταραγμένην ἐκείνην περίοδον οἱ Δικονομίας τοῦ Σκαλτσούνην ἐφαρμόζονται μιὰ ὀλόκληρη δεκαοκταετία μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν, ὥστε στὴν Κρῆτην «Ὁθωμανοὶ καὶ Χριστιανοὶ μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως» νὰ ἐπαινοῦν τὸ νέο δίκαιον. Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ γίνεται εὐρύτερα γνωστὴ καὶ ὁ «πρέσβυς Λαγάρδος» προτείνει στὸν Σκαλτσούνην νὰ ὀργανώσῃ καὶ τὰ δικαστήρια τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μ. Ἀσίας.

Ὅταν τελείωσε ἡ ἀποστολὴ του ὁ Σκαλτσούνης εἶχε ξοδέψῃ ἀπὸ δικὰ του λεπτὰ 7.000 φράγκα σὲ ναύλους, ἐνοίκια καὶ ἐπιπλα! Ἀλλὰ ἀρνεῖται νὰ δεχθῆ ἐπτακόσιες χρυσῆς τουρκικῆς λίρας ποῦ τοῦ προσφέρει ἡ Κρῆτην ὡς δῶρον καὶ γυρίζει πάλι

(5) Ἀπομνημονεύματα, σελ. 18 ἐπ.

(6) Ἀπομνημονεύματα, σελ. 214.

λι στὴν Τεργέστη, γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὸν ἄλλο ἀγῶνα του, τὸν σκληρὸ πόλεμο μὲ τὴν ἄρνησι καὶ τὸν ὕλισμό. Ἐπὶ δεκαπέντε χρόνια ἀγωνίζεται στὸν τομέα αὐτό, μένοντας στὴν Τεργέστη καὶ ἔπειτα στὴν Βενετία. Ὅταν τελειώῃ αὐτὴ ἡ ἐποχὴ ἕνας νέος ἀγῶνας τὸν βρίσκει. Περνάει ὁ Σκαλτσούνης βαρεῖες ἀτομικὲς δοκιμασίαι. Ἔρχεται πρῶτα ὁ θάνατος «τῆς προσφιλοῦς συζύγου του» καὶ ἔπειτα ἡ τελεία οικονομικὴ καταστροφὴ του. Συγγενικὴ του ἐμπορικὴ ἐπιχείρησις στὴν Βενετία ποῦ σ' αὐτὴν εἶχε τοποθετήσῃ τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας ὀλόκληρης τῆς ζωῆς του, καταστρέφεται ἀπὸ τυχαῖα περιστατικὰ καὶ ὁ Σκαλτσούνης μένει κυριολεκτικὰ στὸν δρόμο. Σὲ προχωρημένη πιά ἡλικία πρέπει νὰ ξαναρχίσῃ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὸν ἐπιούσιο. «Ἐν πάσῃ ἀταραξίᾳ καὶ ἐγκαρτερήσει ἐπανήλθον τότε εἰς πρακτικώτερον ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν» γράφει στὰ ἀπομνημονεύματά του τῆς Κρήτης. Πόσο ψυχικὸ μεγαλεῖο κρύβεται πίσω ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ αὐτὰ λόγια!

Ἀπασχολημένον στὴ βιοποριστικὴ ἐργασία τὸν ἀναζητεῖ στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ τὸν ἐπιστρατεύει πάλι ἡ ἀγαπημένη του Κρήτη. Τὸν ἐκλέγουν ἀντιπρόσωπό της στὴν τετραμελῆ Διεθνῇ Ἐπιτροπῇ τοῦ Πολιτικοῦ Ὄργανισμοῦ. Ὁ Ὅργανισμὸς αὐτὸς ἦταν μιὰ νέα κατάκτησις τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος, ἔπειτα ἀπὸ τὶς αὐθαιρέσιαι καὶ τὶς ὀμότητες τῶν Τούρκων. Ὁ Σκαλτσούνης—ἑβδομῆντα δύο τώρα χρονῶν—ἐγκαταλείπει καὶ πάλι τὰ πάντα καὶ «σπεύδει εἰς τὴν πάλιν καὶ τὸν κίνδυνον»! Ὡς μέλος τῆς Διεθνούς Ἐπιτροπῆς ἀναθεωρεῖ στὴν Μεγαλόνησο τὴν προηγούμενη νομοθετικὴν ἐργασίαν του, τοῦ 1880, καὶ μὲ σοφὲς προσωπικὰ ἐνέργειαι ἐπαναφέρει τὴν ἐφαρμογὴ τῶν νόμων. Ἡ νέα αὐτὴ προσφορὰ του βρίσκει διεθνῇ ἀπῆχησι καὶ τὸ ἔργο του χαρακτηρίζεται ὡς «σοφώτατον». Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσί του δέχεται νὰ διορισθῇ ἀρχιδικαστῆς (Πρόεδρος Ἐφετών) μὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐφαρμόσῃ στὴν πρᾶξι τὸ νομοθετικὸν του ἔργο. Ἀλλὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1897 νέον κῆμα τουρκικῶν θηρωδιῶν τὸν διακόπτει. Μόλις κατορθώνει νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸν ἐμπρησμό καὶ τὴν

σφαγὴν ποῦ ἐγινε στὰ Χανιά καὶ πρόσφυξ καὶ γυμνὸς καταφεύγει στὴν Σύρο. Ἐκεῖ ξεχνᾷ πάλι τὴν δική του δοκιμασία γιὰ νὰ σκεφθῇ τὸν λαὸ ποῦ ὑπηρετεῖ. Συντάσσει καὶ στέλνει στοὺς πρεσβευτὰς τῶν μεγάλων δυνάμεων καὶ στὸ Ἑλληνικὸ ὑπουργικὸ συμβούλιον σοφὰ καὶ φωτισμένα ὑπομνήματα γιὰ τὴν αὐτονομίαν τῆς Κρήτης καὶ τὴν ἀποτροπὴν τοῦ ἄτυχου καὶ ἀμελέτητου ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 97. Βρίσκει ἀντιδράσειαι στίς συμβουλῆς του, τόσο στὴν Ἀθήναν ὅσο καὶ στὴν Σύρον. Μὰ οἱ Κρητικοὶ νοιώθουν πάντοτε τὴν βαθεῖαν στοργὴν καὶ τὴν φωτισμένην συμπαραστάσιν του στὸν ἀγῶνα τους. Ὁ Κων. Φούμης τοῦ γράφει χαρακτηριστικὰ στίς 13 Ἰουλίου τοῦ 1867, ἀπὸ τὸν ἱστορικὸν ἐπαναστατικὸν σταθμὸν τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ: «Μετὰ θρησκευτικοῦ θαυμασμοῦ ἀκούουν πάντες οἱ Κρητῆς τὰς σοφὰς καὶ σωτηρίους συμβουλὰς σας. Πολλοὶ τῶν πληρεξουσίων μὲ παρεκάλεσαν νὰ τοὺς ἐπιτρέψω νὰ ἀντιγράψωσι περικοπὰς τῶν ἐπιστολῶν σας, αἵτινες ἀποστέλλονται ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων εἰς τὰς ἐπαρχίας των».

Τὸν ἄλλο χρόνον ὁ Σκαλτσούνης ξαναγυρίζει στὴν Κρήτη. Οἱ Κρητῆς πληρεξούσιοι τοῦ προτείνουν ν' ἀναλάβῃ τὴν προεδρίαν τῆς Κρητικῆς Κυβερνήσεως ἄλλ' ὁ Σκαλτσούνης δὲν δέχεται. Ἔρει καλὰ ὅτι τὸ ἔργο του εἶναι ἄλλο, πὸ βαθὺν καὶ καρποφόρον κ' ἄς μὴν ἔχῃ τὴν αἴγλη τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Μετὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ἀνατίθεται καὶ πάλι στὸν Σκαλτσούνην ἡ ἀναθεώρησις καὶ ἡ προσαρμογὴ τῶν δικαστικῶν ὀργανισμῶν στὴν νέα πολιτικὴ κατάσταση. Βρίσκει πάλι τὸν στοιχεῖο του ὁ Σκαλτσούνης καὶ ἐργάζεται μὲ ἀκούραστη φιλοπονίαν στὰ γινωστά του ἐδάφη. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναλαμβάνει ὁ πρίγκηψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος τὴν Ὑπᾶτη Ἀρμοστέαν καὶ ὁ Σκαλτσούνης διορίζεται πρόεδρος τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἔχει ἤδη καταρτίσει, μαζῇ μὲ τὰ σχέδια ὀργανώσεως τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, σχέδιο ἀστικῶν νόμων, συμπλήρωσι τῆς πολιτικῆς καὶ ποινικῆς δικονομίας τῆς Κρήτης τοῦ 1880 καὶ «σχεδιασμοὶ ποινικοῦ νόμου τῆς Κρήτης», καταρτισθὲν δι' ἐργασίας

μακρᾶς καὶ ἐπιμόχθου, βάσει τῶν νεωτέρων κωδίκων τῆς Ἰταλίας καὶ Γερμανίας, προσηρμοσμένον εἰς τὰς κοινωνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς περιστάσεις τῆς Κρήτης⁽⁷⁾. Ἀλλὰ τὸ ἡγεμονικὸν συμβούλιον—οἱ ἄνθρωποι τῆς εἰρήνης—παραβλέπουν τὸ ἔργο τοῦ Σκαλτσούνη καὶ δὲν τὸ χρησιμοποιοῦν. Ἀντὶ τοῦ ὑποδειγματικοῦ Ποινικοῦ Κώδικος τοῦ Σκαλτσούνη εἰσάγουν τὸν Ἑλληνικὸ Ποινικὸ Νόμο, δηλαδὴ τὸν ἀπρηχαιωμένο Βαναρικὸ Ποινικὸ Κώδικα τοῦ 1813. Τότε ὁ Σκαλτσούνης ἔδινε τὴν πῶ οὐ σκληρὴ μάχη⁸ τὴν μάχη κατὰ τῆς πικρίας καὶ τὴν κέρδιζε. Ἀφιερώνεται στὰ καθήκοντα τοῦ Δικαστικοῦ Συμβούλου τῆς Κρητικῆς Πολιτείας καὶ τοὺς δίδει ὅλην τὴν ψυχὴν. Μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς μόνο ὑπαλλήλου διεκπεραιώνει μέσα σὲ δύο χρόνια ἕναν τεράστιον ὄγκον ἐργασίας. Παράλληλα μελετᾷ τὰ γενικώτερα προβλήματα τῆς Κρήτης καὶ εἰσηγεῖται (κάθε εἰσηγήσις του εἶναι καὶ μία ἐπιστημονικὴ πραγματεία) λύσεις σὲ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν κοινωνικὴ πρόνοια, τὴν Ἐκκλησίαν. Σ' αὐτὴ τὴ θέσιν τελειώνει τὴν ἐπίγειαν ζωὴν τοῦ ὁ Σκαλτσούνης στὰ Χανιά τὸ 1905.

★

Ἐπῆξε ὁ Ἰωάννης Σκαλτσούνης ἕνας ἄρτιος ἐργάτης πολιτισμοῦ στὸν τομέα τοῦ Δικαίου. Κυριολεκτικὰ ἐργάτης. Ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν ἐργασία ἦταν καταπληκτικὴ. Ὡς τὰ βαθειὰ του γεράματα ἐργάζεται, ἀγωνίζεται, μελετεῖ.

Σὰν ἐργάτης πολιτισμοῦ ὁ Σκαλτσούνης ὠλοκλήρωσε τὴ χριστιανικὴν του πίστιν, τὴν βαθειὰ «πίστιν» τοῦ εἰς τὴν θεῖαν Πρόνοιαν ὅπως ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος, μὲ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον του, πρὸς τὸν λαὸν του. Ὅλη του ἡ εἰσφορὰ ἦταν εἰσφορὰ ἀγάπης. Ἀγάπης, ὄχι λόγων καὶ κηρυγμάτων, ἀλλὰ ἔργων ποῦ φθάνουν μέχρι καὶ «τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς» τὴν διακινδύνευσι. Ἀγάπης ποῦ καλύπτει ὄχι μόνον τὴν ψυχικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ὕλικὴν καὶ γήινον ἀνάγκην τοῦ λαοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅταν ὁ Σκαλτσούνης ἐγκαταλείπει τὸ σπουδαστήριον καὶ τρέχει νὰ ὀργανώσῃ μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ

ιεράρχου Κυδωνίας, τοῦ Ι. Ξουχάκη καὶ τῆς Τακίνθης Τυπάλδου (γυναικαδέλφης τοῦ Σκαλτσούνη) πρόνοια γιὰ τὰ θύματα τῆς τουρκικῆς θηριωδίας στὴν Κρήτη. «Πόσας ἡ ἐργασία ἐκεῖνη ἐπούλωσε πηγᾶς, πόσων μητέρων ἠψφρανε τὰς καρδίας καὶ πόσων ταλαιπωρουμένων καὶ κινδυνουόντων διέσωσεν ὑπάρξεις!»⁽⁸⁾.

Ἡ ἴδια ἀγάπη τὸν ὠδηγοῦσε στὴν ἐμβροθία καὶ τὴ σπουδὴ. Τὴν «κατ' ἐπιστήμην» ἐργασία του ποῦ τὸν διέκρινε. Πρόσεχε καὶ μελετοῦσε ἐξαντλητικὰ—πηγαίνοντας συνήθως «ἐπὶ τόπου»—τὴς ὑποθέσεις ποῦ ἀνελάμβανε. Καὶ τὴ θεωρητικὴν μελέτην ὠπλιζε μὲ τὴν ἐλαστικότηταν ποῦ ἀπαιτοῦν οἱ συγκεκριμέναις τοπικῆς, ψυχολογικῆς καὶ χρονικῆς συνθήκας, μὲ τὸν ρεαλισμὸν ποῦ κατέχει τὴν «τέχνην τοῦ δυνατοῦ».

Ἡ ἀνιδιοτέλεια καὶ ἡ ἀπουσία κάθε σπουδαρχίας ἦταν ἕνα ἄλλο βασικὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ Σκαλτσούνη σὰν ἐργάτου πολιτισμοῦ. Ὄταν τὸ 1867 τοῦ προσέφερε ὁ Κομμουνδούρος ὑπουργικὸν χαρτοφυλάκιον δὲν τὸ ἐδέχθη. Οὔτε τὴν προεδρίαν τῆς Κυβερνήσεως τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, ὅπως ἐσημειώσαμε παραπάνω. Ἡ ἀνιδιοτέλειά του φθάνει ὡς τὴ θυσίαν, ὅταν ξοδεύῃ δικὰ του χρήματα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποστολῆς του στὴν Κρήτην τὸ 1880. Ἐπειτα τὸ 1896, 1897 καὶ 1899 χωρὶς καμμιά ἐπιβάρυνσιν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ συνετηρεῖτο «ἀπὸ τὴν βοήθειαν στενοῦ συγγενοῦς του»! Στὰ τελευταῖα χρόνια ζοῦσε ἀπὸ τὸν μικρὸ μισθὸν του ὡς δικαστικοῦ συμβούλου. Οἱ ἀρετῆς του αὐτῆς ἔδιναν στὸν Σκαλτσούνη καὶ ἀνεξαρτησίαν καὶ δύναμιν ἐπιβολῆς. Σὲ κάθε θέσιν «εἶχε τὴν παραίτησίν του στὴν τσέπην». Ἐτοίμην ἀνάγκαζε τοὺς ἀντιπάλους του νὰ ὑποχωροῦν στὴς σωστῆς γραμμῆς του. Γιατί ἤξερε νὰ ἐπιμένῃ μὲ δύναμιν, ὅταν ἔπρεπε, καὶ δὲν συνεβίβαζε ποτε εἰς βάρος τῶν πεποιθησέων του. Ὁ Σκαλτσούνης εἶχε τὸ προσόν (δυστυχῶς τόσο σπάνιον σήμερον στοὺς τίμιους ἀνθρώπους) νὰ δείχνῃ κοντὰ στὴν ἀγάπην καὶ τὴς ἄλλες του ἀρετῆς καὶ δύναμιν καὶ μαχητικότητα. Καὶ τὸ μᾶξιμον αὐτῆς τῆς ἀρετῆς τὸ ἐφθασε, νομίζομε, ὅταν ὑπερνίκησε

(7) Ἀπομνημονεύματα, σελ. 208-9.

(8) Ἀπομνημονεύματα, σελ. 145.

τὴν πικρία καὶ τὴν ἀπογοήτευσί, ὅταν εἶδενὰ παραβλέπουν τὴ νομοθετικὴν τοῦ δημοσουργία στὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Ὁ Σκαλτσούνης ἐπίστευε ὅτι τὰ θεωρητικὰ σχήματα μόνον δὲν ὥρουν χωρὶς τὴν συμβολὴν τῆς δλοκληρωμένης ἀνθρώπινης προσωπικότητος, ποῦ θὰ τὰ ζωντανέψῃ. Τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν πολιτικὴν εὐρυθμίαν τὴν βλέπει νὰ ἐφαρμόζεται στὴν πράξιν μόνον ὅταν τὰ ὀρθὰ θέσμινα θὰ βροῦν τοὺς καλοὺς ἐφαρμοστάς των. Στὴν ἐρώτησιν ποία θὰ εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Συντάγματος τῆς Κρητικῆς Πολιτείας στὴν εὐημερίαν καὶ πρόοδο τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ἀπάντησε μ' αὐτὰ τὰ λόγια: «Ἐξῆσα ἐν μέσῳ λαοῦ διοικουμένου συνταγματικῶς καὶ δὴ κοινοβουλευτικῶς ὑπὸ τὸ κράτος νόμου θεμελιώδους κάλλιστα συντεταγμένου καὶ ἐφ' οὗ μεθρημώσθησαν πάντες οἱ κανόνες τῆς ἐπιστήμης, τῆς δὲ ἐπικρατείας κάκιστα διοικουμένης, ὡσεὶ ἐδιοικοῦντο οἱ λαοὶ ὑπὸ τοῦ φρεουδαλικοῦ τοῦ μεσαιῶνος συστήματος, καὶ εἰς ξενικὴν ὑποβαλλομένης κηδεμονίαν. Ἐγνωρίσα καὶ ἔξῆσα ἐπὶ τινα χρόνον ἐν μέσῳ λαοῦ ἀπρηχαιωμένους ἔχοντος συνταγματικούς νόμους, διεσπαρμένους, κάκιστα συντεταγμένους, οὐδέποτε συναρμολογηθέντας κατὰ τοὺς κανόνας τῆς πο-

λιτειακῆς ἐπιστήμης, εὐημεροῦντος, προαγομένου, ἐν χριστιανικῇ ζῶντος συμβιώσει ἐν τε τῇ οἰκογενεῖα καὶ τῇ κοινωνίᾳ, βαίνοντος ἀπὸ προόδου εἰς πρόοδον. Οὐχὶ τὰ ἐπὶ τοῦ χάριτος συντάγματα ἐπιδρωσιν ἐπὶ τῆς τύχης τῶν λαῶν ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν, ὁ πρακτικὸς βίος, ἡ θρησκεία, αἱ χριστιανικαὶ ἀρεταί, ἡ ἀυταπάρνησις τῶν κυβερνώντων καὶ ἡ ἀφοσίωσις αὐτῶν εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον προάγουσι τὴν εὐημερίαν καὶ πρόοδον τῶν λαῶν»⁽⁹⁾.

★

Αὐτὸς ἦταν ὁ νομικός, ὁ δημόσιος ἀνὴρ Ἰωάννης Σκαλτσούνης. Τώρα ποῦ συμπληρώθηκαν πενήντα χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατον του, ὅποιος φιλοδοξεῖ νὰ στρατεύεται στὴν σύγχρονον πολιτιστικὴν προσπάθειαν—πολὺ περισσότερο ὁ νομικός—αἰσθάνεται βῆθειαν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν μεγάλην αὐτῆ μορφῆν, γιατί θὰ δίνῃ σὲ ὅσους ἀκολουθοῦν τὴν πορεία τῆς, ζωντανὸ ὑπόδειγμα τῆς προσωπικότητος ποῦ συνδυάζει τίς κλασικὰς ἑλληνικὰς ἀρετὰς μετὰ τὴν τελειότητα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης.

Δ. Γ. ΣΤΑΜΑΤΗΣ

(9) Ἀπομνημονεύματα, σελ. 189.

ΑΔΕΡΦΙΑ ΟΛΗΣ ΤΗΣ ΓΗΣ

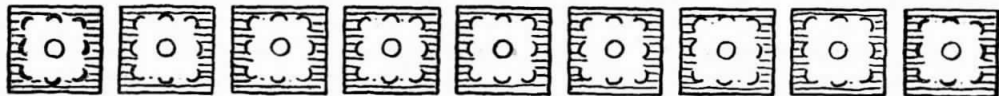
Ἀδερφέ μου, πιστέ, σὲ ζηλεύω
τὸ ἐκστατικὸ σου βλέμμα, τ' ἀπλὸ βῆμα
στὴν πτώση καὶ στὸ σήκωμα ἕνα θαῦμα
τὴν ἀπαλότη τῆς καρδιάς, τὴ βιάση.
Στὴν πτώση καὶ στὸ σήκωμα ἕνα θαῦμα
Τοῦ ἁγίου σου ἀγῶνα οἱ σταγόνες
οἱ ἀρμυρὲς μαζί καὶ ματωμένες
θὰ σοῦπρεπαν στολίδι σου μονάχο.
Ἦγυπολο βλέμμα ἢ μοχθηρὸ δὲν εἶδα
τὴν ὄψιν σου νὰ σκοτεινιάζῃ, ἀκόμα
κι' ἂν πόνους εἶχες μύριους νὰ σηκώσης.

Ἀδερφέ μου, ὀλιγόπιστε, σὲ ξέρω
εἴτε στὴν μπόρα, εἴτε σ' ἀγριοδόρι
τὰ λυγισμένα γόνατά σου βλέπω
τῆς ἀγωνίας σου τὴν ἀνάσα νοιώθω
καυτὴ στὸ μέτωπό μου. Καὶ θυμάμαι
τίς ὥρες τῆς γαλήνης ποῦ ἀφηνόσουν
βαρκοῦλα σ' ἕνα ἀπάνεμο λιμάνι

στὸ χᾶδι τοῦ ἡλίου, στὴ δροσιὰ τοῦ μπᾶπτι.
Μαζὺ σου κλαίω τίς χαμένες σου ὥρες
ποῦ με κεντρὶ φαρμακερὸ καὶ μαῦρο
σοῦ μόλεψε ἡ ἀμφιβολία. Κλαίω
τὸν κόπο ἐκεῖνο ποῦ ἀδικος πηγαίνει
καθὼς τ' ἄδειο σκαρὶ μὲς στὴ φουρτούνα.

Ἄπιστε ἀδερφέ, καλὰ σὲ νοιώθω
τὸ τίναγμα τοῦ κεφαλιοῦ σου, τὸ «ὄχι»
τὴν ἀνταρσία, ποῦ φωτιὲς σ' ἀνάβει
στὸν πιὸ σκληρὸ γιὰ νὰ ριχτῆς ἀγῶνα.
Φριχτὴ γιὰ σὲ ἡ παράδοσι «ἀνευ ἔρων»
τίμιος ὁ δρόμος σου καὶ δίχως νὰ τὸ ξέρῃς
γοργὰ μέσα στὰ δίχτυα σ' ὀδηγαίει
τοῦ Θρηυτῆ ποῦ σὲ προσμένει. Κοίτα
γιὰ σένα πιὸ ἄξιος ὁ καινούργιος δρόμος
κι' ἀνείπωτῃ ἡ χαρὰ τοῦ νέου ἀγῶνα.

ΧΑΡΑ ΚΡΙΣΠΟΥ

ΜΙΑ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ: Ο ΑΝΕΡΓΟΣ

Ι. Το δράμα του άνεργου εις οὐδένα, βεβαίως, εἶναι ἄγνωστον. Ἐχει ὁ καθεὶς ἀναγνώσει⁽¹⁾ ἢ καὶ παρακολουθήσει εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν τὴν τραγωδίαν ποῦ λέγεται ἀνεργος.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα συγκεκοιμένως, ἤδη τὸ βιωτικὸν ἐπίπεδον καὶ αὐτῶν τῶν ἐργαζομένων εἶναι ἐξαιρετικῶς χαμηλόν⁽²⁾, εἰς τρόπον ὥστε ἡ Ἑλλὰς νὰ «φημίζεται» δι' αὐτό... Ἀρχεὶ πρὸς τοῦτο νὰ παραθέσωμεν δύο μαρτυρίας ξένων.

Ἡ μία εἶναι ἡ ἀναφορά τῆς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Διεθνοῦς Γραφείου Ἐργασίας, κατὰ τὸ 1947, ὅτι «πρὸ τοῦ πολέμου, τὸ ἐπίπεδον ζωῆς τῶν Ἑλλήνων ἐργατῶν ἦτο κατώτερον ἀπὸ ἐκεῖνο τῆς πλειονότητος τῶν μισθωτῶν εἰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς χώρας. Σήμερον, τὸ βιωτικὸν τοῦτο ἐπίπεδον δὲν εἶναι περισσότερον ἀπὸ ἓνα ποσοστὸν τοῦ προπολεμικοῦ ἐπιπέδου»...⁽³⁾.

Ἡ δευτέρα μαρτυρία εἶναι μία ἀνταπό-

κρισις πρὸς τὴν ἀγγλικὴν φιλελευθέραν ἔφημερίδα «Manchester Guardian» τῆς δημοσιογράφου Mrs N. Crawshaw⁽⁴⁾. Μεταφέρομεν ἐν ἀπόσπασμα:

«Τὸ ὑψηλὸν ἐπίπεδον νοσηρότητος μεταξὺ τοῦ ἐργαζομένου πληθυσμοῦ εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ὑγιεινότερα κλίματα τῆς Εὐρώπης ἠμπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν ὑποσιτισμόν, τὴν ἀνθυγιεινὴν κατοικίαν, τὴν καθυστερημένην διάγνωσιν καὶ θεραπείαν. Ἀμερικανικαὶ ἔρευναὶ ἐπὶ τῶν συνηθῶν ζωῆς 700 ἀντιπροσωπευτικῶν οἰκογενειῶν ἀπέδειξαν ὅτι περίπου τὰ δύο τρίτα τοῦ εισοδήματος τοῦ ἐργάτου καταναλίσκονται εἰς τὴν διατήρησιν εἰς ἓν ἐπίπεδον στοιχειῶδους διαβίωσης ἑνὸς διαιτολογίου ἐλλιποῦς εἰς πρωτεΐνας. Εἰς τὰς χειροτέρας συνοικίας, ἓνα δωμάτιον, χρησιμοποιούμενον συνήθως δι' ὅλους τοὺς σκοπούς, τὸ μοιράζονται κατὰ μέσον ὄρον τέσσαρα ἄτομα. Τὸ 1952 ἡ ἑλληνικὴ ἔκθεσις πρὸς τὸν Ὄργανισμὸν Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Συνεργασίας δηλώνει ὅτι εἰς τοὺς συνοικισμοὺς τῶν ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας προσφύγων ποῦ ἤλθαν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὸ 1922 κανένα ἀπὸ τὰ σπίτια δὲν ἔχει λουτρόν, 54% δὲν ἔχουν κουζίνα, καὶ 92% στεροῦνται ἀποχωρητηρίου. Ἄλλ' αἱ στατιστικαὶ δὲν δύνανται ν' ἀποδώσουν πλήρως τὴν ἀθλιότητα καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν ποῦ ἐπικρατοῦν εἰς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς συνοικισμοὺς τοῦ Πειραιῶς, ὅπου τρωγλαὶ τοῦ ἐνὸς δωματίου φυτρῶνον γύρω ἀπὸ βορβορώδη ἔλῃ ὅπου καταλήγει ὁ βοῦρκος τῶν ὑπονόμων. Παρομοίᾳ ρυπαρότητος ἠμπορεῖ νὰ εὐρεθῇ, συχνὰ κεκαλυμμένη πί-

(1) Ἡ παγκόσμιος φιλολογία ἔχει πολλάκις ἀπασχοληθῆ μετὰ τὸ δράμα τοῦ ἀνεργου. Π. χ. ὁ Κνουτ Χάμσον εἰς τὴν «Πείνα», ὁ Στᾶϊνμπεκ εἰς τὸ «Ἄνθρωποι καὶ ποντίκια», ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

(2) Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ ἐργασία εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ὁ ἐκ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς ὀλιγότερον ἀμειβόμενος (Ι. Πίντου, Τὰ αἴτια καὶ αἱ διακινύμεναι τῆς ἀνεργίας ἐν Ἑλλάδι, Ἀθήναι 1934, σελ. 36). Ἐπεσηφίσθη ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μικρὰν ἀπόδοσιν τοῦ μὴ τεχνικῶς εἰδικευμένου Ἑλλήνου ἐργάτου, λόγῳ κυρίως τῆς ἀσθενοῦς του διαπλάσεως (Χαριτάκη, Αἱ οἰκονομικαὶ διακινύμεναι καὶ αἱ κρίσεις, Ἀθήναι 1932, σελ. 95 ἔξ.). Ἀλλὰ μήπως καὶ ἡ μικρὰ αὐτὴ ἀπόδοσις δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνεπαρκῆ δόξαν καὶ εἰς τὴν ἐν γένει χαμηλὴν στάθμην τῆς ζωῆς τοῦ Ἑλλήνου ἐργάτου; (Πίντου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 37). Γενικῶς ἐπὶ τῆς σχέσεως τῆς ἠλαττωμένης ἀμοιβῆς ἐργασίας πρὸς τὴν ἠλαττωμένην παραγωγικότητα βλ. W. Moore, Industrialisation and Labor, New York 1951, σελ. 107 ἔπ.

(3) Βλ. ἔκδοσιν τοῦ International Labour Office, Labour Problems in Greece, 1947 σελ. 208

(4) Ἐφημερις «Manchester Guardian», φύλλον τῆς 13 Ἀπριλίου 1953. Ἀναφέρεται ὑπὸ Bickham Sweet-Escot, Greece, a political and economic survey, 1939-1953, ἔκδοσις τοῦ Royal Institute of International Affairs, London and New York 1954, σελ. 132.

σω. από μίαν εύπαρουσίαστον πρόσοφιν, εις την καρδίαν τών Ἀθηῶν. Κοντά εις την πλατείαν Ὀμονοίας μία καλύθη άνθυγαινή χωρίς επίπλωσιν, έκτός από μερικά σπασιμένα σανίδια σκεπασμένα με βρωμερά κουρέλια, πού έχρησίμευαν ὡς κρεββάτι, ἦτο διά πολλά χρόνια, μέχρις οτου ὁ ιδιοκτήτης εύρήκε μίαν περισσότερον επικερδῆ χρησιμοποίησιν τοῦ οικοπέδου, τὸ σπίτι μιάς γηραιάς γυναίκός, τοῦ φυματικού υἱοῦ της, τῆς συζύγου του καί τών ἀσθενικῶν παιδιῶν των».

Τὸ συμπέρασμα τών ἀνωτέρω εἶναι ἀπλοῦς: Ἐφ' ὅσον τῶν ἐργαζομένων τὸ βιωτικὸν ἐπίπεδον εἶναι τόσον χαμηλόν, ποῖον πρέπει νὰ εἶναι τὸ βιωτικὸν ἐπίπεδον τῶν ἀνέργων; Διότι, ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἐξαιρετικῶς χαμηλὸν βιωτικὸν ἐπίπεδον τῶν ἐργαζομένων οὐδεμίαν ἀποταμίευσιν ἐπιτρέπει εἰς αὐτοὺς διά τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν δυσκόλων ἡμερῶν, τοιοῦτοτρόπως δὲ ἡ ἀνεργία τοὺς εύρίσκει πολλάκις ἀόπλους καί τοὺς πλήττει καιρίως.

«Ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς δυστυχίας τίποτε δὲν ἐμπνέει τόσον τὴν ἀπέχθειαν καί ἐξεγείρει τόσον τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν, ὅσον τὸ νὰ ἐχῆ κανεὶς ἀνάγκην ἐργασίας διὰ νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν ἀθλιότητά του, νὰ ζητῆ ἐργασίαν καί ὁμως νὰ μὴ εύρίσκη».

★

II. Ἡ ἀνεργία ἔχει σοβαρωτάτας οικονομικάς, δημογραφικάς καί ἐν γένει κοινωνικάς συνεπείας.

1. Αἱ οικονομικαὶ συνεπείαι τῆς ἀνεργίας εἶναι πολύπλευροι. Λόγω τῆς ἀνεργίας χάνεται διὰ τὸ κοινὸν σύνολον ἐργασία πολύτιμος, τὴν στιγμήν μάλιστα, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχει στενότης ἐργασίας. Ἐκατομμύρια ὥρῶν ἐργασίας χάνονται ἀνεπιστρεπτει πρὸς βλάβην τῆς οικονομίας καί δυστυχίαν τῶν ἀνέργων⁽⁵⁾.

Ἐκτός ὁμως τῆς ποσοτικῆς ἀπωλείας χρόνου, εἶναι καί ποιοτικαὶ αἱ οικονομικαὶ συνεπείαι τῆς ἀνεργίας. Διότι οἱ άνεργοι,

δεχόμενοι εἰς τὴν ἀτελεισίαν των οἰανδήποτε ἐργασίαν, καί με τοὺς πλέον ἐξευτελιστικούς ὄρους, δὲν ἀξιοποιοῦν τὰς ἰκανότητάς των, αἱ ὁποῖαι χάνονται τοιοῦτοτρόπως διὰ τὸ κοινωνικὸν σύνολον^(5α).

Ἡ ἀνεργία, ἀκόμη, ὀδηγεῖ εἰς μείωσιν τῆς ζητήσεως, ἐφ' ὅσον μειοῦται ἡ ἀγοραστικὴ δύναμις τῶν ἀνέργων, ἐπομένως μείωσιν τῆς παραγωγῆς καί περαιτέρω αὔξησιν τῶν ἀπολύσεων καί τῆς ἀνεργίας, δημιουργουμένου τοιοῦτοτρόπως ἑνὸς φαύλου κύκλου⁽⁶⁾, τὸν ὁποῖον συνήθως ἀναγκάζεται νὰ διακόψῃ ὁ νομοθέτης.

Ἄλλὰ καί όταν ἡ ἀνεργία δὲν φέρῃ τὴν ἀνεργίαν, κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον, ἐπιδρῶ δυσμενῶς ἐπὶ τοῦ ὕψους τῶν μισθῶν^(6α). Πράγματι, ἐφ' ὅσον ἐξῶθι τοῦ ἐργοστασίου ἀναμένουν ἰκετεύοντες ἐργασίαν οἱ άνεργοι, ὁ ἐργοδότης δύναται (καθ' ὅσον τοῦλάχιστον τὸ ἀνέχεται ὁ νόμος^(6β)) νὰ ἐκβιάξῃ τοὺς ἐργάτας του καί νὰ τοὺς ἀναγκάξῃ νὰ ἐργάζωνται μετὰ κατώτατα θεμιτὰ ἡμερομίσθια.

Τοιοῦτοτρόπως, οἱ άνεργοὶ ἀναγκάζονται νὰ τρέπονται εἰς ἐπαγγέλματα παρασιτικά καί ἄχρηστα ἢ καί ἐπιβλαβῆ διὰ τὴν οικονομίαν, αὐξάνοντες τὴν ἀλυσίδα τῶν μεσαζόντων μεταξὺ παραγωγῆς καί καταναλωτοῦ.

2. Τὸ ἔντονον αἶσθημα ὅτι ἀδικεῖται, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐμφορεῖται ὁ άνεργος, τὸν ὀδηγεῖ, κατὰ τὸν ἀσφαλέστερον τρόπον, εἰς τὰς πλέον ἀναρχικὰς σκέψεις ἢ καί ἐνεργείας.

Τοιοῦτοτρόπως, ὁ άνεργος ἐξαναγκάζε-

(5α) I. Ζάρρα, Ἐνεργία καί ἐκ περιτροπῆς ἐργασία, Ἀθήνα 1940, σελ. 59.

(6) Ἐπὶ τούτου βλέπε τὴν ἐκδοσιν τῆς Χριστιανικ. Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων, Towards a christian civilization, Athens 1950, σ. 173-74.

(6α). Βλ. τὴν ἀνωτέρω ἐκδοσιν τοῦ Bureau International du Travail, La lutte contre le chômage, σελ. 8.

(6β) Ἄλλ' εἰς μίαν περίοδον ἐκτεταμένης ἀνεργίας καί ὡς ἐκ τούτου ἐντόνου ζητήσεως ἐργασίας, ἡ ἀμοιβὴ ἐργασίας εἶναι πιθανόν διτθὰ μειωθῆ εἰς τὸ ἐλάχιστον δυνατόν ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ νομοθέτου εἴτε διὰ τῆς μείωσεως τῶν κατωτάτων ὀρίων ἀμοιβῆς ἐργασίας εἴτε διὰ τῆς καθιρώσεως τοῦ συστήματος τῆς ἐκ περιτροπῆς ἐργασίας.

(5) Βλ. ἐκδοσιν τοῦ Bureau International du Travail, La lutte contre le chômage, Genève 1950, σελ. 43.

ται σχεδὸν εἰς μίαν «ἀπλητισμένην ἐπανάστασιν ἐναντίον τῆς ἀδικίας τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ προσφέρῃ ἐργασίαν εἰς ἓνα ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἠμπορεῖ καὶ θέλει νὰ ἐργασθῆ»⁽⁷⁾.

Αἱ στρατιαὶ τῶν ἀνεργῶν καὶ τῶν πειρασμένων ἀπετέλεσαν ἀνέκαθεν (χαρκτηριστικὸν παράδειγμα μένει πάντοτε ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις) τοὺς προθυμότερους ἀναρχικούς, οἱ ὁποῖοι μάλιστα δρῶσιν ἀκάθεκτοι εἰς τὸν κίνδυνον, ἐλαυνόμενοι λυσσάλῶς ἀπὸ τὴν δικαίαν ἀγανάκτησιν, ἡ ὁποία τοὺς πνίγει, χωρὶς νὰ ἔχουν τίποτε νὰ φοβηθοῦν, ἀφοῦ δὲν ἔχουν τίποτε πλεόν διὰ νὰ χάσουν.

Ὁ Plibram, τὸν ὁποῖον παρεθέσαμεν ὀλίγον ἄνωτέρω, συμπεραίνει διὰ πράγματι «εἶναι ἤδη ἓνα θαῦμα πῶς αὐτὴ ἡ κατάστασις δὲν ἔχει ὀδηγήσει εἰς σοβαρὰς κοινωνικὰς ἀνωμαλίας πολλὰς ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν»⁽⁸⁾.

★

3. Ἡ ἀνεργία ἔχει δυσαρέστους συνεπείας καὶ ἀπὸ δημογραφικῆς ἀπόψεως. Ἡ ἀθλιότης τοῦ βιωτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἀνεργῶν ἀφ' ἐνὸς ὑποβοηθεῖ τὴν θνησιμότητα, ἐφ' ὅσον καὶ ὅταν δὲν τὸν προσφέρει ὡς εὐκόλον λείαν εἰς τὰς ποικίλας ἀσθενείας, ὑποσκάπτει πάντως τὴν ὑγείαν του, τὴν ἀντοχὴν του, τὰ νεῦρα του. Αἱ αὐτοκτονίαι, ἐξ ἄλλου, τῶν ἀνεργῶν δὲν εἶναι σπάνιαι καὶ εἰς τὸν τόπον μας.

Ἀλλὰ καὶ ἡ στάθμη τῆς βρεφικῆς θνησιμότητος φυσικὸν εἶναι νὰ ἀνέρχεται μέσα εἰς μίαν οἰκογένειαν μὲ τὸ οἰκτρὸν βιωτικὸν ἐπίπεδον τοῦ ἀνεργῶν. Πράγματι δὲ ἡ στάθμη τῆς βρεφικῆς θνησιμότητος εἶναι ὑψηλὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐφ' ὅσον, τὸ 1940, ἐπὶ 1000 γεννηθέντων ζώντων βρεφῶν, τὰ 98 ἀπέθνησκον πρὶν συμπληρώσουν ἓν ἔτος⁽⁹⁾, καθ' ἣν στιγμὴν (τὸ 1951) εἰς μὲν τὴν Μεγάλῃν Βρετανίαν ἐπὶ παρομοίῳ δεδομένῳ οἱ θάνατοι ἀνήρχοντο εἰς

30,9 καὶ εἰς τὰς Η.Π.Α. εἰς 28,6, δηλαδὴ κάτω τοῦ 1/3 τῆς ἐν Ἑλλάδι βρεφικῆς θνησιμότητος⁽¹⁰⁾.

Εἶναι βεβαίως γεγονόςὸς ὅτι τὸ δημογραφικὸν πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος παρουσιάζει μίαν δεινὴν του πλευρὰν εἰς τὸ θέμα «ἀνεργία». Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι δὲν ἀποτελεῖ τὸν πλέον πολιτισμένον τρόπον διὰ τὴν λύσιν τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος ἢ διὰ τῆς ἀνεργίας αὐξήσεις τῆς θνησιμότητος, ἢ ἀκόμῃ ἡ ἔνεκα ταύτης μείωσις τῶν γεννήσεων!...

★

Ἡ μετανάστευσις, ἐξ ἄλλου, ὡς μοιραία διέξοδος τοῦ ἀνεργῶν, παρουσιάζει βεβαίως ἀγαθὰς συνεπείας διὰ τὴν χώραν, ὅπως εἶναι ἡ ἀπάμβλυνσις τῆς ὀξύτητος τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος καὶ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ ἔθνικοῦ εἰσοδήματος διὰ τῆς εἰσροῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ μεταναστευτικοῦ λεγομένου συναλλάγματος. Πράγματι, τὸ μεταναστευτικὸν συνάλλαγμα ἀποτελεῖ τὸ ἡμισυ περίπου τοῦ συνόλου τῶν καθαρῶν ἀδήλων πόρων τῆς χώρας, καὶ ἐμφανίζει σταθερὰς τάσεις ἀνόδου (1952: 18 ἑκατ. δολλ. Η.Π.Α., 1953: 45, 6 καὶ 1954: 47 ἑκατ.)⁽¹¹⁾.

Ἡ μετανάστευσις ὁμως, ὡς συνέπεια τῆς ἀνεργίας, ἔχει καὶ τὴν κακὴν τῆς πλευρᾶν, ἡ ὁποία εἶναι, βεβαίως, ἡ σημαντικωτέρα.

Ἡ ἀνεργία, ἐξαναγκάζουσα εἰς μετανάστευσιν, συνεπάγεται τὴν ὀριστικὴν πλεόν ἀπώλειαν δυνάμεων διὰ τὸ ἔθνος. Ἦδη, πρὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ἔφευγαν κατ' ἔτος 20.000 μετανάσται, δηλαδὴ τὰ 30% τῶν κατ' ἔτος, τότε, εἰσερχομένων εἰς ἐργάσιμον ἡλικίαν (15 ἔτη), καὶ τὸ 1½% τοῦ τότε συνολικοῦ ἄρρενος πληθυσμοῦ⁽¹²⁾. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σήμερον μεταναστευόντων δὲν εἶναι σημαντικῶς με-

(9) Στοιχεῖα δημοσιευθέντα ἐν Bickham Sweet-Escott, ἐνθ' ἄνωτ. παράρτ. III, πύναξ 1, σελ. 177.

(10) Βλέπε προηγουμένην ὑποσημείωσιν.

(11) Βλέπε ἐκδοσιν τῆς *Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος*, Ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὸ 1954, Ἀθήναι 1955, σελ. 68.

(12) *Πίντου*, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 89.

(7) K. Plibram, World unemployment and its problems, σελ. 47 (εἰς τὴν σειρὰν «Lectures of Herrer Foundation» διὰ τὸ θέμα unemployment as a world problem, 1931) παρατίθεται ὑπὸ Πίντου, ἐνθ' ἄν. σελ. 6.

(8) K. Plibram, ἐνθ' ἄν. σελ. 47.

γαλύτερος⁽¹³⁾, ἀλλὰ παριστᾷ μόνον τοὺς κατορθώσαντας νὰ μεταναστεύσουν καὶ ὄχι ὅλους τοὺς ἐπιθυμοῦντας τοῦτο. Διότι ὑπάρχουν χιλιάδες ἄνθρωποι καὶ ἰδίως νέοι ἀπληξισμένοι ἀπὸ τὰς συνθήκας ἐργασίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖοι βλέπουν τὸν ἐκπατρισμὸν ὡς λύτρωσιν...

Ἡ ἀπώλεια, λοιπόν, τῶν δυνάμεων εἶναι σημαντικωτάτη καὶ δὴ ὄχι μόνον ποσοτικῶς, ἀλλὰ καὶ ποιοτικῶς. Πράγματι, παρ' ὅλον ὅτι, δυστυχῶς, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, ὅπως καὶ εἰς τὰ πλεῖστα ἄλλως τε, δὲν ὑπάρχουν ἐπίσημοι στατιστικά, εἶναι γεγονός ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰδικευμένων μεταναστῶν διαρκῶς αὐξάνει. Νέοι ἄνθρωποι, πλήρεις ζήλου καὶ σφρίγους, ἀπληξισμένοι ἀπὸ τὴν ἀνεργίαν ἢ τὴν ἐλαχίστην ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ τὴν ἀσημαντὸν μισθοδοτικὴν ἱεράρχησίν της, «παίρνουν τὰ μάτια τους καὶ φεύγουν», κατὰ τὴν λαϊκὴν ἔκφρασιν, πρὸς χώρας εἰς τὰς ὁποίας ἐλπίζουν ὅτι θὰ εὐρουν ἀποδοτικὴν ἐργασίαν. Καὶ αἱ χώραι ὑποδοχῆς μεταναστῶν προτιμοῦν, μὲχρις ἀποκλειστικότητος, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, τοὺς εἰδικευμένους μετανάστας.

Αὐτὸ ὅμως τὸ πνεῦμα τῆς φυγῆς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τῶν ἐργαζομένων καὶ ἰδίως τῶν νέων εἶναι ἀκριβῶς τὸ μέγιστον κακόν, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ ἢ ἀνεργία καὶ ἡ πενιχρὰ ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Ἕλλην ἠναγκαζέτο βεβαίως ἀνεκᾶθεν σχεδὸν νὰ μεταναστεύῃ, τὸ ἔκαμνε ὅμως αὐτὸ μὲ πόνον ψυχῆς. Ὁ λαὸς τὸ λέγει εἰς τὰ τραγούδια του:

«Ὁ ξένος εἰς τὴν ξενιτεῖα πρέπει νὰ
θάνη μαῦρα

(13) Κατὰ στοιχεῖα παραχωρηθέντα εἰς τὸν γράφοντα ὑπὸ τῆς διευθύνσεως μεταναστεύσεως καὶ ἀποδημίας τοῦ Ἑπισημοῦ Ἐσωτερικῶν οἱ ἀριθμοὶ τῶν Ἑλλήνων μεταναστῶν εἶναι οἱ ἑξῆς: Κατὰ τὸ ἔτος 1950: 6.032, 1951: 15.854, 1952: 8.182, 1953: 10.035, 1954: 20.199, 1955: περίπου 22.000. Δυστυχῶς πέραν αὐτῶν τῶν ὀλιγοστῶν στοιχείων οὐδὲν ἄλλο στοιχεῖον ὑπάρχει καὶ τοιοῦτοτρόπως δὲν γνωρίζομεν ἂν αἱ χιλιάδες αὐταὶ τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἄνδρες ἢ γυναῖκες, νέοι ἢ γέροντες, εἰδικευμένοι ἢ ἀνειδίκευτοι....

(14) Βλέπε *N. Πολίτη*, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔκδ. γ', Ἀθῆναι 1932, σελ. 199, ἀριθμ. 167.

γιὰ νὰ ταιριαζῇ ἡ φορεσιὰ μὲ τῆς
καρδιάς τῆ λαύρα⁽¹⁴⁾.

Τώρα ὅμως, ἡ συνεχιζομένη, ἂν μὴ ἐπιδεινούμενη, κατάστασις εὐρέσεως ἐργασίας κάμνει τοὺς νέους τῆς Ἑλλάδος εἰς ἓνα σημαντικώτατον ποσοστὸν⁽¹⁵⁾ νὰ βλέπουν ὡς ὄνειρον γλυκὺ τὸν ἐκπατρισμὸν, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται νὰ ἐργασθοῦν εἰς τὰ ἀνθρακωρυχεῖα τοῦ Βελγίου, ὅπως ἐργάζονται αὐτὴν τὴν στιγμὴν 2.500 περίπου Ἕλληνες ἐργάται⁽¹⁶⁾. Ἡ ἀνεργία κατορθώνει ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ μαρᾶνῃ τὸν βαθὺν παντὸς Ἕλληνος πόθον νὰ ζήσῃ εἰς τὸ γῶμα τῆς πατρίδος του.

★

4. Αἱ δειναὶ συνέπειαι τῆς ἀνεργίας κορυφοῦνται καὶ συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὸ κεφάλαιον πολιτισμός. Ὁ ἄνεργος ὁ ὁποῖος θέλει, ἔχει ἀνάγκη νὰ ἐργασθῇ ἀλλὰ δὲν εὐρίσκει ἐργασίαν, διερωτᾶται, καὶ εὐλόγως, τί εἶδους τέλος πάντων εἶναι αὐτὸς ὁ πολιτισμός, ὁ βασιζόμενος ἐπὶ μᾶς τρομερᾶς ἀδικίας, τοῦ νὰ ἀρνήται εἰς τοὺς προθύμους νὰ ἐργασθοῦν ἀνθρώπους τὸ στοιχειῶδες δικαίωμα τῆς ἐργασίας, δηλαδή, εἰς τὸ τέλος-τέλος, τῆς ζωῆς...

★

III. Αἱ συνέπειαι τῆς ἀνεργίας ἐμφανίζονται ὑπὸ τὴν χειριστὴν μορφήν των εἰς τὴν προσηγορικότητα καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἀνέργειαν τοῦ ἀνέργου.

1. Ἡ συνεχιζομένη κατάστασις ἀνεργίας τραυματίζει βαθέως τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνέργου, ὁ ὁποῖος βλέπει τὸν ἑαυτὸν του νὰ μὴ ἠμπορῇ νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν καὶ νὰ ἐξαρτᾶται ἐνδε-

(15) Ἄς ἐνθυμηθῶμεν τοὺς χιλίους νέους τῆς Σάμου, οἱ ὁποῖοι ἠθέλησαν νὰ μεταναστεύσουν ὁμαδικῶς, ὥστε ν' ἀναγκασθῇ ὁ νομάρχης Σάμου νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς μεταναστεύσεως των, λόγω τοῦ κινδύνου ἀπονεκρώσεως τῆς νήσου... Πρὸβλ. σχετικῶς *I. Ἰωαννίδη-Φαληριώτη*, Μερικὲς πικρὲς καὶ χρήσιμες ἀλήθειαι, «Ἀκτίνες» 1955, σελ. 445 ἐπ. Ἐπίσης, *K. Κωνσταντινοπούλου*, Τὸ ἑλληνικὸ ἀποδημητικὸ πρόβλημα, «Ἀκτίνες» 1950, σελ. 13 ἐπ. καὶ 70 ἐπ. *K. Ἀντωνοπούλου*, Γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς μεταναστεύσεως, «Ἀκτίνες» 1956, σελ. 27 ἐπ.

(16) Στοιχεῖα παραχωρηθέντα ὑπὸ τῆς διευθύνσεως μεταναστεύσεως καὶ ἀποδημίας τοῦ Ἑπισημοῦ Ἐσωτερικῶν.

χομένως ἀπὸ τὸ ἡμερομίσθιον τῆς γυναικός του ἢ ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴν φιλανθρωπίαν, ἢ ὅποια δὲν εἶναι, βεβαίως, πάντοτε διακριτικὴ καὶ μετριόφρων. Ἡ αὐτοπεποίθησις τοῦ ἐξαφανίζεται μὲ ταχὺν ρυθμὸν, ἀποκτᾷ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ κοινωνικὸν σύνολον δὲν χρειάζεται τὰς ὑπηρεσίας του^(16α), ἐνῶ σὺν τῷ χρόνῳ φθεῖρεται ἢ ψυχικῇ καὶ ἠθικῇ ἀνοχῇ του.

Ὁ Καθηγητῆς κ. Κ. Γαργάκιας περιγράφει χαρακτηριστικῶς τὸ δρᾶμα τοῦ ἀνέργου: «...ὁ βουλόμενος καὶ δυνάμενος νὰ ἐργασθῆ, διηνεκῶς δὲ παρακολυόμενος ὑπὸ ἀκαταγωνίστων δυνάμεων, ἀποκτᾷ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ὑπαρξις αὐτοῦ δὲν ἔχει σκοπὸν ἀνατρέπεται ἢ ψυχικὴ ἰσορροπία, ἀλλὰ καὶ τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ ἐρείσματα μὴ ἔχων δὲ πνευματικὴν ἀπασχόλησιν καθίσταται ἔρμαιον πονηρῶν σκέψεων καὶ τῶν κακῶν συμβουλῶν. Ἡ ἀνεργία ἀναπτύσσει τὴν οἰονοπνευματίαν, τὸν ἔταιρισμὸν, τὴν ἀλητείαν καὶ τὴν φυματίαν»⁽¹⁷⁾. Ἡ δὲ συνεχιζομένη ἀνεργία ἄγει, εἰς τὸ τέλος, εἰς τὴν ἀποβολὴν τῆς ἑξέως πρὸς ἐργασίαν καὶ τῆς εἰδικεύσεως εἰς αὐτὴν τοῦ ἀνέργου.

Εἰς ἐπιστέγασιν τῶν ἀνωτέρω, ἡ ἀνεργία συμβάλλει εἰς τὴν αὔξησιν τῶν ἐγκλημάτων⁽¹⁸⁾. Δυστυχῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχουν στατιστικαὶ πληροφορίαι περὶ τῆς ἀνεργίας ὡς αἰτίου τῶν ἐγκλημάτων. Οὐδεὶς ὅμως δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀνεργίας εἰς τὴν στάθμην τῆς ἐγκληματικότητος, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, εἶναι πάντως σημαντικωτάτη.

★

2. Εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀνέργου ἐκτυλίσσεται πραγματικὸν δρᾶμα: Ἡ θέσις τοῦ συζύγου μειοῦται καὶ εἰς τὸ τέλος ἐξευτελιζεται, λόγω τῆς ἀνικανότητός του νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν συντήρησιν τῆς οἰκογενείας. Ἡ συνήθης παρηγορία τοῦ ἀνέργου εὐρίσκειται εἰς τὸ οἰνόπνευμα.

(16α) Βλ. τὴν ἀνωτέρω ἔκδοσιν τοῦ Bureau International du Travail, La lutte contre le chômage, σελ. 43.

(17) Κ. Γαργάκια, Ἐγχειρίδιον Ἑγκληματολογίας, Ἀθήναι 1951, σελ. 169.

(18) Κ. Γαργάκια, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 169.

Τοιουτοτρόπως, ἐκτὸς τῆς οἰκονομικῆς ἀθλιότητος κάμνει τὴν ἐμφάνισίν του εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀνέργου καὶ ὁ ἀλκοολισμὸς μὲ δόλα τὰ δεινὰ του ἐπακόλουθα. Τὰ παιδιὰ τῆς οἰκογενείας γεννῶνται καὶ ἀναπτύσσονται ἐν μέσῳ ἀθλιῶν, ἀπὸ οἰκονομικῆς τοῦλάχιστον ἀπόψεως, συνθηκῶν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἠϋξημένην νοσηρότητα καὶ θνησιμότητα των. Εἰς τὸ τέλος δέ, ὅπως σημειώνει πάλιν ὁ καθηγητῆς κ. Κ. Γαργάκιας, «ἡ ἐπαιτεία καὶ ἡ ἑταιρίασις τῶν τέκνων καταλήγει νὰ θεωρητῆ νόμιμος, ὑπὸ τὴν αἰτιολογίαν, ὅτι βοηθεῖ εἰς τὴν συντήρησιν τῆς οἰκογενείας»⁽¹⁹⁾. Ἀσφαλῶς δέ, ἐνα ἐκ τῶν αἰτίων τῆς παιδικῆς ἐγκληματικότητος εἶναι ἡ ἀνεργία τοῦ πατρός.

Ἐπὶ τοιούτους ὅρους, ἡ οἰκογένεια τοῦ ἀνέργου διαλύεται.

★

IV. Ὅστερα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ὅμως, ἐὰν μάλιστα συγκρίνωμεν τὰς κυριολεκτικῶς φοβερὰς συνεπείας τῆς ἀνεργίας μὲ τὴν ἄκρως ἀνησυχητικὴν ἔκτασίν της εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔκτασιν μάλιστα ποὺ δὲν ὑπάρχει βάσιμος ἐλπίς—τοῦλάχιστον μὲ τὸν τρόπον ποὺ σήμερον διεξάγεται ὁ ἀγὼν κατὰ τῆς ἀνεργίας—νὰ ὑποχωρήσῃ, διερωτᾶται εὐλόγως κανεὶς: Μὰ... τότε, μὲ τέτοιο ποσοστὸν ἀνέργων, μὲ τόσον χαμηλὸν βιωτικὸν ἐπίπεδον καὶ τῶν ἐργαζομένων ἀκόμη, ἡ Ἑλλὰς θὰ ἔπροεπε νὰ εἶναι μία χώρα ὑπὸ διαρκῆ κοινωνικὴν ἀναταραχὴν, μὲ τὴν ἀθλιότητα, τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν, ἐκχειλισμένην εἰς τοὺς δρόμους... Ἀλλὰ, ὅπως δῆποτε, εἰς αὐτὸν τὸν φοβερὸν βαθμὸν δὲν βλέπομεν τὰς συνεπείας τῆς ἀνεργίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τί συμβαίνει λοιπόν;

Πράγματι, εἶναι γεγονός ὅτι μία παρομοία σκέψις εἶναι πολὺ εὐλόγος. Ἡ ἐξήγησις ὅμως δύσκολος δὲν εἶναι. Ἴδου διατί ἡ ἀνεργία εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ὀδηγεῖ εἰς τὰς ἄκρας της συνεπείας:

1. Ὁ συνδικαλισμὸς εἰς τὴν πατρίδα μας δὲν ἔχει οὔτε τὴν ἰσχὺν οὔτε τὴν μονολιτικὴν συνοχὴν ποὺ παρουσιάζει εἰς ἄλλας χώρας⁽²⁰⁾. Τοῦτο ἔχει ὡς συνέπειαν,

(19) Κ. Γαργάκια, ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 169.

(20) Ἰδιαιτέρως ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ἡ συνδικαλιστικὴ κίνησις τῶν σκανδιναυικῶν χωρῶν,

ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὅτι ὁ ἀπεργιακὸς ἀγὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν λαμβάνει συνήθως τὴν ἔντασιν, ἢ ὅποια, εἰς ἄλλας χώρας, τὸν συνοδεύει πάντοτε.

2. Ἕνας σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐργατῶν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ὑπαιθρον. Ὅταν, λοιπόν, ἡ ἀνεργία φθάσῃ νὰ τοὺς στέρησῃ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου, ἐπιστρέφουν εἰς τὰ χωριά των, ὅπου—κατ' ἀρχὴν...—δὲν κινδυνεύουν τοὺλάχιστον ν' ἀποθάνουν ἀπὸ τὴν πείναν. Φυσικὰ αὐτὴ ἡ λύσις εἶναι μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀποτελῇ ὄπλον κατὰ τῆς ἀστυφιλίας, διότι ὁ ἐργάτης αὐτός, συνήθως, παραμένει εἰς τὸ χωριὸν του καραδοκῶν νὰ παρουσιασθῇ εὐκαιρία νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπεχωρίσθη, τρόπον τινά, βιαίως, καὶ ὄχι διότι τὸν ἔθελεν καὶ πάλιν ἡ δύσμοιρος ζωὴ τῆς ὑπαιθρου μας...

3. Ὁ ἀνεργος πολλακίς ἀνήκει εἰς οἰκογένειαν τῆς ὁποίας ἐν τοὺλάχιστον μὲλος ἐργάζεται, ὁπότε τὰ πράγματα κάπως «βολευνται», κατὰ τρόπον ἀκατανόητον μὲν διὰ τοὺς ἀξιούντας ἓνα ἀνθρώπινον ἐπίπεδον ζωῆς ξένους, λιαν κατανοητὸν ὁμως—κατ' ἀνάγκην!—διὰ τοὺς Ἑλληνας...

4. Ἐπειτα εἶναι καὶ ἐκεῖνη ἡ μικροῖδιοκτητικὴ ἀξιοπρέπεια. Ὁ Ἕλληνας δὲν εἶναι καθόλου, μὰ καθόλου πρόθυμος, νὰ φωνάζῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὰς στέρησεις του. Πρωτιμᾶ νὰ στέρηθῇ, ἀκόμη περισσότερον, νὰ «πουληθῇ ὀλόκληρος», διὰ μίαν μαγικὴν λέξιν: τὴν ἀξιοπρέπειαν!

5. Ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἡ περίφημος «λιτότης» καὶ «ὀλιγάρκεια» τοῦ Ἑλληνοῦ ἐργαζομένου, λόγῳ τῆς ὁποίας ἀντιδρᾷ ὄχι ἐντόνως κατὰ τῆς ὑποτιμῆσεως τῶν μισθῶν⁽²¹⁾. Ὅσον ἀφορᾷ αὐτὴν τὴν «λιτότητα», πρόκειται περὶ μιᾶς ἀπὸ τὰς πλέον

ὑποκριτικὰς ἐφευρέσεις τῶν ἐκπροσώπων τοῦ κεφαλαίου... Διότι αὐτὴ ἡ «ὀλιγάρκεια», αὐτὴ ἡ «λιτότης», εἶναι μία ἀναγκαστικὴ «ἀρετὴ», τὴν ὁποίαν, εἰς τὸ τέλος-τέλος, μόνον ὁ στερούμενος τοῦ ἐπιουσίου ἤμπορεῖ—ἐὰν θέλῃ!—νὰ τὴν ἐνθυμῆται, καὶ ὄχι τὸ κράτος νὰ τὴν χρησιμοποιῇ ὡς κανόνα τῆς κοινωνικῆς του πολιτικῆς καὶ οἱ βιομήχανοι ὡς ἐπιχείρημα... Εἰς τὴν πραγματικότητά, αὐτὴ ἡ ἀναγκαστικὴ ὀλιγάρκεια τοῦ Ἑλληνοῦ ἐργαζομένου εἶναι κατάλοιπον μιᾶς δουλείας τεσσάρων αἰώνων καὶ μήτηρ τῆς καχεξίας καὶ μοιρολατρίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ⁽²²⁾ καὶ ἀντὶ νὰ ἐγκωμιάζεται κατὰ ὑποκριτικὸν τρόπον, θὰ ἔπρεπε ν' ἀπετέλει μόνον κίνητρον διαρκῆς διὰ μίαν κοινωνικὴν πολιτικὴν ἀννῳώσεως τοῦ ἀθλίου βιωτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ Ἑλληνοῦ ἐργαζομένου.

6. Ὑπῆρχε, τέλος, ὡς ἀνασταλτικὸν τῶν ἀκραίων συνεπειῶν τῆς ἀνεργίας, ἡ πεποίθησις ὅτι εἰς τὸν τόπον αὐτὸν ὄλοι λίγο-πολύ εἶναι πτωχοί, ὅτι μεγιστᾶνες τοῦ πλοῦτου δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὑπῆρχεν ὁμως μόνον αὐτὴ ἡ πεποίθησις, διότι τώρα σχεδὸν δὲν ὑπάρχει. Εἶναι τὸσον ἐξάλλως προκλητικὸς ὁ πλοῦτος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὥστε δὲν ἔχει κἄν τὴν φρόνησιν νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν, τὴν συμφέρουσαν εἰς αὐτόν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, αὐτὴ ἡ πόλωσις εἰς παμπτώχους καὶ παμπλούτους γίνεται ὀσημέραι ὁ κανὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα⁽²³⁾. Ποῦ θὰ ὀδηγήσῃ ὁμως αὐτό;... Θὰ τὸ καταλάβωμεν ἀρᾶ γε πρὶν εἶναι πολὺ ἀργά;

★

Αὐτὴ εἶναι ἡ τρομερὰ τραγωδία τῆς ἀνεργίας ποὺ παίζεται εἰς τεραστίαν ἔκτασιν σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τί γίνεται διὰ τὴν ἀντιμετώπισίν της; Ὁ ἀγὼν κατὰ τῆς ἀνεργίας, ὅπως διεξάγεται ἐπισήμως σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι ἓνα θέμα βασικοῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὁποῖον ὁμως ἀπαιτεῖ, βεβαίως, ἰδιαίτερον ἀνάπτυξιν.

Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ

ὅπου ὄλοι οἱ ἐργαζόμενοι εἶναι ὀργανωμένοι καὶ τὰ τεράστια ἀποθεματικὰ τῶν ταμείων τῶν ὀμοσπονδιῶν των εἶναι ἱκανὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀκόμη καὶ γενικὴν ἀπεργίαν πλέον τοῦ ἔτους! (Βλέπε Θ. Καστανᾶ, Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐργατικῆς ἀγωγῆς, Θεσσαλονίκη 1956, σελ. 62).

(21) Ν. Νικολαΐδου, Τὸ ἐργατικὸν ζήτημα ἐν Ἑλλάδι, 1949, σελ. 93.

(22) Ν. Νικολαΐδου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 94.

(23) Βλέπε σχετικῶς εἰς τὰς «Ἀπόψεις» τῶν «Ἀκτίνων», 1956, σελ. 137 ἐπ.

Ο ΙΕΡΟΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ

ΔΙΗΓΗΜΑ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Δ'.

Μόλις εἶχε ἀρχίσει νὰ χαράξῃ, κ' ὁ ἐκατόνταρχος ἦταν κιόλας στὸ πόδι. Ἐρῖξε μιά ματιά στοὺς στρατιῶτες, ποὺ κοιμοῦνταν ἀκόμα. Εἶδε τὸν Εὐάρεστο νὰ κάθεται στὸν πάγκο, μὲ τὸ δασὺ κεφάλι στηριγμένο στὰ χέρια, ποὺ τ' ἀκουμποῦσε μὲ τοὺς ἀγκῶνες στὸ τραπέζι, σὲ στάση πόνου καὶ συλλογῆς. Εἶδε τὸν Πολύκαρπο νὰ εἶναι πάλι γονατισμένος στὴ γωνία, καὶ μὲ τὰ μάτια ψηλά καὶ τὰ χέρια σταρωμένα στὸ στήθος νὰ προσεύχεται. Ἀναζήτησε ὕστερα μὲ τὸ βλέμμα τὸ Μαρκίωνα καὶ τὸν εἶδε ἀπὸ τὸ ἀνοιγμα τῆς πόρτας νὰ στέκῃ ἔξω ἀκίνητος, ἀγναντεύοντας στὸ βάθος.

Ἔμεινε μερικὲς στιγμὲς συλλογισμένος. Καὶ ξαφνικὰ ἔβγαλε τὶς φωνὲς στοὺς ἀγουροξυπνημένους στρατιῶτες.

—Ἐμπρός! Τί κάθεστε ἀκόμη; Φεύγουμε!

Οἱ στρατιῶτες βιάστηκαν νὰ ἐτοιμαστοῦν.

—Πῶς θὰ τὸν μεταφέρουμε; ῥώτησε ὁ δέκαρχος. Τὸ ἄλογό τοὺς λείπει.

—Μὲ τὸ δικό μου! φώναξε ὁ ψηλὸς κ' ἀδύνατος στρατιώτης, ποὺ εἶχε διαβάσει τὶς μεμβράνες. Περπατῶ γερά, καὶ θὰ σὰς προφταίνω.

—Ἐγὼ περπατῶ πὺ γρήγορα! εἶπε ὁ δέκαρχος. Πάρτε τὸ δικό μου!

Καὶ μεμιάς πολλοὶ ἄλλοι μαζί: «Τὸ δικό μου! Τὸ δικό μου!»

Ὁ ἐκατόνταρχος ἔμεινε νὰ τοὺς κοιτάξῃ μὲ φλογερὴ ματιά.

—Μὰ δὲν ἔχετε λοιπὸν ἀξιοπρέπεια; φώναξε περιφρονητικὰ. Δὲν ἔχετε περηφάνεια; Ποῦ ξανακούστηκε, Ρωμαῖοι στρατιώτης νὰ παραχωρῶ τὸ ἄλογό του καὶ νὰ τρέξῃ ἔξω πίσω σὰν ἀλήτης; Ντροπὴ σας!

Ἔγινε σιωπὴ. Οἱ στρατιῶτες ἔδειχναν ἀμηχανία καὶ στενοχώρια. Κι' ὁ ἐκατόνταρχος Γάιος στεκόταν συλλογισμένος, ὅταν ἕνας στρατιώτης θυμήθηκε πῶς εἶχε δῆ ἕνα γαϊδουράκι στὸ σταῦλο. «Ὅλοι φάνηκαν εὐχαριστημένοι. Κι' ὁ ἐκατόνταρχος ἔστειλε τὸν στρατιώτη νὰ τὸ φέρῃ. Καὶ σὲ λίγο τὸ ἀπόσπασμα ἦταν κιόλας ἐτοιμο, ἔξω ἀπὸ τὸ σπιτάκι. Ὁ Γάιος, στητὸς στὸ ἄσπρο τὸν ἄλογο, μπροστὰ. Καὶ δίπλα τὸ χαμηλὸ κ' ἀδύνατο γαϊδουράκι μὲ τὸν σεβάσιμον ἀναβάτη του...

Ἐίχε πιά ξημερώσει γιὰ καλά, ὅταν τὸ ἀπόσπασμα προχώρουσε γρήγορα στὸν ἀνηφορικὸ δρόμο πρὸς τὸν Πάγο. Ὁ ἥλιος πρόβαινε πίσω

ἀπὸ τοὺς λόφους μὲ κάποια ἀπροθυμία καὶ δειλία, σὰν νὰ ἤξερε ποῦ καὶ τί πῆγαινε νὰ κάμῃ τὸ ἀπόσπασμα ἐκεῖνο καὶ νὰ ντρεπόταν, νὰ δισταῖ νὰ τοῦ φωτίξῃ τὸν δρόμο. Κι' ὁ κάμπος γύρω, ποὺ ξυπνοῦσε ἀπὸ τὸν ἀνήσυχο ὕπνο του, ἀνατριχίαζε κάτω ἀπὸ τὰ βαριά καὶ βίαια πατήματα τῶν ἀλόγων καὶ βογγοῦσε ὑπόκοφα καὶ λυπημένα.

Ξαφνικὰ ὁ ἐκατόνταρχος Γάιος σήκωσε τὸ χεῖρ ψηλά κ' ἔκαμε νόημα στὸ ἀπόσπασμα νὰ σταματήσῃ. Εἶχε διακρίνει στὴν καμπὴ τοῦ δρόμου τὴν ἐπιβλητικὴ «καρούχα» τοῦ Νικῆτη, ποὺ τὴν ἔσεσαν μὲ περὶφανε ὁρμή τέσσερα πανύψηλα ἄσπρα ἄλογα. Τ' ἀσημνία στολιδία τῆς, μὲ τὸ χρυσοστόλιστο οἰκόσημο τοῦ Ρωμαίου ἄρχοντα καὶ τὶς πολύτιμες καὶ πολύχρωμες πέτρες, λαμποκοποῦσαν ἀπὸ μακριά. Στὸ πλατὺ καὶ ντυμένο μὲ κόκκινο βελούδο κάθισμα, ὁ πλούσιος καὶ πανίσχυρος «προσευθετής», ὁ πρῶτος σύμβουλος τοῦ ἀνθύπατου Στάτιου Κοδράτου, καθόταν ἀναπαυτικὰ, τυλιγμένος στὴν λευκὴ του τῆβεννο καὶ τὴν πολύπτυχη πορφυρῆ του χλαμύδα. Δεξιὰ του καθόταν ἡ κόρη του Ἀλκη, ποὺ τὰ κατὰξανα μαλλιά τῆς ἀναδεδύονταν σὰν μικρὲς συγκατρημένες φλόγες. Καὶ στὸ ἀγκικρονὸ κάθισμα ὁ γιὸς του Ἡρώδης, ὁ εἰρήναρχος.

Μόλις ἡ ἄμαξα σταμάτησε, ὁ ἐκατόνταρχος χαρῆτηκε μὲ σηκωμένο ψηλά τὸ γυμνὸ ἔξω, ἐνῶ, στὴ βροντερὴ διαταγὴ του, οἱ στρατιῶτες ὕψωναν τιμητικὰ τ' ἀκόντιά τους. Ὁ Ρωμαῖος ἄρχοντας σήκωσε ἀργὰ τὸ χεῖρ, γιὰ ν' ἀνταποδώσῃ τὸ χαιρετισμό, καὶ εἶπε στὸν ἐκατόνταρχο, ποὺ εἶχε πλησιάσει:

—Θὰ μεταφέρουμε τὸν Πολύκαρπο μὲ τὴν καρούχα. Ἐπιθυμῶ νὰ τοῦ μιλήσω.

Σὲ λίγες στιγμὲς ὁ Γέροντας ἦταν καθισμένος δίπλα στὸν Νικῆτη. Καὶ καθὼς ἡ σερνή καὶ χλωμὴ μορφή του, τὰ σεπτὰ κατάλευκα γένια του καὶ τὸ ἀδύνατο καὶ φτωχοντυμένο σῶμα του φάνηκαν δίπλα στὴν αὐστηρὴ καὶ περὶφανε φυσιογνωμία, τ' ἄδρα καὶ λαμπερὰ μάγουλα καὶ τὴν ἀγέρωχη ἔκφραση τοῦ Ρωμαίου ἄρχοντα, νόμιζε κανεὶς πῶς κάποιο ἀόρατο χεῖρ εἶχε χαράξῃ πάνω στὸ κόκκινο ἐκεῖνο βελούδο μὴ συμβολικῆ προσωποποίηση τῶν δύο διαφορετικῶν κόσμων, τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ εἰδωλολατρικοῦ, ὄχι μόνο μὲ τὰ ἔξωτερικά γνωρίσματά τους, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ βαθιὰ ἐσωτερικὰ χαρακτηριστικὰ τους. Καὶ μ' ὅλο ποῦ οἱ δύο ἄντρες καθόνταν στὸ ἴδιο κάθισμα κ' ἔ-

τρεχαν στο ίδιο άμάξι, ήταν φανερό πώς προχωρούσαν σε όλοένα διαφορετικούς και αντίθετους δρόμους. Κι' ενώ ο επίσημος κι' επιβλητικός ειδωλόλατρες έγγραφε, σάν λαμπερό πεφτάστρι, ένα φωτεινό τόξο, πού θα περνούσε πάνω από τόν Πάγο και θα έσβηνε στα βάθη του άφανισμού και της άνυπαρξίας, ο ταπεινός Χριστιανός, πηγαίνοντας στον τόπο του μαρτυρίου και του θανάτου, θα έπαιρνε από αυτά τη δύναμη και την όρμη να ύψωθή στον Ούρανο και να κερδίση την άληθινή ζωή και την άθανασία.

Η Ξανθιά Ρωμαία, πού είχε καθίσει δίπλα στον άδελφό της, κοίταξε όλοένα τόν Γέροντα με βαθειά περιέργεια. 'Ο 'Ηρώδης του έριχνε κρυφές έξεταστικές ματιές. Και ο πατέρας, με την άδιατάραχτη πάντα σοβαρότητά του, έμενε σιωπηλός και άνεκφραστός. 'Ο Πολύκαρπος είχε γείρει το κεφάλι στο στήθος, και τα μαζιά του γένια φαίνονταν σάν διπλωμένες φτερούγες. Δίπλα στην καρούχα ο έκατόνταρχος Γάιος έτρεξε στήθος και άκίνητος στο άλογό του, αλλά ή άνήσυχη ματιά του έδειχνε πώς ή προσοχή του ήταν τεντωμένη προς τα τέσσερα πρόσωπα.

—'Ο 'Ηρώδης μου μίλησε για σένα με πολλή συμπάθεια, είπε με τη βαρεία φωνή του ο άρχοντας. Και καθώς σε βλέπω τώρα κι' εγώ τόσο γέρο και άδύνατο, βρισκο πώς ο γιός μου είχε δίκαιο. Και θα ήταν άληθινά κοίμα, σ' αυτή την ηλικία, αντί να άνακουφίσης το κουρασμένο κορμί σου, να του δώσης τα πιο φοβερά μαρτύρια και τόν πιο φριχτό θάνατο.

Καθώς μιλούσε με άτονη και άχρωμη φωνή, το πρόσωπό του έμενε άκίνητο και κρύο, και τα μάτια του κοίταξαν ίσια, μαζιά. Μόνο σε λίγο, όταν δέν είχε πάρει καμμιά άπάντηση, έριξε δίπλα μια λοξή ματιά και κοίταξε για μια στιγμή τη συμμένη κι' άκίνητη άσπρη μορφή.

—'Από σένα έξαρτάται ν' αποφύγης τα μαρτύρια και να γλυτώσης τη ζωή σου, Ξανάπε με πιο ζούα και στεγνή φωνή.

Κι' επειδή δέν πήρε πάλι άπάντηση, τέντωσε τα χέρια στα γόνατά του, άκούμπησε άναπαυτικά το κεφάλι στην μαλακή πλάτη του καθίσματος κι' έκλεισε τα μάτια.

—Περιμένο άπάντηση, είπε με συγκρατημένη έπιταχιστικότητα.

Μικρή σιωπή. 'Ο 'Ηρώδης και ή "Άλχη παρακολούθουσαν με άνησυχία. 'Ο έκατόνταρχος δέν ξεκολλούσε απ' εκεί την προσοχή του.

—Δέν έξαρτάται από μένα, άκούστηκε ή άδύνατη και μαλακή φωνή του Γέροντα, αλλά από το θέλημα του Θεού.

—'Από το θέλημα του άνθυπάτου, διώρθωσε ο Νικήτης.

—'Ο άνθύπατος μπορεί να κάμη ό,τι θέλει το φτωχό μου σαρχίο, είπε ο Πολύκαρπος ήρεμα, αλλά ή ψυχή μου άνήκει στον Θεό, και κανένας άλλος έκτός απ' Αυτόν δέν μπορεί να την διαθέση.

'Ο Ρωμαίος ανατάραξε με νευρικότητα τα χέρια, κι' έριξε μια φλογερή ματιά στον Γέροντα.

—Μά δέν πρόκειται να διαθέση κανείς την ψυχή σου, βιάστηκε να πη ο 'Ηρώδης. Μπορείς να κρατήσεις τις ιδέες σου, να έχεις τα αισθήματά σου, την πίστη σου, αλλά χωρίς να τα έκφράξης, χωρίς να τα διδάσκης και στους άλλους.

—Ν' άρνηθώ δηλαδή το μεγαλύτερο και ιερότερο καθήκον μου! είπε γέγαλο ο Πολύκαρπος. Να προδώσω την έντολή και το παράδειγμα του Κυρίου!

—Κύριος είναι μονάχα ο Κάισαρ! είπε αυστηρά ο Νικήτης.

'Ο 'Ηρώδης έριξε μια ματιά στην όργισμένη έκφραση του πατέρα του και γύρισε στον Πολύκαρπο.

—Μά ο ίδιος είπες πώς ο δικός σας Θεός είναι Πατέρας. Τι σε πειράζει λοιπόν να πης πώς Κύριος είναι ο Κάισαρ;

Κι' επειδή ο Πολύκαρπος σιωπούσε, ο 'Ηρώδης παίρνοντας θάρρος, άρχισε να του μιλά με θερμό παρακλητικό τόνο.

—Πέρσι δέν πήγες ο ίδιος στη Ρώμη και δέν είδες ο ίδιος τόν αυτοκράτορα; Δέν σε άκουσε με ευμένεια και δέν έγλύτωσε τους όπαδούς σου από τόν διαγωγμό; Τι σε πειράζει λοιπόν να πης για τόν 'Αντωνίνο πώς είναι Κύριος; Κι' αφού εκείνος σου έκαμε μια τέτοια χάρη και σεβάστηκε την πίστη και τη λατρεία στο Θεό σου, είναι τάχα κακό να σεβαστής κι' εσύ τούς θεούς του και να θυσιάσης άκόμα σ' αυτούς; 'Ετσι και τη ζωή σου θα γλυτώσης και τη ζωή πολλών ανθρώπων σου. Γιατί λοιπόν να μη το δεχτής;

'Ο Πολύκαρπος του έριξε μιαν ήρεμη φιλική ματιά.

—Σ' εύχαριστώ, άδελφέ μου, για την καλή σου διάθεση, αλλά δέν έχεις γνωρίσει άκόμη την άλήθεια. Μπερδεύεις την πρόσκαιρη ζωή της γης με την αιώνα ζωή του ούρανού. «'Ο πιστεύων εις έμέ» είπε ο Χριστός με «κάν αποθάνη, ζήσεται». Κι' έμεις πιστεύουμε.

'Ο Νικήτης του έριξε μια γρήγορη ματιά και ξεέσπασε σε σαρκαστικό γαργασμό.

—Τό ίδιο μπερδεύεις και τα άνηχα μαρμάρινα είδωλα με το ζωντανό θείο πνεύμα, έξακολούθησε εκείνος ήσυχα και άδιάφορα. Και συγκρίνεις τόν άληθινό Θεό με τούς ψεύτικους.

'Ο Ρωμαίος άρχοντας ανατινάχτηκε και το φουσκωμένο του πρόσωπο άναψε από θυμό.

—Βρίζεις τούς θεούς μας! κραύγασε.

Η "Άλχη κοίταξε τόν πατέρα της έντρομη, κι' ο 'Ηρώδης έκαμε άνήσυχος στον Πολύκαρπο νόημα να σιωπήση. 'Αλλά εκείνος, κοιτάζοντάς τον ήρεμα και άτάραχα, έσυνέχισε:

—'Αλλά μπερδεύεις άκόμα και την ανθρώπινη ύπόσταση με τη θεία φύση, άδελφέ μου. 'Ο 'Αντωνίνος είναι ένας άγαθός και δίκαιος αυτοκράτωρ, πού, χωρίς να το καταλαβαίνει, διαισθάνθηκε στο βάθος της ψυχής του το πνεύ-

μα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὸ σεβάστηκε. Ἄλλὰ δὲν εἶναι καὶ αὐτὸς παρὰ ἕνα ἀνθρώπος, ἕνας ἀτελής καὶ ἀδύνατος ἄνθρωπος, πού δὲν εἶχε τὴ θέληση καὶ τὴ δύναμη νὰ δῆ κατὰματα τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ πιστέψῃ στὸν ἀληθινὸ Θεό. Τώρα ἐπιτρέπει νὰ γίνονται στ' ὄνομα τοῦ οἱ πῶ φριχτοὶ διωγμοὶ ἐναντίον τῶν πιστῶν τοῦ ἀληθινοῦ Κυρίου καὶ τοῦ μοναδικοῦ Θεοῦ! Μποροῦμε νὰ προσευχηθοῦμε γι' αὐτὸν, ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νὰ τὸν προσκυνήσουμε!

Ὁ ἄρχοντας Νικήτης, ἀκούοντας τὰ λόγια αὐτά, ἔτρεμε ἀπὸ θυμὸ, σηκώθηκε στὸ τέλος ἔξω ἀπὸ τὸ ἄμαξι, ἀρπάξε μὲ ὀρμὴ τὸν Πολύκαρπο ἀπὸ τὸ στήθος, τὸν τράνταξε δυνατὰ καὶ τὸν πέταξε ἔξω ἀπὸ τὸ ἄμαξι. Τὸ ἀδύνατο σῶμα χτύπησε, κύλησε, βόγγηξε ὑπόκοφα στὴ σκληρὴ γῆ, καὶ ἔμεινε ἀκίνητο, μὲ τὰ χέρια ἀνοιγμένα νὰ σχηματίζουν πάνω στὸ χῶμα ἕναν μεγάλο σταυρό.

Ἡ Ἄλκη ἔβαλε μιὰ δυνατὴ κραυγὴ τρόμου, ὁ Ἡρώδης πετάχτηκε ἀπὸ τὸ ἄμαξι, ὁ Γάιος πῆδησε ἀπὸ τὸ ἄλογο, καὶ ἔτρεξαν μαζὶ στὸν πεσμένο γέροντα. Ὁ δέκαρχος προσπαθοῦσε κιόλας νὰ τὸν ἀνασηκώσῃ, ἐνῶ οἱ στρατιῶτες, κατεβασμένοι οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τὰ ἄλογά τους, εἶχαν μαζετῆ γύρω σιωπηλοὶ καὶ κατασφιασμένοι.

Ὁ ἄρχοντας ἔριξε μιὰν ἐπίμονη ματιὰ στὴν κόρη του, στὸ γιό του, στοὺς στρατιῶτες γύρω, ἔμεινε νὰ παρακολουθῆ λίγες στιγμὲς τὸν ἑκατόνταρχο, τὸν δέκαρχο καὶ τοὺς στρατιῶτες, πού ἀνασήκωναν τὸν Πολύκαρπο καὶ τὸν βοηθοῦσαν ν' ἀνεβῆ στὸ γαϊδούρι, καὶ ἔδωσε με νευρική χειρονομία διαταγὴ στὸν ἠνίοχο νὰ ξεκινήσουν. Ἡ Ἄλκη φώναξε τὸν ἀδελφό της, πού ἦθε τρέχοντας καὶ μόλις πρόφτασε νὰ πηδήσῃ στὸ ἄμαξι. Κι' ἐνῶ ἀπομακρύνονταν γρήγορα ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα, ἡ Ἄλκη γρύλιζε κάθε λίγο πίσω τὸ κεφάλι, ὁ Ἡρώδης ἦταν σκυμμένος καὶ σιωπηλός, καὶ ὁ πατέρας τους, ἀφοῦ τοὺς κρυφοκοίταξε λίγες στιγμὲς με συζητημένο θυμὸ, ἔριξε μὲ ἀνακούφιση καὶ χαρὰ τὴ ματιὰ του μπροστά, στὸ βάθος, ὅπου ὁ Πάγος ἀνασήκωνε ὀλοένα πῶ βλοσυρὴ καὶ πῶ ἀπειλητικὴ τὴ σινοβωπὴ του ὄψη. Καὶ σὺν νὰ εἶχε νοιώσει, νὰ εἶχε μύριστεὶ τὸ νέο θῦμα πού τοῦ ἔφερναν, ἄρχισε νὰ βρυχιέται μὲ ἄγρια ἀδμημονία.

Ε'.

Τὸ ἀπόσπασμα προχωροῦσε ἀργά, ξωμένοντας ὅσο πῆγαινε καὶ περισσότερο ἀπὸ τὴν καρούχα. Φαινόταν ἀπόροητο καὶ διασταχτικό, σὺν νὰ ἤθελε ν' ἀγγίξῃ ὅσο μποροῦσε πῶ πολλὸ σ' ἐκεῖνο τὸν δρόμο, νὰ μὴν τὸν προσπεράσῃ ποτέ. Καὶ βάδιζαν ὅλοι σιωπηλοὶ καὶ θλιμμένοι, σὺν πομπὴ καταδίκων, με τὴν ἐπιθανάτια ὑπόκρουση τῶν ἄγριων βρουχητῶν τοῦ βουνοῦ.

Ξαφνικὰ ἀναταράχτηκαν καὶ, χωρὶς νὰ τοὺς εἶχε δοθῆ καμιά διαταγὴ, σταμάτησαν ἀτόμα, σὺν νὰ εἶχαν ἀντικρύσει κάποιον κίνδυνο. Μπροστά τους εἶχε προβάει, σὺν τεράστιο ἀνοιχτὸ στόμα αἰμοβόρου θεριοῦ, τὸ φριχτὸ

Στάδιο. Κι' ἡ φοβερὴ βουὴ τοῦ σκόρπιε γύρω τους καὶ μέσα τους ἀπᾶσιςο μήνυμα θανάτου.

Ὁ ἑκατόνταρχος Γάιος ἔμεινε νὰ κοιτάξῃ μὲ σκοτεινὸ βλέμμα τὸ μεγάλο κυκλικὸ τοίχωμα. Καὶ καθὼς, μαζὺ μὲ τὴ φοβερὴ βουὴ, ἀνέβαιναν ἀπὸ μέσα του οἱ καινοὶ τῶν ἀρωμάτων καὶ τῶν θυσιῶν, τοῦ φάνηκε σὺν πελώριος κρατήρας ἡφαιστείου, πού κόχλαζε στὸ βάθος καὶ τίναζε μὲ θυμωμένη ὀρμὴ τοὺς καυτοὺς καὶ θανατεροὺς ἀτμούς του.

Ἐξω ἀπὸ τὴν μεγάλην πλαϊνὴν πόρτα τῶν ἀρωμάτων ἡ συνοδεία σταμάτησε καὶ παρατάχτηκε κανονικὰ σὲ τριάδες. Ὁ δέκαρχος βοήθησε τὸν Γέροντα νὰ κατέβῃ ἀπὸ τὸ ζῶο.

—Μπορεῖς νὰ περπατήσης; τὸν ρώτησε.

—Ναί, παιδί μου. Ἐκεῖνος περπάτησε πολὺ δυσκολώτερο δρόμο. Καὶ μὲ τὸν Σταυρὸ στὸν ὄμο.

Ὁ ἑκατόνταρχος Γάιος ἔμεινε νὰ κοιτάξῃ τὴν ἀτάραχη, ἥρεμη καὶ σχεδὸν χαρούμενη μορφή του. Καὶ μολονότι εἶχε κιόλας σηκώσει τὸ χέρι του, ἄργησε νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα νὰ ξεκινήσουν.

Μπήκε πρῶτος. Καὶ καθὼς ἡ φοβερὴ βουὴ χύμηξε ἀπὸ τὴν ἀνοιγμένην πόρτα, πῶ ὀρμητικὴ καὶ πῶ δυνατὴ, ἔνοιωσε σὺν νὰ τὸν χτυποῦσε κατὰσθητῶς, βαρῶν καὶ καταθλιπτικῶς.

Ἐριξε τὴ ματιὰ του στὸ πολύχρωμο καὶ βουερό πλῆθος, πού ἀναταραζόταν ὀλοένα, πυκνὸ καὶ μαζεμένο, πάνω στὶς κεράδες, καὶ τοῦ φάνηκε σὺν πελώρια μᾶζα ἀπὸ σκουλήκια ἢ ἐρπετά, πού εἶχαν σαρφαλώσει καὶ σπαρταροῦσαν ἐκεῖ πάνω. Ὅποτερα προχώρησε ἀργὰ πρὸς τὸ μεγάλο θεωρεῖο τῶν ἐπισήμων.

Εἶδε τὸν ἀνθύπατο Στάτιο Κοδράτο νὰ κάθεται ἀναπαυτικὰ στὴν ἔδρα του, λαμποκοπώντας μέσα στὴν ὀλοπόρφρη τῆβεννο του, πού, καθὼς ἀναταραζόταν ἀνάλαφρα ἀπὸ τὶς ἀργὲς κινήσεις του καὶ ἀπὸ τὸν ἀπαλὸν ἀέρα, ἀνάδινε μικρὲς τρεμουλιαστὲς λάμψεις. Ἀπὸ τὸν ὄμο του κατέβαινε, ζώνοντας διαγώνια τὸ στήθος του, λαμπεροὺς καὶ φανταχτεροὺς, ὁ χρυσοῦς ἀορτήρας τοῦ ξίφους του. Καὶ κάτω ἀπὸ τὸν λαμπὸ τοῦ φωσφορίζε ἕνα μεγάλο περιδέραιο ἀπὸ ἀδρὰ ζαφείρια.

Δίπλα του ἦταν κιόλας καθισμένος ὁ πρῶτος σύμβουλός του, ὁ «προσεβτηξ» Νικήτης, μιλώντας του σιγὰ καὶ σοβαρὰ, ἐνῶ ἐκεῖνος ἔπιανε ἀργὰ καὶ ἥσυχά τὸ ἀρωματισμένο κρασί του ἀπὸ ἀσημένιο κύπελλο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ καθόταν ὁ ἀσιάρχης Φίλιππος Τραλλιανός, ἐπιδοκιμάζοντας μὲ ζωηρὰ κουνήματα τοῦ κεφαλοῦ τὰ λόγια τοῦ ἄρχοντα καὶ εἰχνοντας γύρω μὲ αὐταρέσκεια καὶ περηφάνεια τὴ ματιὰ του πρὸς τὸ πολυθρόνο πλῆθος, πού ἔδειχνε τόσο ζωηρὰ τὴν εὐχαρίστηση καὶ τὴν ἱκανοποίησή του ἀπὸ τὴν μεγάλην θεαματικὴν γιορτῆ, πού αὐτὸς τοῦ εἶχε ἐτοιμάσει μὲ τόση ἐπιτυχία. Πίσω τους καθόταν ὁ εἰρήναρχος Ἡρώδης καὶ ἡ ἀδελφὴ του Ἄλκη.

Κάτω ἀπὸ τὸ θεωρεῖο, κολλητὰ σχεδὸν στὸ καταστόλιστο μὲ γλυπτικὲς πολεμικὲς παριστά-

σεις «πόντιου», στέκονταν άκίνητοι και βλοσυροί, σαν μπροντίνζια αγάλματα, δώδεκα γιγαντώσομοι «λίχτορες» με στημένες μπροστά τους τις δεμένες με πλατύ δερμάτινο λουρί δέσμες των ράβδων τους, άγρυπνοι και άγριοι φρουροί του πολύτιμου θεωρείου. Τά μηγμένα στη μέση της κάθε δέσμης των ράβδων πελέκια λαμποκοπούσαν άπαισία.

'Ο άρχοντας Νικήτης είχε προσέξει τον εκατόνταρχο Γάιο, που πλησίαζε στο θεωρείο, κι' ενώ εκείνος ύψωνε τ' όχει του σε χαιρετισμό, του έκαμε νόημα να φέρη τον Πολύκαρπο.

Κι' ενώ ο εκατόνταρχος γύριζε άργά στο άπόσπασμα, τ' ό πλήθος που τους είχε αντίληφθί, άρχισε να ουρλιάζει με δυνατές, άνακατομένες και άκατάπαυστες κραυγές όργης και μίσους.

«Θάνατος! Θάνατος! Στα θηρία!» άκούονταν άπό παντού. Κι' όί άπειλητικές γροθιές ύψώνονταν και τεντώνονταν πάνω άπό τις κερακίδες, σαν άγοιμένα κεφάλια φιδιών, που είχαν σηκωθεί όρθια, έτοιμα να έπιτεθούν.

—Μά γιατί τόν μισούν τόσο πολύ; ρώτησε με άπορία ο δέκαρχος. Τί έκαμε;

'Ο Γάιος δέν άποκρίθηκε. Μόνο έμεινε να φέρην νευρικά τ' ό βλέμμα του άπό τόν άδύνατο και ήρεμο γέροντα στο μαινόμενο πλήθος. Και φαινόταν ταραγμένος.

Ξαφνικά ένοιωσε μι ά βίαιη πνοή άνέμου να κατεβαίνη άπό ψηλά και να στροβιλίζεται γύρω τους. Του φάνηκε σαν όργισμένη ριπή, που ήθε να σαρώσει τις άναθυμιάσεις και τις κραυγές, να καθάριση και να δροσίση τήν άτμόσφαιρα. Και μόλις έδιωξε γύρω τους καπνούς και τούς θορύβους, χαλάρωσε τήν όρημή της και τή δύναμή της, έγινε μι άνάλαφρη πνοή, μι ψιθυριστή άνάσα. Και περνώντας πάνω άπό τά λευκά μαλλιά του Γέροντα, κι' άναταράζοντάς τα άπαλά σαν να τά χάιδενε, πήρε τόν τόνο και τήν έκφραση άνθρώπινης λαλιάς, και κάτι έπτε, κάτι μουρμούρισε, που έκαμε τόν Πολύκαρπο να σηκώση τά μάτια στόν ούρανο και να πη:

—Σ' εύχαριστώ, Κύριε, που με παρουστέχεις με τόσο καλωσύνη, και με τήν παρουσία Σου και τή φωνή Σου τονώνεις τή δύναμή μου και τ' ό θάρρος μου.

Και προχώρησε γοήγορα και σταθερά προς τ' ό θεωρείο του άνθρώπατο. Πίσω του ο εκατόνταρχος, κι' ο δέκαρχος.

—Του μίλησε κανείς; ρώτησε ο Γάιος τόν δέκαρχο με ζωηρή άπορία.

—Έτσι μου φάνηκε.

—Κάποιος Χριστιανός ίσως.

—Δέν ξέρω. 'Η φωνή ήταν άλλόζοτη. Και σαν να ήθε από πάνω, έπτε ταραγμένος ο δέκαρχος.

'Ο Γάιος έμεινε να τόν κοιτάξη. "Έπειτα έκαμε ένα βήμα μπροστά και πρόφτασε τόν Πολύκαρπο.

—Σου μίλησε κανείς; ρώτησε.

—Ναί.

—Ποιός;

—Δυσκολεύεσαι άκόμα να τ' ό καταλάβης, παιδί μου. 'Αλλά μπορώ να σου τ' ό πω άπό τώρα, όπως θά τ' ό νοιώσης κι' ο ίδιος λίγο άργότερα. Μου μίλησε ο Θεός. «'Ισχυε, Πολύκαρπε, και άνδρείζου», μου έπτε.

Στ' ό μεταξύ οί κραυγές του πλήθους είχαν γίνει πιο έντονες και πιο άπαιτητικές. Και καθώς ο Γέροντας ήθε και στάθηκε κάτω άπό τ' ό θεωρείο των έπισημών, πύκνωσαν και ύψώθηκαν πιο άγριες και πιο έξαλλες.

—Θάνατος! Θάνατος! Να τόν στείλεις στα θηρία, άνθρώπατε! Στα θηρία!

'Ο άνθρώπατος, που είχε μείνει να κοιτάξη με άπορία τόν άδύνατο και σεβασμό Γέροντα, σήκωσε τ' ό χέρι κι' ο τ' ό κράτησε ψηλά όσο που ο όχλος έκρυψε μέσα σε δύσκολα συγκαταημένη σιωπή τ' ό σκοτεινό του μίσος.

—'Εσύ είσαι ο Πολύκαρπος; ρώτησε με ψιλή και διαπεραστική φωνή, που άνάδινε άνάμικτους τόνους άπορίας και σαρκασμού.

—Ναί, έγώ.

—'Απορώ που σε βλέπω τόσο γέρο. 'Αλλά άπορώ άκόμη περισσότερο που έσύ ο ίδιος δε σεβέσαι και δε λυπάσαι τά χρόνια σου.

—Τά χρόνια μου και ή ζωή μου είναι στη διάθεση του Κυρίου.

—Θά έννοεις βέβαια τόν Κάισαρα. Και χάρω που άκούω ν' άναγνωρίζης τή θεία δύναμή του.

—Θεία δύναμη έχει μονάχα ο Θεός.

—Οί θεοί θέλεις να πής. 'Αλλά και ο Κάισαρς θεός δέν είναι; Και φυσικά θά τ' ό παραδέχεται και σύ.

—'Εγώ πιστεύω στόν ένα και άληθινό Θεό, έπτε σταθερά κι' έντονα ο Πολύκαρπος.

Μι άιαχη κακίας και μίσους ύψώθηκε άπό τις κοντινές κερακίδες κι' άπλώθηκε σαν πελώριο βουερό κίμα σ' όλόκληρο τ' ό Στάδιο. 'Ο εκατόνταρχος Γάιος γύρισε προς τ' ό πλήθος και τ' ό κοίταξε επίμονα, με ματιά που έδειχνε περιφρόνηση και αντίπαθεια.

—'Αλήθεια, γιατί τόν μισούν τόσο πολύ; έπτε αυτός τώρα χαμηλόφωνα στόν δέκαρχο.

—'Επειδή έχει μι τόσο δυνατή και περιφρανή πίστη, που δέν τή χωρεί τ' ό μυαλό και ή καρδιά τους, έπτε θαρρετά ο δέκαρχος.

'Ο Γάιος έμεινε να τόν κοιτάξη. Και μι ζεστή σκέψη πέρασε άπό τ' ό μυαλό του και κατέβηκε και άνατάραξε τήν καρδιά του: Γιατί μου έπτε «δυσκολεύεσαι άκόμα να τ' ό καταλάβης;» Και γιατί να φαίνεται τόσο σίγουρος όταν μου έλεγε: «Θά τ' ό νοιώσης και ο ίδιος λίγο άργότερα;»

Σήκωσε τά μάτια του στο θεωρείο, και είδε τόν 'Ηρώδη να στέκεται όρθιος και να μιλά ζωηρά στόν άνθρώπατο. 'Ο Νικήτης, που φαινόταν δυσαρεστημένος άπό τά λόγια του γιου του, έδειχνε πώς τ' ό αντιμιλούσε με άυστηρότητα και πείσμα. Μά εκείνος, χειρονομώντας όλοένα και πιο ζωηρά, φαινόταν πώς συζητούσε πιο έντονα και πιο θαρρετά.

—Προσπαθεῖ νὰ σώσῃ τὸν Πολύκαρπο, ψιθύρισε ὁ δέκαρχος.

Τὰ μάτια τοῦ ἑκατόνταρχου ἔλαμψαν.

—Γιατί ὄχι; εἶπε.

Ὁ ἀνθύπατος, κρατώντας πάντα τὴν ψυχραμία του, κοίταξε μὴ τὸν πατέρα καὶ μὴ τὸν γιὸ καὶ τοὺς ἄλλους προσεκτικά. Ὅσοι, ἀναγκάζοντας πάλι μ' ἐπιβλητικὴ χειρονομία τὸ πλῆθος νὰ σωπάσῃ, στράφηκε στὸν Γέροντα.

—Καλά, τὸ δέχομαι ἐπιτέλους νὰ ποιηθῆς σ' ἓνα καὶ μόνο Θεό, εἶπε ἥσυχά καὶ μαλακὰ ὁ ἀνθύπατος. Ἄλλὰ δὲ θὰ ἐννοήσῃς βέβαια τὸν Χριστό, αὐτὸν τὸν αἰρετικό, τὸν ἐπαναστάτη, ποὺ σταυρώθηκε καὶ πέθανε.

—Ὁ Θεὸς δὲν πεθαίνει! εἶπε αὐστηρὰ καὶ δυνατὰ ὁ Πολύκαρπος. Καὶ ὁ Χριστὸς εἶναι γιὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ὁ ἴδιος. Ζῆ καὶ θὰ ζῆ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων.

Μεμῆσ ὅαν νὰ εἶχαν ξεσπάσει ἐκεῖ κοντὰ καὶ νὰ κυλοῦσαν γύρω καὶ μακριὰ χιλιάδες βροντές, ποὺ συγκλονίζαν δολόκληρο τὸ Στάδιο καὶ τὴ γῆ, οἱ ἄγριοι κραυγὲς τοῦ ὄχλου χύμηξαν μὲ τέτοια ὄρη καὶ βιαιότητα καὶ χτύπησαν μὲ τόση δύναμη τὴν ἀτμόσφαιρα, ποὺ νόμιζε κανεὶς πὼς εἶχε σπάσει καὶ πὼς κατακυλώσει μὲ τρομαχτικὸ βόγγο σὲ ἄπειρα κομμάτια.

Ὁ ἑκατόνταρχος Γάιος ἔμεινε νὰ κοιτάζῃ μὲ σκοτεινὰ ματιὰ τὸ μαινόμενο πλῆθος. Ἐβλεπε τοὺς ἀσπροντημένους Ἰουδαίους νὰ δείχνουν μὲ ἄγριες κραυγὲς καὶ ἀπειλητικὲς γροθιῆς τὸν μαῦρο φανατισμὸ τους καὶ τὸ μῖσος τους. Ἐβλεπε τὸν πολύχρωμον ὄχλο τῶν «ἐθνικῶν» ν' ἀναταράσσεται ἀπὸ ἔξαλλο πάθος καὶ νὰ κραυγάζῃ ἀπαίσια.

Δὲν μπορούσε, μέσα στὴν πυκνὴ καὶ συμπαγῆ ἐκεῖνη μάζα τῶν κραυγῶν καὶ τοῦ θορύβου, νὰ ξεχωρίσῃ τὰ λόγια, ἀλλὰ ἐνοιώθη σὲ διατὴν χροιά πνοῆ τοῦ θανάτου, καταλάβαινε τὴν βαρεὶά καὶ ἀποπνικτικὴ παρουσία του. Καὶ ἀνατοχίασε μὲ φρίκη καὶ ἀγανάκτηση.

Μὰ ξαφνικὰ τὸ βλέμμα του, ἀπὸ τὸ ἄγριο ἐκείνο θέαμα τοῦ μίσους καὶ τοῦ θανάτου, ἔπεσε σὲ μὴν ἀπλῆ κ' εὐγενικὴν εἰκόνα καρτερίας καὶ πίστεως, ὑπομονῆς καὶ θάρρους, ποὺ, ὅσο κ' ἂν ἦταν ἀποτραβηγμένη σὲ μὴν ἀπόμωρη καὶ ταπεινὴ γωνιά τοῦ τρομαχτικοῦ πίνακα, τὸν ἀπάλυνε μὲ ἡμεροὺς καὶ μαλακοὺς τόνους καὶ τὸν φωτίζε μὲ γλυκεῖες ἀχτίνες ἐλπιδας καὶ παρηγορίας.

Εἶχε δὴ τὸν Εὐάρεστο καὶ τὸν Μαριλίνα, μαζὺ μὲ τὸν Κλεῖτο καὶ μερικοὺς ἄλλους, νὰ στέκουν ἀκίνητοι καὶ σιωπηλοὶ κοντὰ στὴν εἴσοδο, ἀποτραβηγμένοι ἀπὸ τὸν ὄχλο, μαζεμένοι σ' ἓνα πικρὸ καὶ στενὸ κύκλο, μὲ τὰ πρόσωπα γυρισμένα πρὸς τὸ θεωρεῖο τῶν ἐπισήμων, γεμάτα ἀπὸ θλίψη καὶ πόνο.

Ἐμεινε λίγες στιγμὲς νὰ κοιτάζῃ τὸ ἀκίνητο καὶ βουβὸ σύμπλεγμα τῶν Χριστιανῶν, καὶ ξαφνικὰ κάποια σκῆψη ἀστράφηκε καὶ τραπέμει μέσα στὰ μάτια του.

ΣΤ'.

Ξαφνικὰ ἔγινε καὶ πάλι σιωπὴ. Ὁ ἀνθύπατος εἶχε σταθῆ ὄρθιος καὶ κρατοῦσε ψηλὰ τὸ χεῖρι του. Καὶ μόλις ἡ βοὴ ἔσβησε, ἀκούμπησε τὰ χεῖρια του στὸ περβάζι τοῦ θεωρείου κ' ἔσκυψε πρὸς τὸν Πολύκαρπο.

—Ἀκούεις τὴ θέληση καὶ τὴν ἀπόφαση τοῦ ὄχλου. Καὶ ξέρεις τί σὲ περιμένει, ἂν δὲν πάρῃς πίσω τὴν ὁμολογία σου. Θέλεις λοιπὸν νὰ σοῦ δώσω τὴν εὐκαιρία νὰ πείσῃς τὸν ὄχλο;

Κι' ἡ φωνὴ του εἶχε κάτι τὸ μαλακὸ, σχεδὸν τὸ παρακλητικό.

—Ὁχι, ἀποκρίθηκε ἥσυχά ὁ Πολύκαρπος. Ἄν ἐσὺ τὸ ἤθελες, θὰ μπορούσα, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, νὰ σοῦ διδάξω τὸν Χριστιανισμό καὶ νὰ σὲ πείσω. Ἄλλὰ αὐτοὶ (κι' ἔδειξε μὲ τὸ χεῖρι του τίς κερκίδες) δὲν ἔχουν δυστυχῶς οὔτε καθαρὴ καρδιά οὔτε ἤρεμὴ σκέψη, γιὰ ν' ἀκούσουν καὶ νὰ νοιώσουν τὸ θεῖο μήνυμα. Θὰ προσενηθῶ γι' αὐτοὺς καὶ θὰ παρακαλέσω τὸν Θεὸ νὰ τοὺς συγχωρήσῃ, ἀλλὰ δὲν θὰ τοὺς μιλήσω. (Ἐθὰ προσενηθῆ γι' αὐτούς! Καὶ θὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Θεὸ του νὰ τοὺς συγχωρήσῃ!) μουμούρισε ὁ ἑκατόνταρχος Γάιος, ἐκπληκτος καὶ ταραγμένος. «Ἀκουσες, δέκαρχε;» Κι' ἐκείνους κούνησε τὸ κεφάλι, χωρὶς νὰ μιλήσῃ. Φαινόταν συγχαινημένος.

Ἐκπληκτος εἶχε μείνει καὶ ὁ ἀνθύπατος.

—Μὰ δὲν καταλαβαίνεις πὼς ἂν δὲν ἀλλάξῃς γνώμη, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σὲ ρίξω στὰ θηρία;

—Τὸ καταλαβαίνω καὶ τὸ περιμένω. Κάθε θάνατος γιὰ τὴν ὁμολογία τοῦ Χριστοῦ μας εἶναι εὐλογία Κυρίου καὶ χαρίζει τὴν ἀληθινὴ κ' αἰώνια ζωὴ.

—Κι' ἂν δὲν σὲ φοβίζον τὰ θηρία, δὲν σὲ φοβίζει οὔτε ἡ φωτιά; Ἐ' ἀνάφης ὅαν λαμπάδα!

—Λαμπάδα γιὰ τὸν αἶνο καὶ τὴ δόξα τοῦ Κυρίου. Φωτιά ποὺ σβῆνει σὲ λίγη ὥρα, γιὰ νὰ γίνῃ παντοπιὸ φῶς τιμῆς καὶ χαρᾶς. Ἐνῶ ἡ φωτιά τῆς κολάσεως, ποὺ προορίζεται γιὰ τοὺς ἀσεβεῖς, θὰ εἶναι ἀσβηστή κ' αἰώνια.

Ὁ ἀνθύπατος κάθισε ἀπογοητευμένος, κ' ἡ βοὴ τοῦ πλῆθους ξεσπασε πάλι πρὸ ἐντονῆ καὶ πρὸ ἄγρια. Ὁ ἄρχοντας Νικήτης κάτι εἶπε στὸν Στάτιο Κοδράτο, κ' αὐτὸς ἀπρόθυμα καὶ ἀνόρεχτα ἔδωσε κάποια διαταγὴ στὸν Ἡρόδη. Μὰ ὁ τελευταῖος φαινόταν νὰ ἔχῃ ἀντιρροήσεις καὶ νὰ συζητᾷ. Τότε ὁ πατέρας του στράφηκε στὸν ἀσιάρχῃ Φίλιππο καὶ μὲ ἐπίσημη κ' ἐπιταχτικὴ χειρονομία τοῦ ἔδωσε κάποιες ὁδηγίες. Κι' ὁ ἀσιάρχης βγῆκε.

Ὁ ἑκατόνταρχος Γάιος τὰ παρακολουθοῦσε ὅλ' αὐτὰ ἀνήσυχος καὶ ταραγμένος. Καὶ σφίγγοντας τὸ μπράτσο τοῦ δέκαρχου:

—Θὰ τὸν σκοτώσουν! εἶπε.

Ἐκεῖνὴ τὴ στιγμὴ ὁ κήρυκας, μὲ τὸν Φίλιππο Τραλλιανὸ δίπλα του, στήθηκε στὴ μέση τοῦ στίβου καὶ φώναξε τρεῖς φορές:

—Ὁ Πολύκαρπος ὁμολόγησε πὼς εἶναι Χριστιανός!

Καὶ κάθε φορά, σὰν τρομερὴ ἐπωδός, πὸν τὴν κραυγάζαν ὅλα μαζί τὰ ἔξαλλα καὶ μαινόμενα πλήθη τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων, ξεσποῦσαν μανιακὲς ἰαχὲς μίσους καὶ θανάτου.

—Αὐτὸς εἶναι ὁ χαλαστής τῶν θεῶν μας! Ὁ ἀρχηγὸς τῶν συνομοτῶν! Ν' ἀμολήσης τὰ θηρία! Νὰ τοῦ στείλεις τὸ πῶ ἀγριο λιοντάρι!

—Εἶναι ἀργά πᾶ γιὰ τὰ θηρία! φώναζε δυνατὰ ἐκεῖνος. Δὲν ἔχω τέτοιο δικαίωμα.

—Στὴ φωτιά! Στὴ φωτιά! Νὰ τὸν κάψουμε.

Καὶ χωρὶς νὰ περιμένουν νὰ πάρουν τὴν ἐγκορισή, ὅλα ἐκεῖνα τὰ πλήθη ξεχύθηκαν μεμιάς ἀπὸ τὶς κερχίδες καὶ κατακυλιούσαν ὀρμητικὰ στὰ διαζώματα καὶ στὰ σκαλοπάτια, φωνάζοντας καὶ χειρονομώντας ἄγρια.

—Ὅλοι γιὰ ξύλα! Στὰ λουτρά καὶ στὰ ἐργαστήρια! Ὅ,τι βροῦμε! Ξύλα καὶ φρύγανα! Καὶ γογγύρα! Γογγύρα!

Καὶ κατακυλιούσαν κ' ἔτρεχαν σὰν δαιμονισμένοι.

Ὁ ἐκατόνταρχος Γάιος ἔριξε μιὰ ματιὰ μίσους στὰ ἔξαλλα πλήθη, μιὰ ματιὰ ὀργῆς στὸ θεωρεῖο τῶν ἐπισήμων κ' ἔσφιξε δυνατὰ τὸ μπράτσο τοῦ δεκάρχου.

—Ἐδῶ θὰ γίνῃ ἕνα ἐγκλημα! εἶπε βιαστικὰ καὶ ταραγμένα. Θέλεις νὰ τὸ προλάβουμε;

—Ναί.

—Φρόντισε νὰ προδιαθέσης τοὺς στρατιῶτες μας. Ἐγὼ θὰ γυρίσω σὲ μιὰ στιγμή.

Κι' ἔτρεξε πρὸς τοὺς Χριστιανούς. Στάθηκε μπροστὰ στὸν Εὐάρεστο καὶ στὸν Μαρκίωνα καὶ τοὺς εἶπε λαχανιασμένους:

—Θὰ σᾶς βοηθήσουμε νὰ τὸν σώσετε. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄθῳος. Καὶ θὰ ἦταν ἄδικο νὰ σκοτωθῇ. Μποροῦμε νὰ τὸν γλυτώσουμε. Θὰ τρέξετε γρήγορα κοντὰ του, θὰ τὸν ἀρπάξετε καὶ θὰ φύγετε. Οἱ στρατιῶτες μου θὰ σᾶς προστατεύουν. Μὲ τὸ πρόσχημα νὰ κρατήσουν τὴν τάξη, θὰ σᾶς τριγυρίσουν καὶ θὰ ἐμποδίσουν τὸν ὄχλο νὰ σᾶς πλησιάσῃ. Καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο θὰ σᾶς φέρουν ὡς τὴν ἔξοδο. Ἄλλὰ γρήγορα. Πρὶν νὰ φέρουν τὰ ξύλα. Μόλις μὲ δῆτε νὰ γυρίσω στοὺς στρατιῶτες μου, θὰ ὀρμηθεύετε. Σὺμφωνοί;

Ἄλλα ὁ Εὐάρεστος καὶ ὁ Μαρκίων στέκονταν σιωπηλοὶ καὶ ἀκίνητοι.

—Δὲν καταλάβατε; ρώτησε ἀπορόντας ὁ ἐκατόνταρχος. Θὰ τρέξετε νὰ τὸν πάρετε, κ' ἔμεῖς θὰ σᾶς βοηθήσουμε νὰ ξεφύγετε.

Μὰ οἱ δύο Χριστιανοὶ ἔμειναν καὶ πάλι σιωπηλοὶ.

—Τί πάθατε; εἶπε κατάπληκτος ὁ Γάιος. Δὲν καταλαβαίνετε; Θὰ τὸν σώσετε.

—Μὰ εἶναι τάχα σωτηρία αὐτὸ πὸν λέγεις, ἀδελφέ μου; εἶπε ὁ Εὐάρεστος. Δὲν εἶναι.

—Πῶς δὲν εἶναι, ἀφοῦ ἀλλιῶτικα θὰ πεθάνῃ σὲ λίγο;

—Δὲν θὰ πεθάνῃ. Ἀπεναντίας θὰ περάσῃ στὴν ἀληθινὴ κ' αἰώνια ζωὴ.

Ὁ ἐκατόνταρχος ἔμεινε νὰ τοὺς κοιτάξῃ μὲ περιέργεια, πὸν δὲν μποροῦσε νὰ κινήσῃ τὸν

θανασμὸ του.

—Φοβάστε; ρώτησε μὲ δισταγμὸ καὶ ἀμβολία.

—Ὅχι, ἀδελφέ μου, εἶπε ὁ Εὐάρεστος. Εἴμαστε πάντα ἔτοιμοι νὰ δώσουμε τὴ ζωὴ μας, γιὰ νὰ μαρτυρήσουμε τὸν Ἰησοῦ Χριστό. Ἄλλὰ δὲν θέλουμε ν' ἀντιταχθοῦμε στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

—Καὶ εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ σας νὰ σκοτωθῇ ἕνας ἄθῳος;

—Ναί, ὅταν κινήῃ Ἐκεῖνος, πὸς ἀπὸ τὶς θυσίες καὶ τὸ αἷμα τῶν ἁθῶων καὶ τῶν δικαίων θὰ βλαστήσῃ ὁ σπόρος τῆς Ἀλήθειας καὶ θὰ δόσῃ καρποὺς ζωῆς γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ Γάιος ἔμεινε σιωπηλός.

—Μακάρι νὰ εἶχε φτάσει καὶ ἡ δικὴ μας ὥρα, εἶπε ὁ Μαρκίων, καὶ νὰ μᾶς ἔριχναν κ' ἐμᾶς στὴ φωτιὰ μαζί του.

Ὁ ἐκατόνταρχος πῆρε καὶ κράτησε τὸ μπράτσο του, ἔριξε τὴ ματιὰ του στοὺς ἄλλους Χριστιανούς, εἶδε τὶς σεμνὲς καὶ ἥρεμες μορφές τους καὶ εἶπε μὲ φωνὴ βαθεῖα:

—Καλά. Σᾶς καταλαβαίνω.

Κι' ἔκαμε νὰ φύγῃ, μὰ κοιτοστάθηκε.

—Ὁ γιὸς σου; Ὁ φίλος σου; ρώτησε τὸν Μαρκίωνα καὶ τὸν Κλείτο. Δὲ φάνηκε;

—Ὅχι.

Καὶ προχώρησε ἀργὰ καὶ ἥρεμα πρὸς τοὺς στρατιῶτες του.

—Ἐτοιμοί! βιάστηκε νὰ τοῦ πῇ ὁ δεκάρχος μὲ μάτια γεμάτα ἀπὸ θάρρος κ' ἀποφασιστικὴν ἰσχύτητα. Εἶναι ὅλοι σύμφωνοι καὶ πρόθυμοι.

Ὁ Γάιος ἔριξε μιὰ ματιὰ στοὺς στρατιῶτες, καὶ τοὺς εἶδε ὅλους στηθεὺς καὶ ἀλύγιστους, μὲ τὰ χεῖρα νὰ κρατοῦν σφιχτὰ καὶ σταθερὰ τὰ ἀκόντια, ἔτοιμοι γιὰ τὴν ἐφοδο.

—Καὶ εἶναι στὴν ἀνάγκη ἔτοιμοι νὰ χτυπήσουν καὶ νὰ σκοτώσουν; ρώτησε ὁ Γάιος.

—Ἐτοιμοὶ γιὰ ὅλα! βεβαίως ὁ δεκάρχος.

—Τί διαφορά! μουρμούρισε ὁ ἐκατόνταρχος. Καὶ γυρνώντας στὸν δεκάρχο: Οἱ Χριστιανοὶ δὲν θέλουν νὰ κάμουμε τίποτε, εἶπε.

—Γιατί; ἀπόρησε ἐκεῖνος.

—Γιατί πιστεύουν πὸς ἔτσι εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Γιὰ νὰ φωτιστοῦν οἱ ἄνθρωποι καὶ νὰ πιστέψουν.

—Μὰ τότε, ἂς τὸν σώσουμε ἔμεῖς! εἶπε ἀποφασιστικὰ ὁ δεκάρχος.

—Κι' ὅμως, μπορεῖ νὰ ἔχουν δίκαιο, εἶπε σιγὰ καὶ συλλογισμένα ὁ Γάιος. Δὲν ἄκουσες πὸς ὁ Χριστός, ὁ γιὸς τοῦ Θεοῦ, θυσίασε τὴ ζωὴ του γιὰ τὴ σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων; Τὸ ἴδιο θέλουν νὰ κάμουν κ' αὐτοί. Πῶς νὰ τοὺς ἐμποδίσῃς;

Μικρὴ σιωπὴ. Οἱ δύο ἄντρες κοιτάχθηκαν στὰ μάτια.

—Κι' εἶναι τόσο ὠραῖο αὐτό, δεκάρχε, εἶναι μεγάλο. Καὶ νὰ σοῦ πῶ τὴν ἀλήθεια; Νομίζω πὸς τὸ νοιώθω κ' ἐγὼ τώρα.

—Κι' ἐγὼ.

(Ἀκολουθεῖ τὸ τέλος).

Λ Α Ϊ Ν Τ Ι Τ Ε Κ Τ Ο Ρ

«Lie detector»—άνιχνευτής τοῦ ψεύδους. Κάτι τέτοιο πάνω-κάτω: Σὲ καθίζουν πάνω σὲ μιὰ πολυθρόνα, σὰν τοῦ ὀδοντογιατροῦ. Σοῦ κολλοῦν ἕνα σφυγμομανόμετρο στοὺς καρπούς, στὰ καλάμια τὸν ἠλεκτροκαρδιογράφο. Ἐνα τοιμπίδακι στὴ μύτη, στὸ μπράτσο τὸν μετρητὴ πίεσεως. Μιὰ ταινία μὲ μαξιλαράκια στοὺς κροτάφους γιὰ τὸν κρῶν ἰδρώτα. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ σημεῖα καὶ τέρατα, πολύχρωμα καλώδια νάυλον μεταφέρουν ἐνδείξεις στὸ μηχανήμα. Ὑποβάλλεσαι σὲ ἕνα ἐρωτηματολόγιο. Καὶ οἱ σωματικὲς ἀντιδράσεις τοῦ ψυχικοῦ σου κόσμου καταγράφονται σὲ «καμπύλες», μετακινοῦν δείκτες. Ἐπειτα οἱ ἐνδείξεις τῶν συγκινήσεων ἐρμηνεύονται μὲ προσοχή.

Ἄς φαντασθοῦμε μιὰ τελειοποίησι τοῦ «άνιχνευτοῦ»: Ἐνας δείκτης—ὁ δείκτης εἰλικρινείας—βγάξει τὸ μερικὸ συμπέρασμα γιὰ κάθε ἀπάντησι, σ' ἕνα «καντράν». Καὶ δείχνει «πλήν» ὅταν εἶπες (ἀκόμα καὶ «καλῆ τῆ πίστει») ψέμα, «σὺν» ἂν ἡ ἀπάντησίς σου εἶναι εἰλικρινής! Σωτήριο μηχανήμα! Νὰ ξέρης τί πραγματικὰ συμβαίνει σ' αὐτὸ τὸ μυστηριώδες ὄν ποῦ λέγεται ἄνθρωπος!..

★

Ὁ ἐξεταζόμενος—μεσόκοπος «καθὼς πρέπει» κύριος—κάθεται στὴν πολυθρόνα. Παραδίνεται στὰ δεσμὰ ποῦ θὰ τὸν ἐλευθερώσουν ἀπὸ ὅσα ψέματα ἔλεγε (χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ) καὶ στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του ἀκόμα!

Ἡ ἐξέτασις ἀρχίζει:

—Εἶσθε ἕνας «εἰλικρινὴς ἄνθρωπος»;

—Ἐνσυνείδητα, προσπαθῶ νὰ μὴ ψεύδομαι. Καὶ (τοῦλάχιστον κατὰ κανόνα) δὲν ψεύδομαι.

Ἡ ἀπάντησις ἐλέγχεται ἀμέσως στὸ μηχανήμα καὶ βρίσκεται ἀληθινή.

Ὁ ἐξεταζόμενος ἀνασηκώνεται λίγο καὶ ρωτᾷ μὲ ἀνησυχία:

—Μήπως ὁ χαρακτήρας μου αὐτὸς θὰ δυσκολέψῃ τὸν ἔλεγχον;

—Καθόλου. Ἰσα-ἴσα γι' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις χροιάζεται ὁ «άνιχνευτής». Γιὰ τὸν ἔλεγχον τῶν κατ' ἀρχὴν—ἀκριβῶς ὅπως τὸ εἶπατε—μὴ ψευδομένων ἐνσυνειδήτως. Ἄς προχωρήσωμε:

—Εἶσθε ἕνας «ἐπιτυχημένος» ἄνθρωπος.

—Ἀπολύτως ὄχι...

—Φοβεῖσθε, συνήθως, ὅτι κάθε προσπάθειά σας θὰ συναντήσῃ τελικῶς τὴν ἀποτυχία; Δηλαδή, εἶσθε ὅπως λέμε κάπως «ἠττοπαθής»;

—Εἶμαι, νομίζω...

Καὶ οἱ δύο ἀπαντήσεις σημειώθηκαν «εἰλικρινεῖς».

—Ποῦ ἀποδίδετε τὸ ὅτι ἀκόμη δὲν «επιτύχετε»;

—Νὰ σᾶς πῶ, πρῶτον, δὲν εἶμαι προικισμένος μὲ «ταλέντα», μὲ ἰκανότητες, ὅπως εἶναι ἄλλοι ἄνθρωποι ποῦ βλέπω γύρω μου νὰ πετυχαίνουν...

—Ἄλλο ἐμπόδιο;

—Οἱ ἐξωτερικὲς ἀντιξοότητες. Ἡ ἐλλειψίς τῶν ὑλικῶν μέσων, τῶν εὐκαιριῶν. Ἀκόμα ἡ στάσις τοῦ περιβάλλοντός μου. Δὲν μὲ καταλαβαίνουν, κύριε, οἱ γύρω μου...

Ὁ δείκτης ἔχει μείνει τώρα σταθερὸς στὴν «ἀνείλικρινεία».

—Σᾶς ἀρέσει νὰ βρῖσκεσθε κοντὰ σὲ ἐπιτυχημένους ἄνθρώπους;

—Βεβαίως!

Ὁ δείκτης κινήθηκε ἀργὰ πάλι πρὸς τὸ πλήν.

—Μήπως ἔχετε πολλὰς ἐκκρεμότητες στὶς δουλειές σας;

—Μάλιστα.

—Εἶσθε ἀναβλητικὸς;

—Μάλιστα.

—Στὴν ἐπιλογή τῶν ἐργασιῶν σας ἀρχίζετε πρῶτα ἀπὸ τὴν πιὸ εὐκόλη;

—Μάλιστα.

ἽΟ δείκτης μένει τώρα στοῦ σύν.

—Ποῦ ὀφείλεται αὐτό;

—Εἶς τὸν ὑπερβολικὸν φόρτον ἐργασίας... Τὴν ἔλλειψιν χρόνου.

Τὸ μηχανήμα ἐσημείωσε «ἀνευλικρίνεια».

—Τὰ οικονομικά σας εἶναι ἀνθηρά;

—ἽΟχι καὶ τόσο.

ἽΕνδειξεις: Σύν.

—Μήπως διότι περιφρονεῖτε τὸ χροῖμα;

—Τὸ βρῆκατε!

ἽΟ δείκτης πήδηξε στοῦ πλήν.

ἽΟ ἐξεταζόμενος ἔκανε νὰ γυρίσῃ νὰ ἰδῇ καὶ αὐτὸς.

ἽΟ ἐξεταστής τὸν ἐμπόδισε.

—Μὴ κυττάτε σεῖς τὸ μηχανήμα, δὲν κάνει νὰ ἐπηρεασθῆτε. ἽΑμα τελειώσει ἡ ἐξέτασις θὰ μάθετε τὸ τελικὸ συμπέρασμα... (Πῆρε μιὰ βαθειὰ ἀναπνοὴ καὶ συνέχισε). Θὰ κάνωμε ὁμως τώρα ἕνα μικρὸ διάλειμμα, γιὰ νὰ ξεκουρασθῆτε... (δαγκώθηκε, λὲς καὶ ὁ μετρητὴς θὰ κατέγραφε καὶ τὸ δικό του ψεματάκι. Τὸ διάλειμμα τὸ ἤθελε γιὰ νὰ ξεκουρασθῆ ὁ Ἵιδιος. ἽΕπειτα ἀνοῖξε τὴν ἀσημένια ταμπάκαρα του, πῆρε ἕνα τσιγάρο καὶ τὸ ἀνάψε). ἽΑν δὲν σὰς ἐνοχλῆ, νὰ καπνίσω...

—Παρακαλῶ... Καθόλου (ἀπάντησε ὁ ἐξεταζόμενος).

(ἽΟ ἀνιχνευτὴς» κατέγραψε καὶ τὸ εὐγενικὸ αὐτὸ ψέμα τοῦ ἐξεταζομένου, ποῦ πράγματι τὸν ἐνοχλοῦσε τὸ τσιγάρο. Καὶ ὁ ἐξεταστής ἔβγαλε τὸ τσιγάρο ἀπὸ τὸ στόμα του καὶ χωρὶς νὰ πῆ τίποτα τὸ ἔσβησε σ' ἕνα τασάκι...). ἽΕπαναλαμβάνεται ἡ διακοπεῖσα ἐξέτασις.

—ἽΑς πᾶμε τώρα σ' ἕνα ἄλλο κεφάλαιο.

ἽΗ οἰκογενειακὴ σας κατάσταση;

—ἽΑγαμος...

—ἽΕτῶν;

—ἽΣαράντα τέσσερα καὶ μισό...

(ἽΑπὸ λεπτότητα ὁ ἐξεταστής δὲν ἔκανε ἔλεγχο).

—ἽΔὲν σὰς ἐμποδίζει βέβαια ἡ ἔλλειψις ὠρίμου ἡλικίας γιὰ νὰ ἀνοῖξετε οἰκογένεια.

—ἽΜᾶλλον, ὄχι!

—ἽΓιὰ ποιά αἰτία ἀποφεύγετε τὸν γάμον;

(ἽἈνοῖξε τὸ διακόπητὸ ὁ ἐξεταστής).

—ἽΓιὰ νὰ μείνω ἀπερίσπαστος στὴν ἐργασία μου, στὴν ἀποστολή μου...

ἽΟ δείκτης ἔπεσε ἀπότομα στοῦ πλήν...

—ἽΜήπως φοβεῖσθε τὶς εὐθύνες, τὸν ἀγῶνα, ποῦ συνεπάγεται ἕνας γάμος;

ἽΟ ἐξεταζόμενος ἐκούνησε ἀρνητικὰ τὸ κεφάλι του. ἽἈλλὰ καὶ ὁ δείκτης ἔκανε ἀνάλογη κίνησι.

ἽΗ ἐξέτασις συνεχίζεται τώρα σ' ἄλλον τομέα:

—ἽἜχετε ὑγείαν;

—ἽΟὔτε καλὰ εἶμαι, οὔτε ἄρρωστος. Κάποια νευρικήν ἐξάντλησιν παρατηρῶ. «ἽἈλλεργικά φαινόμενα» εἶπε ὁ γιατρός.

—ἽΕἶναι τῆς ἐποχῆς. Αἰσθάνεσθε κάποτε τὸ «σιδηροῦν κράνος» στοῦ κεφάλι, κομμάρες στὰ πόδια, διάσπασι τῆς προσοχῆς;

—ἽΜμ! Ναί, ναί...

—ἽἜχετε πάθει ἀπὸ ὑπερχόπωση;

—ἽΣτὶς ἐξετάσεις μου, στοῦ πανεπιστημίου.

—ἽΠρὸ τῶν ἐξετάσεων καὶ τῆς μελέτης ἡ μετά;

—ἽΜά, ἂν θυμᾶμαι καλὰ, πρό...

—ἽΚαὶ τί ἔκανατε;

—ἽΝά, μιὰ κατάλληλῃ κούρα. ἽΟ πατέρας μου βλέπετε ἦταν γιατρός... ἽΞάπλωνα ὡς τὶς δέκα τὸ πρωῖ, πῆγαινα στοῦν κῆπο, στὴν θάλασσα, γύριζα τὸ μεσημέρι, λίγη ἐφημερίδα, λίγο «χάζεμα» καὶ ἔπειτα δίωρη ἀνάπαυσις...

—ἽΚαὶ οἱ ἐξετάσεις;

—ἽἈνεβλήθησαν ἐπ' ἀόριστον. Μόλις ἔπιανα τὸ βιβλίον, νὰ πάλι τὸ σφίξιμο στοῦ κεφάλι (ἔδῶ στὴν παρεγκεφαλίδα), οἱ κομμάρες... ἽΌταν κάποτε ἔδωσα μὲ μεγάλη καθυστέρησι τὶς ἐξετάσεις, κόπηκαν ὅλα αὐτὰ μὲ τὸ μαχαίρι...

—ἽΠερίεργο, ἡ πραγματικὴ κόπωση παρουσιάζεται συνήθως μετὰ τὶς ἐξετάσεις καὶ τὴν μακρὰ μελέτη...

Μήπως ἔχετε ἀνάγκην παρατεταμένου ὕπνου διὰ νὰ ἀναλάβετε τὰς δυνάμεις σας;

—ἽΝαί, ναί...

—ἽΜήπως, ὅταν ἐργάζεσθε μιὰ δύσκολη ἐργασία, θέλετε νὰ τὴν ἀφίνετε, νὰ σηκώεσθε κάθε τόσο, νὰ κάνετε κάτι ἄλλο π.χ. Νὰ συγυρίζετε τὰ χαρτιά σας, νὰ ξύσετε

τὸ μολύβι σας, νὰ φᾶτε κάτι, νὰ πᾶτε κά-
που;

—Νομίζω ναί.

—Ποῦ τὸ ἀποδίδετε;

—Εἰς τὴν ιδιοσυστασίαν μου. Τὴν ἀλ-
λεργία θὰ ἔλεγα τώρα πού τὴν ἔμαθα...

—Ἄς κάνουμε ἕναν ἔλεγχο.

(Ἐγύρισε τὸν διακόπτη).

—Λοιπὸν γιὰ προσέξτε τώρα τὴν ἐρώ-
τησί μου: Μήπως αὐτὴ ἡ περιέργη «νευ-
ρική ὑπερκόπωση» εἶναι μία φυγὴ ἀπὸ τὸν
κόπο;

—Φυγὴ; Μπά, καθόλου...

Τὸ μηχανήμα ἐλειτούργησε μὲ τὸν χα-
ρακτηριστικὸ βόμβο του καὶ ἔπειτα ἐση-
μείωσε: «ψεῦδος».

—Πᾶμε παρα κάτω. Δὲν μοῦ λέτε τί
θηροσκευτικὰ πεποιθήσεις ἔχετε;

—Μέχρι τινὸς ἤμουν «σκεπτικιστής».

Προσανατολιστήκα τώρα πρὸς τὸν Χριστι-
ανισμό...

—Ὁραῖα! Γιὰ πέστε μας, ἐνδιαφέρε-
σθε νὰ μεταδίδετε εἰς τοὺς ἄλλους τὰς
θηροσκευτικὰς γνώσεις πού ἀπεκτήσατε;

—Βεβαίως!

—Τὸ κάνετε καὶ ὅταν ἀσκῆτε τὸ ἐπάγ-
γελμά σας;

—Μάλιστα. Αὐτὴ ἡ μετάδοσις εἶναι «ἡ
ἀναπνοὴ τοῦ χριστιανοῦ» ἔχω ἀκούσει.

—Μὲ τὴν ἴδια ἐπιμέλεια πού «κηρύσσει-
τε» στοὺς πελάτας σας, διεκπεραιώνετε
καὶ τὴν δουλειά τους; Μήπως προτιμᾶτε
τὴν θεωρητικὴ κατῆχησι ἀπὸ τὴν ἔμπρα-
κτη ἐξυπηρέτησί των, ἀπὸ τὴν συμπόνοια
γι' αὐτούς;

—Ἔ, ὄχι δά!...

—Ἄς τὸ ἐλέγξωμε αὐτὸ τὸ τελευταῖο.

Ἄ δείκτης ἐσημείωσε «πλήν».

—Γιὰ προσέξτε με σᾶς παρακαλῶ τώ-
ρα καὶ τελειώνωμε. Κάθε μέρα ἔχετε
μπροστά σας τὰ «μικρὰ καθήκοντα τῆς στι-
γμῆς». Π. χ. νὰ ἐξοφλήσω ἐκεῖνο τὸ χρέ-
ος στοῦ μπακάλη μου, νὰ κάνω αὐτὸ τὸ
τηλεφώνημα, νὰ μελετήσω ἐκεῖνο τὸ πρό-
βλημα, νὰ πάω ἐγκαίρως σὲ μιὰ συνάντη-
σι πού ὄρισα κλπ. Μήπως συχνὰ παραμε-
λεῖτε αὐτὰ τὰ «μικρὰ καθήκοντα» γιὰ νὰ

κυνηγήσετε, τὴν ἴδια ὥρα, τὰ «μεγάλια ὄ-
νειρά» σας, τίς «κύηλές» κλήσεις πρὸς τ'
ἀνώτερα καθήκοντα...

—Μμ! Πολλὲς φορές... Κακὸ εἶναι;

—Καὶ πῶς δικαιολογεῖσθε γι' αὐτὲς
τίς «μικρὲς παραμελήσεις»;

—«Τὰ ἄνω ζητεῖτε»...

—Αὐτὸ κάνετε; Ἡ μήπως εἶναι πάλι
καμουφλαρισμένη φυγὴ ἀπὸ τὸ «καθῆκον
τῆς στιγμῆς»;

—Δὲν νομίζω.

—Νὰ τὸ ἐλέγξωμε;

—Ἔ, ὄχι! Δὲν ἀντέχω πιά...

Ἄ ἐξεταζόμενος ἄρχισε νὰ τραβάη ἀπὸ
πάνω του τὰ διάφορα ἐνοχλητικὰ ἐργαλεῖα
καὶ ἔπειτα ἔτρεξε νὰ παρακολουθήσῃ τὴν
«ἐξαγωγή τῶν ἀποτελεσμάτων».

★

Οἱ «παρατηρήσεις» τοῦ μηχανήματος ἐ-
ταξινομήθησαν μὲ προσοχή. Ἐπειτα ἀπὸ
πολλοὺς λογαριασμοὺς, τὰ συμπεράσματα
ἄρχισαν ν' ἀπλουστεύωνται. Ἐπάνω σὲ ἕνα
φύλλο χοντρὸ χαρτί «κιλιμετρέ», οἱ «ἄξο-
νες τῶν καμπυλῶν» ἐνώθησαν στὸ τελικὸ
ἀποτέλεσμα: Ἐνα μεγάλο κεφαλαῖο γράμ-
μα «Ταῦ» τοῦ συγκεντρωτικοῦ πίνακος.

—Ταῦ...

Εἶπε σοφὰ ὁ χειριστὴς τοῦ μηχανήμα-
τος, σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ ἔσπρωξε μὲ τὸ
δάκτυλο τὰ γυαλιά του, πάνω στὴ μύτη
του.

Ταῦ... Δηλαδή τεμπελιά. Μὲ κε-
φαλαῖο.

Ἄ ἐξεταζόμενος, πού δίνει τὸ λαιμοδέ-
τη του, ἄφησε τίς δύο ἄκρες νὰ πέσουν
στὸ στήθος του:

—Τί εἶπατε; Οἱ ἐνδείξεις αὐτὲς εἶναι
ἐνδείξεις τεμπελιάς; Πάσχω ἀπὸ τεμπε-
λιά; Ἀδύνατο!

Ἄ ἐξεταστὴς ἔσκυψε ἐλαφρὰ τὸ κεφάλι
ἐμπρός, τὸν κύτταξε πάνω ἀπὸ τὰ γυαλιά
του καὶ ἐξήγησε...

—Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ τὸ καταλάβετε...
Πρόκειται γιὰ τὴν «τεμπελιά τοῦ πνευ-
ματικοῦ», τοῦ «καλλιεργημένου καὶ εὐσυνει-
δήτου ἀνθρώπου». Δύσκολη ἀρρώστεια!

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΕΙΝΑΙ ΑΝΤΑΞΙΟΝ;

Δὲν ἔπρεπε βεβαίως νὰ ὑφίσταται ἀκόμη ζήτημα Κυπριακόν. Ἡθικὴ ὡς κόκκος σινάπεως, λογικὴ ὡς κόκκος σινάπεως, αἰσθημα σκοπιμότητος, ἐπὶ τέλους, καὶ αὐτὸ ὡς κόκκος σινάπεως ἤρκει διὰ νὰ ἔχουν οἱ Ἄγγλοι οἱ ἴδιοι, αὐτόκλητοι, πρὸ πολλοῦ δώσει τὴν λύσιν, τὴν ὁποίαν ξέρουν ὅτι θὰ τὴν δώσουν κάποτε ἐκόντες - ἄκοντες: τὴν πλήρη αὐτοδιάθεσιν. Ἄλλὰ θέλουν πρῶτα νὰ ἔχουν ἔλθει ἔτσι τὰ πράγματα, ὥστε νὰ μὴ τοὺς ὀφείλεται καμμία εὐχαριστία διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς αὐτοδιαθέσεως. Αὐτὸ εἶναι ἡ μεγάλη ἀγγλικὴ ἐξυπνάδα!

Ὅπως δὴ ποτε, ὁ ἀγὼν συνεχίζεται. Εἰς ποίαν φάσιν θὰ εὐρίσκεται, ὅταν θὰ διαβάζωνται αὐταὶ αἱ γραμμαῖαι, δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ θὰ εὐρισκώμεθα ἐν πλήρει ἀναπτύξει τοῦ ἀγῶνος μας. Καὶ πρέπει, ὅσον παρατείνεται ὁ ἀγὼν, τόσο περισσότερο νὰ τὸν παραστέκωμεν ὅλοι μας μὲ ὅλην μας τὴν ψυχὴν. Μὴ ξεχνᾶμε ὅτι κάθε ἡμέρα πού περνᾷ στοιχίζει καὶ ἄλλο αἷμα ἑλληνικὸν διὰ τὸν ἀγῶνα αὐτόν. Καθ' ἣν στιγμὴν, λοιπόν, τὸ Ἔθνος χύνει αἷμα διὰ τὸν ἀγῶνα, πρέπει, ὅσοι δὲν χύνομεν τὸ αἷμά μας, τοῦλάχιστον ν' ἀφιερῶσωμεν ὅλην μας τὴν προσπάθειαν εἰς μίαν ἀληθινὴν ἀνάτασιν τῆς ψυχῆς μας, διὰ νὰ παρακολουθήσωμεν καὶ νὰ βοηθήσωμεν τὸν ἀγῶνα αὐτόν.

« Ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας »! Καὶ δυστυχῶς, δὲν ἠμποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἱερὸν αὐτὸ παρακείμενον ἔχει τηρηθῆ. Τὰ ἀνθρώπινα, τὰ πολὺ ἀνθρώπινα, ἐμφανίζονται καὶ ἐδῶ. Καὶ ἀκόμη γίνονται καὶ πράγματα πού δὲν εἶναι ἀντάξια τῆς ἱερότητος τῆς προσπαθείας εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἔθνος ἔχει ἀποδουθῆ. Δὲν θέλομεν νὰ κάμωμεν καμμίαν κριτικὴν κανενός. Ἄλλὰ ὡς Ἕλληνες, μεταξύ μας καὶ ἀνεξαρτήτως οἰασδῆποτε κομματικῆς διακρίσεως, πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι

μένει ἀκόμη ν' ἀνεβοῦμε πολὺ ψυχικῶς, πολὺ ὑψηλότερα, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ ψυχικὸν ἐπίπεδον πού πρέπει νὰ φθάσωμεν διὰ νὰ ἀντιμετωπίσωμεν νικηφόρως ἀγῶνα τόσο ἱερὸν ἀλλὰ καὶ τόσο σκληρόν. Δὲν βλέπομεν ἀκόμη τὴν ψυχικὴν ἀνάτασιν πού χρειάζεται εἰς τοιοῦτος ἀγῶν. Δὲν τὴν βλέπομεν οὔτε εἰς ταύτην οὔτε εἰς ἐκείνην τὴν πτέρυγα!

Ἰδιαιτέρως ὅμως χρειάζεται τοιαύτην ἀνάτασιν ψυχῆς ἢ ὀργάνωσις τῆς διαφωτίσεως τῆς ξένης κοινῆς γνώμης, διαφωτίσεως ἢ ὁποία ὑστερεῖ πάρα πολὺ. Δὲν ἤξευρομεν ἐὰν εἶναι ἀληθινὰ τὰ καταμαρτυρούμενα ὅτι ἡ διαφώτισις χρησιμοποιεῖται ἀπλῶς ὡς δικαιολογία διὰ μερικὰ ταξειδάκια, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι οὔτε ἡ ἀπαραίτητος προπαρασκευὴ, οὔτε ἡ ἐπιλογὴ τῶν προσώπων μὲ τὴν προσήκουσαν ἀντικειμενικότητα καὶ ἀνωτερότητα καὶ ἔξαρσιν ὑπάρχει, οὔτε κατὰ τὴν προβολὴν τοῦ θέματος εἰς τὴν κοινὴν γνώμην παρουσιάσθη ἐκείνη ἡ δημιουργία, μὲ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐμφανισθῆ κανεὶς εἰς τοιαῦτα βήματα!

Μὴ ξεχνᾶμε ὅτι ὁ ἀγὼν τὸν ὁποῖον διεξάγομεν ἐδῶ εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα εἶναι ἱερὸς καὶ πρέπει νὰ παραλληλίζεται πρὸς τὸν ἀγῶνα τὸν ὁποῖον ἀγωνίζονται τὰ ἀδελφία μας εἰς τὴν Κύπρον. Καὶ κάθε πού κάμνομεν κατὰ ἐδῶ διὰ τὸν ἀγῶνα αὐτόν, πρέπει νὰ στρέφωμεν τὰ μάτια μας πρὸς ἐκείνους πού μαρτυροῦν διὰ τὸν ἴδιον ἀγῶνα μας εἰς τὴν Κύπρον μας καὶ νὰ ἐρωτῶμεν: Εἶναι αὐτὸ πού κάμνομεν ἡμεῖς ἐδῶ ἀντάξιον ἐκείνου πού γίνεται ἀπὸ τὰ ἀδελφία μας ἐκεῖ;

ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ-Υ ΠΑΛΛΗΛΙΚΟΝ

Ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ . . . ἀποκαλύψωμεν ἐδῶ τὸ μυστικὸν πού δίδει τὸ κλειδί διὰ τὴν κατανόησιν καὶ ἐπομένως διὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ δημοσιοὑπαλληλικοῦ ζητήματος! Τὸ μυστικὸν συνίσταται εἰς τὴν δια-

φορὰν μεταξύ τοῦ πρώτου πληθυντικοῦ καὶ τοῦ δευτέρου πληθυντικοῦ προσώπου τοῦ ῥήματος « πεινώ ». Αἱ κυβερνήσεις, ὅλαι αἱ κυβερνήσεις, στρέφονται πρὸς τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους καὶ τοὺς λέγουν : « δυστυχῶς δὲν ἔμπορεῖ νὰ γίνη διαφορετικά· θὰ πεινάσετε ! » Καὶ ἴσως, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς συγνῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν ἀριθμῶν καὶ τῆς δημοσιονομικῆς πραγματικότητος, ἴσως νὰ εἶναι ἔτσι. Σκεφθῆτε ὅμως πόσον διαφορετικά θὰ ἐτίθετο καὶ θὰ ἀντιμετωπιζέτο τὸ ζήτημα, ἐὰν οἱ κυβερνῶντες ἤμπεροῦσαν ἐιλικρινῶς καὶ συνεπῶς ὅμως — νὰ εἰποῦν εἰς τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους : « δυστυχῶς δὲν ἔμπορεῖ νὰ γίνη διαφορετικά· θὰ πεινάσωμεν » !

Ἐνα ἐκ τῶν δύο συμβαίνει. Ἡ εἴμεθα μία χώρα εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάρχει κάποια στοιχειώδης ἐπάρκεια ὑλικῶν μέσων, ὅποτε, πρέπει, ἂν μὴ κατὰ πρότον πάντως κατὰ ἴσον λόγον, ἢ ἐπάρκεια αὐτὴ νὰ ἰσχύη καὶ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται ὅτι συνιστοῦν αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῆς κρατικῆς ὑποστάσεως, δηλαδὴ διὰ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους ἢ εἴμεθα χώρα πεινασμένη (καὶ αὐτὸ εἶναι κάλλιστα νοητὸν δι' ἕνα τόπον ὁ ὁποῖος συνεχῶς μεθυσθεὶς παλαίει) ὅποτε ἢ πείνα θὰ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ζωῆς ὅλων μας. Ὅταν ἕνας πατέρας λέγῃ εἰς τὰ παιδιὰ του : « παιδιὰ μου, θὰ πεινάσωμεν », αὐτὰ ἔμπορεῖ νὰ λυπηθοῦν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν παραπονοῦνται, διότι βλέπουν τὸν πατέρα πρότον νὰ μένη νηστικός χάριν τῶν παιδιῶν του. Ὅταν ὅμως ὁ πατέρας λέγῃ : « θὰ πεινάσετε » καὶ ὁ ἴδιος τρώει καὶ καλοτρώει, τότε... ἀλλὰ εὐτυχῶς τοιοῦτοι πατέρες οὔτε κἂν ὡς ὑπόθεσις ὑπάρχουν. Εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ὅμως ἢ ἀντίφασις αὐτὴ εἶναι καθεστῶς.

Ὅντως, τὸ κράτος μας παρουσιάζει σήμερον αὐτὴν τὴν ἀντίφασιν : Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ὑπάρχουν οἱ πλουσιοπαρόχως ἀμειβόμενοι. Οἱ μὴ φορολογούμενοι δι' εἰσοδήματα, τῶν ὁποίων τὴν δικαιολογίαν δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀνακαλύψῃ. Οἱ κατωχρωμένοι μετ' οἰκονομικὰς ἀσυνδοσίας. Οἱ λαμβάνοντες τοῦ κόσμου τὰς παροχὰς ἐμμέσως ἢ ἀμέσως καὶ πρὸ παντὸς ἐμμέ-

σως. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἐκείνοι — μυριάδες — πού, ἐνῶ ἐργάζονται διὰ τὸ κράτος, ὅμως πεινοῦν. Διὰ τὰ μισθολόγια τὸ κράτος ἐμφανίζεται πάμπταχον καὶ ἐνδεές. Εἰς ἄλλα θέματα ὅμως τὸ ἴδιον κράτος σπαταλᾷ, ὅπως δὲν σπαταλοῦν οὔτε πλούσιαι χῶραι. Αὐτὴ ἢ ἀντίφασις δημοιουργεῖ τὸ δημοσιοῦπαλληλικὸν ζήτημα !

ΤΙ ΔΗΛΟΙ Ο ΜΥΘΟΣ

Ἄλλὰ τὸ θέμα τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων εἶναι καὶ θέμα κακομεταχειρίσεως τῶν καλῶν καὶ πειθαρχικῶν λειτουργῶν καὶ ἐξωθήσεως εἰς τὰ βίαια μέτρα. Εἶναι γνωστὴ ἢ ἱστορία ἢ ὁποία ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ δεκάδων ἐτῶν. Ἐπιτροπὴ δημοσίων ὑπαλλήλων, ἐκ τῶν ἀριστέων προερχομένη, ἐμφανίζεται εἰς τὸν ὑπουργόν. Τοῦ παρουσιάζει τὴν κατάστασιν τῶν ὑπαλλήλων, τοῦ δείχνει τίς τρυπημένες σόλες τῶν παπουτσιῶν των καὶ ὁ ὑπουργὸς τοὺς λέγει περίπου νὰ πεθάνουν τῆς πείνας καὶ τοὺς τονίζει, ὅτι ἀπέναντι τῆς πατριδος ὑποχρέωσιν ἔχουν νὰ εἶναι καὶ ξυπόλυτοι. Φεύγει ἢ ἐπιτροπὴ ἀπρακτος. Τὴν ἐπομένην σχηματίζεται μετ' ἄλλα, ἄλλης προελεύσεως, πρόσωπα, νέα ἐπιτροπὴ ἢ ὁποία πηγαίνει εἰς τὸν αὐτὸν ὑπουργόν καὶ χωρὶς περιστροφῆς, οὐδ' ἔγνος εὐλαβείας εἰς τὸ ὕψος, ἀπειλεῖ μετ' ἀπεργίαν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων. Ὅποτε : « σταθῆτε βρὲ παιδιὰ, κἄτι θὰ γίνη ». Καὶ ἰδοὺ ὡς διὰ μαγείας κἄτι ἔγινε. *

Τὶ δηλοῖ ὁ μῦθος ; Ἐκεῖνο πού ὅλοι ἐννοοῦμεν. Καὶ τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἀπὸ ἕνα κράτος ἄψυχον, ἀνάληπτον, ἀσυνάρτητον, ὅπως τὸ κατηντήσαμεν αὐτὸ τὸ κράτος, μὴν περιμένετε μετ' ὁ καλὸ νὰ ἐπιτύχετε τίποτε· μόνον ἢ ἀπειλεῖ ὠφελῆ. Μπορεῖ νὰ πιᾶσῃ ἢ ἀπειλή σας ; Πάντοτε θὰ βρεθῆ κἄτι νὰ γίνη. Δὲν ἀπειλεῖτε ; Ὅθ εἴσθε ἐσεῖς ἐκεῖνοι εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ξεσπᾷ κατ' ἀποκλειστικότητα ἢ οἰκονομικὴ δυσχέρεια τῆς χώρας αὐτῆς, δυσχέρεια ἢ ὁποία εἶναι ἀναμφισβήτητος, ἀλλὰ ἢ ὁποία δὲν κατανέμεται ὅπως ἔπρεπε καὶ δι' αὐτὸ δι' ἄλλους εἶναι ἀνεπαίσθητος καὶ δι' ἄλλους ἀφόρητος !

ΧΩΡΙΣ ΕΡΕΙΣΜΑ

Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἡ γενικωτέρα, ἡ ἐμφανής, ἡ προκλητικὴ ἀναλγησία καὶ ἀδιαφορία τοῦ κράτους ἔναντι τῶν ἀναγκῶν τῶν ὑπαλλήλων του. Τῆς δὲ ἀναλγησίας αὐτῆς δεῖγμα εἶναι καὶ τοῦτο: ὅτι τὸ κράτος ποῦ δὲν ἤμπορεῖ νὰ δώσῃ μισθοὺς, δὲν ἐνδιαφέρεται καὶ δι' ἄλλας διευκολύνσεις ἀδαπάνους δι' αὐτό. Ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν τώρα ἀνακινεῖται, φερ' εἰπεῖν, τὸ ζήτημα τῆς στέγης τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων. Καὶ ὅμως δὲν ὑπάρχει σοβαρὰ ἀντιμετώπισις τοῦ ζητήματος αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἀποτελεῖ σοβαρὰν ἀντιμετώπισιν τὸ νὰ γίνῃ (ἂν γίνῃ!) μία στατιστικὴ διὰ νὰ ἴδωμεν... ἂν οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι θέλουν στέγην! Καὶ ὅμως, ἂν τὸ κράτος εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ ἔδειχνεν ἐμπράκτως τὴν στοργὴν του, θὰ ἤμπορούσε νὰ ζητήσῃ κάποιαν ὑπομονὴν διὰ τὰ ἄλλα ζητήματα. Τώρα ὅμως, ὅπως εἶναι τὰ πράγματα, τὸ σύνθημα «ὑπομονή» μόνον του δὲν ἔχει ἠθικὸν ἔρεισμα. Χρειάζεται κάλυμμα ἀληθινῆς, ἐμπράκτου καὶ συστηματικῆς κρατικῆς στοργῆς ἀπὸ ἓνα κράτος δίκαιον εἰς τὴν κατανομήν τῶν βαρῶν καὶ αὐστηρὸν πρῶτα-πρῶτα ἔναντι τῶν ἰσχυροτέρων!

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΡΧΙΑ

Ἄσάκις κανεὶς ἔρχεται εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὴν ἐπαρχίαν, μὲ τὸν Ἕλληνα μικροεσοδηματίαν, τὸν ἀγρότην καὶ τὸν γεωργὸν πάντοτε διδάσκειται καὶ γίνεται περισσότερο Ἕλλην καὶ ἀγαπᾷ περισσότερο τὴν ἑλληνικὴν γῆν.

Δὲν εἶναι μόνον ἡ κατὰ κανόνα ἀγνή ψυχὴ τοῦ ἀγρότου καὶ τοῦ γεωργοῦ ποῦ ὁμιλεῖ μέσα εἰς τὴν καρδίαν ὅλων μας, οὔτε τὰ πλοῦσια αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἐκδηλώνει μὲ ἀπλότητα. Εἶναι ἀκόμη ἡ εὐφυΐα, ἡ δραστηριότης, ἡ συνεχῆς ἐπινοητικότης, ἡ δημιουργικὴ ἀνησυχία — ὅλα αὐτὰ μαζὺ — ποῦ δείχνουν εἰς τὸν ἐπισκέπτην τῆς ἐπαρχίας. Εἶναι μία μεγάλη μεταβολὴ αὐτὸ ποῦ ἀρχίζει νὰ γίνεταί εἰς τὴν ὑπαιθρον. Ἐντατικὴ χρῆσις τῶν μηχανικῶν μέσων καλλιεργείας, χρησιμοποίησις νέων μεθόδων, εἰσαγωγὴ νέων

εἰδῶν καλλιεργείας τῆς ἑλληνικῆς γῆς ἢ καὶ βελτίωσις τῶν παλαιῶν, παρουσιάζουν τὴν ἐπαρχίαν εἰς ἓνα μεγάλο βαθμὸν ἀλλαγμένην. Ἡ διάνοιξις, διὰ προσωπικῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀρωγῆς τοῦ κράτους, νέων δρόμων, ἢ ἐπέκτασις καὶ πύκνωσις τῶν μέσων συγκοινωνίας, ὅπως καὶ τοῦ ἠλεκτρικοῦ δικτύου, ἔφερον μίαν ἀλλαγὴν εἰς τὴν ζωὴν τῆς ἐπαρχίας καὶ κάποιαν — μικρὰν ἔστω — ἐξίσωσιν μὲ τὴν ζωὴν τῶν μεγαλοπόλεων.

Καὶ εἶναι πολλαπλῶς εὐχάριστος ἡ πρόσδος αὐτή. Ἀρκεῖ νὰ δοθῇ ἡ δέουσα προσοχὴ ἀπὸ τὸ κέντρον. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν, ἢ ὅποια θὰ πρέπη νὰ ἐκλέγῃ ὅ,τι θὰ παίρῃ ἀπὸ τὸ κέντρον.

ΤΟ ΔΙΔΗΜΜΑ

Τὸ ζήτημα τῆς αὐξήσεως καὶ γενικῶς τοῦ ὕψους τῶν διδασκτρων ποῦ ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὰς ἀνωτάτας σχολὰς ἀψηχόλησεν ὄχι μόνον τοὺς φοιτητὰς καὶ τὰς οἰκογενείας των, ἀλλὰ καὶ τὸν τύπον καὶ τὴν κοινὴν γνώμην γενικῶς. Προκειμένου ὅμως νὰ ἐξετάσῃ κανεὶς μὲ ἀληθινὴν ἀντικειμενικότητα τὸ ὅλον ζήτημα, πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰ ἐξῆς:

Πρῶτον, τὰ Πανεπιστήμια καὶ γενικώτερον τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα, πρέπει νὰ ἔχουν τὰ οικονομικὰ μέσα νὰ ἀντιμετωπίζουν τὰς ἀνάγκας των καὶ δὴ νὰ τὰς ἀντιμετωπίζουν κατὰ τρόπον πλοῦσιον. Διότι ἀντιστοιχῶς πλοῦσια πρέπει νὰ εἶναι ἡ μόρφωσις, ἢ ὅποια ὄχι θὰ ὑποτίθεται ὅτι παρέχεται, ἀλλὰ ὄντως θὰ παρέχεται εἰς τὰ ἰδρύματα αὐτὰ. Πανεπιστήμια στενοχωρούμενα οικονομικῶς ἀποτελοῦν σπατάλην, διότι δὲν ἀποδίδουν ἐκεῖνο ποῦ ὑποτίθεται ὅτι ἀποδίδουν εἶναι ἄχρηστα.

Δεύτερον, εἶναι ἐπίσης γεγονός ὅτι τὰ βάρη διὰ τὴν διατήρησιν καὶ λειτουργίαν τῶν Πανεπιστημίων πρέπει νὰ τὰ φέρουν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπωφελοῦνται τῆς λειτουργίας αὐτῆς.

Κατ' ἀντίθεσιν, δηλαδὴ, μὲ ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὴν στοιχειώδη καὶ τὴν μέσῃ ἐκπαίδευσιν, τὸ Πανεπιστήμιον κατ' ἀρχὴν, καὶ ὅλαι αἱ ἀνώταται σχολαὶ πρέπει νὰ

συντηρῆται ἀπὸ τοὺς τροφίμους του καὶ δὲν εἶναι ὀρθὸν καὶ δίκαιον νὰ μετατεθῆ τὸ βᾶρος αὐτὸ εἰς τὸ κράτος. Κράτος εἶναι ἡ ὀλότης. Καὶ ὅταν λέγωμεν, ὅτι τὰ ἔξοδα τοῦ Πανεπιστημίου θὰ τὰ φέρῃ τὸ κράτος, τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ βᾶρος τοῦτο ἐπιπίπτει καὶ εἰς τοὺς ὄμους τῶν φορολογουμένων, οἱ ὅποιοι δὲν μετέχουν τῶν καρπῶν ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Πανεπιστημίου. Μὲ ἄλλα λόγια θὰ πληρώνουν διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ οἱ γονεῖς ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι δὲν μποροῦν νὰ στείλουν τὰ παιδιὰ τῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ γενικώτερον ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦτον ἦ δι' ἐκεῖνον τὸν λόγον δὲν ἐπωφελοῦνται τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Καὶ δὲν βλέπομεν πῶς αὐτὸ ἔμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς δίκαιον.

Εἰς περασμένα χρόνια, βέβαια, τὸ ζήτημα δὲν ἦτο ὀξύ, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, τὸ μόνον τότε Πανεπιστήμιόν μας, εἶχεν, ἀπλούστατα, ἰδικίην του μεγάλην καὶ προσοδοφόρον περιουσίαν, μὲ τὴν ὁποίαν πλείσας εὐγενῶν δωρητῶν τὸ εἶχε προικοδοτήσῃ. Ἡ περιουσία αὐτὴ ἔιχε προικοδοτήσῃ. Ἡ περιουσία αὐτὴ ἔιχε διὰ πλείστους λόγους ἐξηνεμίσθη πλέον ἢ δὲν εἶναι προσοδοφόρος σήμερον καὶ ἔτσι διὰ τὴν λειτουργίαν του δὲν μένουν παρὰ τὰ δίδακτρα καὶ ἡ κρατικὴ ἐπιχορήγησις. Τὸ ὅποιον πρακτικῶς σημαίνει, ὅτι τὸ Πανεπιστήμιον πρέπει νὰ τὸ συντηροῦν ἢ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐπωφελοῦνται αὐτοῦ ἢ καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι δὲν ἐπωφελοῦνται. Τὸ ἓνα κακόν, τὸ ἄλλο χειρότερον!

ΑΣ ΜΕΛΕΤΗΘΗ !

Τὸ δίλημμα αὐτὸ θὰ ἔμπορευσε νὰ ἀποτραπῆ, ἂν ἦτο δυνατόν νὰ λειτουργήσῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἓνας θεσμὸς ὁ ὅποιος εἰς ἄλλα Πανεπιστήμια δίδει λαμπρὰ ἀποτελέσματα, ὁ θεσμὸς τῶν ὑποτροφιῶν. Εἰς ἄλλα Πανεπιστήμια τὰ δίδακτρα εἶναι ὑψηλὰ ἐπὶ τῆ βᾶσει τῆς ἀρχῆς πού ἀνεφέραμεν, ὅτι ἡ ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ συντηρῆται ἀπὸ ἐκεῖνους οἱ ὅποιοι καρποῦνται αὐτῆς. Ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀπόρους φοιτητὰς ὑπάρχει μέγας

ἀριθμὸς ὑποτροφιῶν, ὥστε πράγματι οἱ ἄποροι, ἀλλὰ καλοὶ φοιτηταί, νὰ ἔμπορουν ὄχι μόνον νὰ μὴν πληρώνουν δίδακτρα, ἀλλὰ ἀκόμη νὰ λαμβάνουν καὶ τροφήν καὶ κατοικίαν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἔμπορουν νὰ ἀντιμετωπίζουν ὅλας τὰς ἀνάγκας τῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐκπαιδεύσεώς των, νὰ ἐκπαιδευθοῦν καὶ νὰ ἀποδώσουν.

Νὰ συμβουλευσώμεν τώρα ἡμεῖς ἐν τῶν τῶν ὑποτυπωδῶς καὶ παρ' ἡμῖν ὑπάρχον σύστημα αὐτὸ τῶν ὑποτροφιῶν ; Κάθε ἄλλο ! Διατί ; Διότι ἔχομεν πείραν πού δείχνει τί θὰ γίνῃ. Ἀπλούστατα, θὰ ἔλθουν τὰ « μέσα », τὰ ρουσφέτια, τὰ χαρτάκια, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια καὶ εἰς τὸ τέλος, διάφορα ἀργόσχολα πλουσιόπαιδα θὰ παίρνουν ὑποτροφίας καὶ τὰ πτωχὰ καὶ μελετηρὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ θὰ μένουν ἔξω τῆς ὑποτροφίας, διότι δὲν ἔχουν « μέσα ».

Τί νὰ γίνῃ λοιπόν ; Θὰ ἐλέγαμεν — ἀπλούστατα — νὰ ἐξυψωθῆ ἡ στάθμη μας ἡ πνευματικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ, ὥστε νὰ ἔμπορουν νὰ λειτουργοῦν θεσμοί, ὅπως καὶ ὁ θεσμὸς τῆς ὑποτροφίας, πού θὰ ἐπέτρεπαν ὑψηλὰ δίδακτρα διὰ τοὺς πλουσίους καὶ μειωμένα, ἢ καθόλου δίδακτρα διὰ τοὺς πτωχοὺς, ἐφ' ὅσον βέβαια οὗτοι ἀποδεικνύουν ὅτι ἔχουν ὄντως ὄρεξιν νὰ σπουδάσουν. Αὐτὸ θὰ ἦτο ὄντως λειτουργία τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, καὶ ὄχι ἐκεῖνο πού γίνεται τώρα, ὁ πεινασμένος φορολογούμενος λαὸς νὰ πληρῶνῃ διὰ νὰ σπουδάζουν μὲ μικρὰ διὰ τὰς δυνάμεις τῶν δίδακτρα οἱ πλούσιοι. Ὅπως ἀντιθέτως, οἱ πλούσιοι καὶ ἀναλόγως καὶ οἱ ἀπλῶς εὐποροὶ νὰ πληρώνουν ὑψηλὰ δίδακτρα διὰ νὰ ἔμπορουν νὰ σπουδάζουν καὶ οἱ πτωχοί. Ἄς μελετηθῆ λοιπόν, μήπως τοῦλάχιστον ἔμπορεῖ νὰ γίνῃ κλιμάκωσις τῶν διδασκτρῶν ἀναλόγως τῆς περιουσίας τῶν γονέων, π.χ. ἐπὶ τῆ βᾶσει τῶν φορολογικῶν δηλώσεων καὶ τοῦ ἐλέγχου. Πάντως ἄς γίνῃ κάτι τὸ δίκαιον. Ἄλλως, θὰ γίνωνται... ἀπεργαίαι... ὄχι ἀδικαιολόγητοι, δυστυχῶς !

ΣΠΟΥΔΑΙ ΕΙΣ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ

Καί ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ : Ὁμολογουμένως ἔχει ἔλθει ὁ κόμπος στὸ χτένι μὲ τὸ θέμα ἐκείνων τῶν (χιλιάδων φαίνεται) Ἑλλήνων νέων πού ὑποτίθεται ὅτι σπουδάζουν εἰς τὰ ξένα Πανεπιστήμια καὶ ἤρχισαν πλέον νὰ ἐντροπιάζουν κυριολεκτικῶς τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα. Δὲν ἐπέτυχον ἐδῶ εἰς τὰς εἰσιτηρίους ἐξετάσεις, πηγαίνουν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καί... δυσφημοῦν τὴν Ἑλλάδα. Ἐνοεῖται, δὲν πρόκειται περὶ πτωχῶν νέων, διότι πτωχαὶ οἰκογενεῖαι δὲν ἤμποροῦν βέβαια νὰ στέλλουν τὰ παιδιά των, ὅχι εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀλλὰ οὔτε εἰς τὰς Ἀθήνας ἢ τὴν Θεσσαλονίκην. Πρόκειται περὶ παιδιῶν πλουσίων οἰκογενειῶν, πού ἐνσκήπτουν εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ξένον Πανεπιστήμιον καὶ τόσον πολὺ γίνονται ἀνεπιθύμητοι, ὥστε νὰ ἀρχίζουν πλέον καὶ ἐπίσημα διαβήματα νὰ γίνωνται ἐκ μέρους ξένων κυβερνήσεων καὶ μέτρα νὰ μελετῶνται εἰδικῶς διὰ τὸν ἀποκλεισμόν τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν !

Τὸ θέμα πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἀποφασιστικῶς. Καὶ ἂν ὑπάρχη ἢ πρὸς τοῦτο θέλησις ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων, ἢ λύσις ὑπάρχει. Καὶ εἶναι μία : Νὰ μὴ χορηγῆται ἀπὸ τὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος συνάλλαγμα διὰ τοιαύτας « σπουδᾶς ». Διὰ ποῖον λόγον νὰ γίνωνται τόσαι οικονομίαι εἰς τὸ συνάλλαγμα, ἐκεῖ ὅπου ἐπιβάλλεται νὰ χορηγηθῇ τοῦτο καὶ νὰ ὑπάρχη τόση ἀπλοχεριά εἰς συνάλλαγμα πού χορηγῆται εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς νέους, πού χωρὶς κανένα σκοπὸν τριγυρίζουν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀφοῦ δὲν εἶναι κατηγορησμένοι διὰ σπουδᾶς ;

Ἐν προκειμένῳ ὅμως πρέπει νὰ γίνῃ μία διάκρισις. Ἄλλο ἐπιστήμονες οἱ ὅποιοι ἔχουν πρῶτα τελειώσει τὰς σπουδὰς των εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνήθως ἀριστεῖς, οἱ ὅποιοι πηγαίνουν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διὰ νὰ συμπληρώσουν τὰς σπουδὰς των καὶ ἄλλο ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι εἶναι ἐν εἶδος λιποτακτῶν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ καταφεύγουν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν χωρὶς προσόντα καὶ χωρὶς καμμίαν ἐγγύησιν, ὅτι ὄντως θὰ σπουδάσουν ἐκεῖ πού πηγαίνουν. Ἡ πρώτη κατηγορία πρέπει νὰ τύχῃ πάσης ὑποστηρίξεως. Ἡ δευτέρα κατη-

γορία πρέπει νὰ ἐξαναγκασθῇ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἴσιον δρόμον, ὁ ὅποιος εἶναι νὰ διαβάσουν καὶ νὰ ἐπιτύχουν κάποτε εἰς τὰς ἐξετάσεις των ἐδῶ. Αὐτὸς ὁ χωρισμὸς τῶν ζητημάτων θὰ εἶναι ἡ μόνη λύσις ἢ ὁποία ἐπιτρέπεται νὰ δοθῇ εἰς τὸ θέμα αὐτό, θέμα πού ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ διαστάσεις πολὺ ἀνησυχητικὰς !

Ἄλλ' ἐνοεῖται ὅτι καὶ ἀπὸ μέρους τῶν Πανεπιστημίων μας πρέπει κάτι νὰ γίνῃ διὰ νὰ ἤμποροῦν νὰ ἱκανοποιοῦν τὴν ἔμφεσιν πρὸς σπουδὰς καὶ νὰ μὴ ἀποκλείουν ὅπως τώρα, κατὰ τρόπον πού φέρει χιλιάδας οἰκογενειῶν κυριολεκτικῶς εἰς ἀπόγνωσιν καὶ ἐξωθεῖ εἰς τὴν ἀποδημίαν ! Τὸ θέμα πρέπει νὰ μελετηθῇ ἐν τῷ συνόλῳ του καὶ εἰς τὰ σοβαρὰ !

ΜΕΓΑΛΟΙ ΠΟΥ ΦΕΥΓΟΥΝ

Δὲν γίνεται εἰς τὸ πολὺ κοινὸν πάντοτε γνωστὸς ὁ θάνατος — ὅπως οὔτε τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ κοινωνικὸν ἔργον — τῶν μεγάλων σκαπανέων τῆς ἐπιστήμης, οἱ ὅποιοι προσέφερον πάμπολλα διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ πολιτισμοῦ. Διότι, κατὰ κανόνα, οἱ ἐπιστήμονες αὐτοὶ ἐργάζονται χωρὶς διαφήμισιν καὶ ἀποφεύγουν ἐπιμελῶς κάθε θόρυβον. Ὅμως δὲν παύουν νὰ εἶναι μεγάλοι καὶ νὰ ἀποδίδεται εἰς αὐτοὺς ἡ ὀφειλομένη τιμὴ, ἀπὸ ἐκείνους πού εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμῆσου τὸ ἔργον των.

Καὶ ἓνας τοιοῦτος ὑπῆρξεν καὶ ὁ James Bernard Macelwane, καθηγητῆς τῆς Γεωφυσικῆς καὶ διευθυντῆς τοῦ Γεωφυσικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Πανεπιστημίου Saint Louis εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, ὅστις ἀπέθανε πρὸ ὀλίγων μηνῶν εἰς ἡλικίαν 73 ἐτῶν. Διεκρίθη ὡς πρῶτης τάξεως σεισμολόγος καὶ γεωφυσικός, δημοσιεύσας ἀρκετὰ βιβλία καὶ 133 εἰδικὰς μονογραφίας καὶ ἐκτελέσας πλῆθος γεωφυσικῶν ἐρευνῶν. Ἦτο μέλος εἰκοσιπέντε καὶ πλέον ἐπιστημονικῶν Ἐταιρειῶν καὶ Ἀκαδημιῶν, εἶχε λάβει πολυάριθμα βραβεῖα καὶ διακρίσεις, καὶ διὰ τὴν τριετίαν 1953-1956 ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Ἀμερικανικῆς Γεωφυσικῆς Ἐνώσεως. Καὶ ὅμως ἦτο... μοναχός ! Ὁ διεθνὴς ἐπιστημονικὸς κόσμος τὸν θαυ-

μάζει και λυπῆται διὰ τὴν ἐκδημίαν του. Ἄλλὰ και ὅλοι οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι θαυμάζουν και ζηλεύουν τὸν ἐργάτην και τὸ ἔργον του.

OXI MONON O NTIOP

Ἄναγνώστης τῆς στήλης μας, ὁ ὁποῖος ἐπανῆλθε προσφάτως ἀπὸ τὸ Παρίσι, μᾶς φέρνει ἕνα νέον : μίαν « ταξειδιωτικὴν ἐντύπωσιν » ἀπὸ ἐκείνας πού δὲν τὰς βλέπει κανεὶς δυστυχῶς νὰ δημοσιεύωνται εἰς τὸν τύπον, οὔτε τὰς ἀκούει νὰ γίνωνται ἀντικείμενον διηγήσεων εἰς τὰ κέντρα και εἰς τὰ σαλόνια. Εἰς ἐκκλησίᾳς τοῦ Παρισιοῦ εἶδε, λοιπόν, ὁ ἀναγνώστης μας αὐτὸς μίαν ἀγγελίαν, ἣ ὁποία λέγει τὰ ἐξῆς περίπου :

« Παρακαλοῦνται, ὅσαι δεσποινίδες ἡμποροῦν νὰ διαθέτουν μίαν ὥραν τὴν ἐβδομάδα διὰ νὰ κάνουν συντροφίαν εἰς γηραιὰς κυρίας, πού ζοῦν μόναι των χωρὶς σύντροφον, νὰ τὸ δηλώσουν εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Ἐνώσεως, ὁδὸς τὰδε, ἀριθμὸς τὰδε ». Ὅργανοῦται, δηλαδή, ἕνα εἶδος ἐπιστρατεύσεως ἐπισκεπτριῶν εἰδικῶν, πού πηγαίνουν και ἐπισκέπτονται μίαν ὥραν τὴν ἐβδομάδα τὴν Α ἢ Β γερόντισσαν, ἣ ὁποία εὐρίσκεται μόνη εἰς τὰς δυσμὰς τοῦ βίου της, ἴσως βίου ὁ ὁποῖος ἠναλώθη εἰς εὐποιῖαν και ἀγαθοεργίαν.

Τί εἶναι μία ὥρα τὴν ἐβδομάδα συντροφιά ; Δὲν εἶναι βεβαίως πολὺ ! Ἄλλὰ εἶναι κατὶ. Αὐτὴ ἣ γερόντισσα, ἣ ὁποία ὅλην τὴν ἐβδομάδα μένει κατὰμονη, ζεύρει ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἔστω μίαν φορὰν τὴν ἐβδομάδα, θὰ ἔλθῃ μία κοπέλλα, ἀληθινὴ πνευματικὴ κόρη της, νὰ τὴν παρηγορήσῃ, νὰ ἀκούσῃ τὸν πόνον, τὴν ἀνάγκην, τὰς δυσκολίας πού ἀντιμετωπίζει. Καὶ αὐτὸ εἶναι κάποιον βάλσαμον παρηγοριᾶς !

Ὅθὰ τοιμήσωμεν, λοιπόν, νὰ ρίψωμεν τὴν ἰδέαν, ὅπως ἀντιγράφομεν τὰ τελευταῖα σοντέλλα τοῦ Ντιόρ, νὰ ἀντιγράψωμε μαὶ αὐτὴν τὴν ἐπιστράτευσιν και νὰ χρησιμοποιηθῇ και ἐδῶ ὁ θεσμὸς αὐτῶν τῶν

ἐπισκεπτριῶν. Φαίνεται ὅτι μὲ πολὺ καλὸ μάτι θὰ ἔβλεπε τὴν ἀντιγραφὴν αὐτὴν ὁ Οὐρανός ! « Ὁρησκεία καθαρὰ και ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ και πατρὶ αὐτῆ ἔστιν, ἐπισκέπτεσθαι ὄρφανούς και χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν... » λέγει ἡ Γραφή ! (Ἰακώβου α' 27).

ΑΙΜΟΔΟΣΙΑ

Ἡ Ἐλβετία ἔχει τέσσαρα ἑκατομμύρια κατοίκων και πενήντα χιλιάδες πρόσωπα πού προσφέρονται ὡς αἰμοδῶται. Ἡ Ἑλλάς ἔχει ὀκτὼ ἑκατομμύρια κατοίκων και αἰμοδῶτας χιλίους πεντακοσίους, ὅλους κι' ὅλους. Ἄν ἐρωτᾶτε διὰ τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας ἔχουν τριάμισιν ἑκατομμύρια αἰμοδῶτας !

Εἶχαμε γράψῃ ἐπανειλημμένως περὶ τοῦ θέματος τῆς αἰμοδοσίας ἀλλ' οἱ ἀριθμοὶ πού ἀνεφέραμεν και ἡ « ἐβδομάς τῆς αἰμοδοσίας » τὴν ὁποίαν ὠργάνωσεν ὁ Ἑλληνικὸς Ἐρυθρὸς Σταυρὸς προσφάτως, μᾶς καλοῦν νὰ ἐπιστήσωμεν και πάλιν τὴν προσοχὴν ὅλων ἐπὶ τῆς ἀνάγκης νὰ τύχῃ πάσης ὑποστηρίξεως ἣ εὐγενῆς ἐκστρατείας τῆς αἰμοδοσίας. Πρέπει οἱ Ἕλληνες — ὅσοι δύνανται φυσικά — νὰ δώσωμεν ἀπὸ τὸ αἷμα μας διὰ νὰ μεταγγίζεται εἰς ἐκείνους διὰ τοὺς ὁποίους μία μετάγγις αἵματος εἶναι ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου. Ἐκεῖνοι πού προσφέρουν εἰς τὴν αἰμοδοσίαν, δὲν παθαίνουν τίποτε. Καὶ μᾶλλον ὠφελοῦνται (εἰς περασμένους αἰῶνας αἱ ἀφαιμάξεις ἐθεωροῦντο τὸ ἄπαντον τῆς ὑγιεινῆς). Ἐκεῖνοι πού θὰ πάρουν τὸ προσφερόμενον, θὰ σωθοῦν.

Δι' αὐτὸν τὸν λόγον, ἄς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ κάμωμεν θερμοστάτην σύστασιν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς παρουσίας στήλης, νὰ φροντίσουν κατὰ τὸ δυνατόν νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ διὰ τὴν αἰμοδοσίαν. Πρέπει ἣ ἐκκλησίαι αὐτῆ νὰ τύχῃ μιᾶς ἀπάντησεως ἀξίας ὄντως τοῦ εὐγενοῦς χαρακτῆρος και τῶν ἱερῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ: «ΕΚΚΛΗΣΙΑΖΟΥΣΕΣ», ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ

ΩΣ ΠΟΥ ΦΘΑΝΕΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Τὸ ἔθνικὸ θέατρο πρὶν λίγες βδομάδες ἀνέβασε τὶς « Ἐκκλησιαζούσες » μὲ τὴν πρόθεσι, παράλληλα πρὸς τὴν τραγωδία, νὰ παρουσιασθῆ καὶ ἡ κωμωδία, ποὺ κλείνει δικό της πλοῦτο ἰδεῶν καὶ αἰσθητικῆς συγκινήσεως, ποὺ ἀποκαλύπτει μὲ τὴν αἴσθησι τοῦ κωμικοῦ ἄλλες ὕψεις τοῦ ὠραίου καὶ προσφέρει ἄλλους τρόπους ἠθοποιίας. Σύμφωνα μὲ τὴν γραμμὴ αὐτῆ, ὁ θεατῆς μόνο μὲ τὴν τραγωδία θὰ εἶχε λειψή ἀντίληψι στὴν αἰσθητικὴ ἀποτίμησι τοῦ ἀρχαίου δράματος· γι' αὐτὸ χρειάζεσταν περισσότερη προσέγγισι στὴν παρουσίᾳ τοῦ ἀρχαίου κωμικοῦ εἶδους. Ἔτσι ἀποφασίσθηκε νὰ ἀνεβασθῆ ὁ Ἀριστοφάνης, μὴ καὶ αὐτοῦ τὰ ἔργα, ἀπὸ ἀναρίθμητα ἄλλα συναδέλφων του, σάθηκαν ὡς ἑμᾶς.

Τέτοια ἀπόφασι φυσικὰ προκαλοῦσε πλήθος ἀπὸ προβλήματα ἑρμηνείας καὶ ἐμφανίσεως· ἀπὸ τὸ σκηρικὸ καὶ τὸ ντύσιμο, ὡς τὴν ὑποκριτικὴ καὶ τὴν ἀπόδοσι τοῦ κωμικοῦ στὴν κίνησι καὶ τὸν λόγο. Μουσικὴ ἀναπαράστασις θὰ γινόταν ἢ προσαρμογὴ στὴν σύγχρονη αἰσθητικὴ εὐαισθησία;

Τελικὰ προτιμήθηκε ἡ δευτέρα λύσις.

Δὲν ἔχομε ἀρκετὰ στοιχεῖα, ἦταν τὸ ἰσχυρὸ ἐπιχειρημα¹ μὲ λίγους ὑπαινιγμοὺς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, μὲ περιωρισμένους εἰκόνες ἀπὸ τὴν ἀγγειογραφία, χωρὶς ἰδέα ἀπὸ τὴν μουσικὴ δὲν μπορεῖς νὰ κάνης ἀναπαράστασι. Κι' ὕστερα τὸ θέατρο δὲν εἶναι μουσεῖο συντηρήσεως παλαιῶν καλλιτεχνικῶνπραγματοποιήσεων, ἀλλὰ ἐλεύθερη, καλλιτεχνικὴ ἀπόδοσις τῶν προθέσεων καὶ τῶν σκέψεων τοῦ συγγραφέως. Ὁ σκηνοθέτης δηλ. καὶ οἱ ὑποκριταί, ἀν θέλουσι νὰ συγκινήσουν τὸν θεατῆ αἰσθητικὰ, πρέπει νὰ ἑρμηνεύσουν τὸν λόγο μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς σύγχρονης ὑποκριτικῆς, ν' ἀναποκριθοῦν στὴ σύγχρονη καλλιτεχνικὴ εὐαισθησία, ἀκολουθώντας τρόπους καὶ εὐρήματα τῆς ἐποχῆς τους.

Φυσικὰ τέτοια λύσις δίχασε τὸ ἀκροατήριον· ὑπῆρξαν ἄνθρωποι, ποὺ ἀπέκρουσαν τὴν σύγχρονη ἑρμηνεία. Ὁ ἐπιθεωρησιακὸς τόνος, ἡ παρεμβολὴ σύγχρονων σκηνοθετικῶν ἀπόψεων στὴν ζωντάνευσι τοῦ κειμένου, ἡ παρουσία νεοελληνικῶν καὶ δημοτικῶν χορευτικῶν καὶ ἀσματικῶν μοτίβων, ἡ ἐλεύθερη συγχώνευσις τῶν ἱστορικῶν καὶ θετικῶν στοιχείων μὲ τὴν γόνιμη φαντασία τοῦ κωμικοῦ, τῆς χορογράφου, τοῦ ἐνδυματολόγου τοὺς ἔδωκαν στὰ νεῦρα.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μερὴ πολλοί, μᾶλλον οἱ περισσότεροι, ἔμειναν γοητευμένοι ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀξία τοῦ Ἀριστοφάνη. Τέτοια ἑρμηνεία χρειάζεσταν. Τὰ σύγχρονα σκηνοθετικὰ εὐρήματα, ἡ ὑπογράμμισις τοῦ κωμικοῦ, τὸ παιγνίδισμα τῆς φαντασίας στὴ μουσικὴ ἐνορχήστρωσι, στὸ μέλος, στὴν κίνησι τοῦ χοροῦ, ἡ ποικιλία τῆς ἐνδύσεως, ἡ πετυχημένη ἀπόδοσις τῶν βασικῶν ρόλων (θυμηθῆτε τὴν πειθαρχημένη καὶ ἄρμονικὴ

κίνησι, τὴν ἄρτια ἄρθρωσι τῆς Πραξαγόρας) δείχνουν ὅτι στὰ μάτια μας καταξιώθηκε ὁ Ἀριστοφάνης. Μὲ τέτοια ἑρμηνεία φάνηκε ὁ ποιητικὸς λόγος, ἡ κωμικὴ ἐπίνοια, ἡ σατυρικὴ διάθεσις, τὸ φτερούγισμα τῆς φαντασίας τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ.

Ἔτσι ἡ συζήτησις, ὄχι πάντοτε πολιτικὰ ἀνιδιοτελής, περιστράφηκε γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς ἑρμηνείας. Καθεὶς ἀνάλογα μὲ τὴν ἀγωγή, τὶς προσδοκίαις, τὶς γνώσεις του πῆρε θέσι καὶ κατηγόρησε ἢ ἐπαίνεσε τὴν προσπάθειά. Ἀλλὰ φαίνεται πὼς οἱ συζητηταὶ ἐχάραξαν ὄρια περισσότερο στενὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητά. Γιατὶ τὸ ἐρώτημα, ποὺ προβάλλει ἀπαιτητικῶς, εἶναι, ἀν τὸ πρόβλημα φ θ ἀ ν ε ἰ ὡ ς ἐ δ ὶ μ ο ν ἄ χ α. Τὸ ἔθνικὸ θέατρο, σὰν πνευματικὸς ὀργανισμὸς, σ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα μονάχα εἶχε νὰ δώσῃ λύσι; Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀποστολὴ του σὰν ἐθνικοῦ, νὰ ζωντανέψῃ τὶς ἀθυροστομίαις τοῦ Ἀριστοφάνη; Δὲν πρέπει τάχα τὸ ἔθνικὸ (δὲν εἶναι βλέπεις ἐλεύθερος θίασος, ἀλλὰ χρηματοδοτεῖται ἀπὸ τὸ Κράτος γιὰ τὴ μὲρφοσι τοῦ κοινού) νὰ καλλιεργῇ πνευματικὰ τὸν θεατῆ; Καὶ εἶναι πνευματικὴ καλλιέργεια¹ ἡ ἱστοριοθεατρικὴ καὶ καιραιοθητικὴ μονάχα ἀνάπτυξις τῶν θεατῶν καὶ ὄχι καὶ ὁ σεβασμὸς τουλάχιστον τῆς κοινωνικῆς ἀξιοπρέπειας καὶ τῶν συγχρόνων ἀντιλήψεων; Ὁ Ἀριστοφάνης ἀναποκρίνεται πᾶς στὴ δική μας ἠθικὴ εὐαισθησία, ὅσο κι' ἀν ὁ ἀξίος μεταφραστῆς προσπάθησε νὰ ἐξευγενίσῃ τὶς βωμολοχίαις καὶ τοὺς ὑπαινιγμοὺς;

Ἄς μὴ γελιώμαστε² καὶ ἀν δεχθοῦμε ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης στὴν ἐποχὴ του διδάξε, γιατί κτύπησε τὸ κακὸ, τὸ σάπιο, ἄς ποῦμε τὴν δημαγωγίαν, τὴ φιλοπόλεμη διδασίαι, τὶς μοντέρνας γιὰ τὴν ἐποχὴ του φθοροποιεῖς ἰδέαις, τοῦτο γινόταν γιατί οἱ κορδακισμοί, οἱ ἀθυροστομίαις, ἡ obscenity ἀποτελοῦσαν μέρος τῶν ἑορτῶν τῶν Πηγαίων καὶ τῶν Διονυσίων. Ἡ κωμωδία ξεκίνησε ἀπὸ τὶς εὐωχίαις καὶ τοὺς κόμους καὶ ἔμεινε συνταξιασμένη μὲ αὐτοὺς. Τὸ ἐλευθερόστομο δηλ. ὑλικὸ τῆς δὲν ἔρχεσταν σ' ἀντίθεσι μὲ τὸ πνεῦμα τῶν ἑορτῶν, στὶς ὁποῖαι παίζονταν τὰ ἔργα. Σήμερα ὅμως λείπει τὸ ὀργανιστικὸ ὑπόβαθρον τῶν ἀρχαίων τελετῶν καὶ ἡ κοινωνία, οἱ σκεπτόμενοι ἄνθρωποι ποὺ τὴν ἀποτελοῦν, ἔχουν τὶς ἀξιώσεις τους γιὰ μιὰ στοιχειώδη τουλάχιστον ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀξιοπρέπεια. Ἀλλὰ τότε πῶς μποροῦμε νὰ μιλάμε, ἀν ὄχι γιὰ πνευματικὴ καλλιέργεια, τουλάχιστο γιὰ στοιχειώδη σεβασμὸ τῶν σύγχρονων κοινωνικῶν πεποιθήσεων;

Καὶ αὐτὴ ἡ ἀποψις παίρνει μεγαλύτερη ἰσχύ, ἀν σκεφθοῦμε ὅτι εἶναι εὐκόλη ἢ ἀμφισβήτησις

1. Γιὰ τὸ εὐρύτερον νόημα ποὺ ἔχουν οἱ πνευματικὲς ἐκδηλώσεις βλ. Α. Τ., Πνευματικὴ Ζωὴ καὶ Κοσμοθεωρία, «Ἀκτίνες» 1943, σ. 69 - 77.

τῆς ἠθικῆς « διδάχῃς » τοῦ Ἀριστοφάνη. Μερικοὶ βέβαια ὑποστήριξαν πῶς πίσω ἀπὸ τὸν « λίβελλο » καὶ τὴν ἀθυροστομία ὑπάρχει ἡ ἠθικὴ αὐστηρότης, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ πνευματικὴ ἀνύψωσι τοῦ ἀθηναϊκοῦ δῆμου. Ἀλλὰ πῶς νὰ δεχθοῦμε τέτοιο ἰσχυρισμό, τουλάχιστο στὴ κατηγορηματικὴ του δήλωσι, ἀφοῦ ὁ ποιητὴς εἶχε καίρια λαθεμένες ἀντιλήψεις; Ἦταν τόσο κουτὸς τάχα, ὥστε νὰ μὴ μπορῆ νὰ ξεχωρίζῃ ἓνα Σωκράτη ἀπὸ τοὺς σοφιστὰς καὶ νὰ τὸν παρυσιάξῃ σὰν συννεφοπαρμένο καὶ ὄνειροφανταστο ἀπατεώνα καὶ νὰ γράφῃ ὀλόκληρη κωμωδία πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ².

« Ὅτι ὁ Σωκράτης συκοφαντήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀριστοφάνη, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία » ὁμολογεῖ ὁ Hillaire Van Daele ³, μολονότι ἐπιθυμεῖ τὴν δικαίωσί του. « Ὁ ρόλος τοῦ Σωκράτους εἶναι λίαν χονδροειδῆς διακωμώδησι, διασκεδαστικῇ ἐν τούτοις, ἡ ὁποία ὅμως μᾶς σκανδαλίζει μὲ τὴν ἀδικίαν τῆς » γράφουν οἱ A. καὶ M. Croiset. ⁴ Καὶ συνεχίζουν : « ὄπισθεν τῶν λαμπρῶν ἐκείνων « λιβέλλων » πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν πολιτικὴν τινα ἐσχηματισμένην, πεποίθησαν σταθεράν, κριτικὴν στηριζομένην ἐπὶ ἀρχῶν; Ἐὰν συνέβαινε τοῦτο, ὁ Ἀριστοφάνης θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρῆται ὡς ἐχθρὸς αὐστηρῶς τῶν παραδόσεων, ὡς ἐχθρὸς ἀποφασιστικὸς παντὸς νεωρετισμοῦ. Φαίνεται ὅμως ὅτι τότε θὰ ἔπρεπε νὰ συναγγυωμεν ἐκ τῶν ἐπικρίσεών του βεβαιώσεις τινάς, αἱ ὁποῖαι θὰ διεμόρφωνον τὴν θεωρίαν του. Μόλις ἐν τούτοις τὰς ὑποβάλλωμεν εἰς ἔρευναν, ἀντιλαμβάνομεθα ὅτι εἶναι ἀδύνατον, νὰ διατυπώσωμε αὐτάς » ⁵.

« Ὅσον ἀφορᾷ τὴν θρησκείαν, ναὶ μὲν διεισένοτο ὅτι τὴν ὑπερήσπιζε κατὰ τὸν θεωρητικὸν τῆς ἀθεΐας, ἀλλ' ἀσφαλῶς δὲν ἔπρεφεν εὐλαβεῖ σεβασμὸν ἐναντι τῶν θεῶν. Γνωρίζομεν ἐπαρκῶς μετὰ πόσης ἐλευθεροστομίας μετεχειρίσθη αὐτοὺς εἰς πλείονα τοῦ ἐνὸς χωρία. Πρέπει δὲ νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι πάντα ταῦτα δὲν παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν συντηρητικοῦ τινος ἢ πιστοῦ εἰς τὰ τῆς θρησκείας. Βλέπομεν σαφῶς ἐναντίον τίνος ἐπιτίθεται. Μόλις ὅμως ἐπιδιώξωμεν νὰ εἰπώμεν τί ὑπερασπίζει, δυσκολευόμεθα. Δὲν ὀφείλεται ἄρα γε τοῦτο εἰς τὸ ὅτι κατὰ βάθος οὐδέποτε κατενόησεν ὁ ἴδιος καὶ ἴσως οὐδέποτε ἐδοκίμασε τὴν ἀνάγκην νὰ τὸ μάθῃ; Ἐκ τούτου προέκυψεν ὅτι οὐδέποτε ἐφρόντισε νὰ ἀναζητήσῃ τὸ ἀληθές καὶ τὸ δυνατόν » ⁶.

Καὶ ὕστερα ἡ ἐρηνοφιλία του πόσο διαλυτικὴ

τοῦ πνεύματος ἦταν ! Νὰ μὴ γίνεταί πόλεμος, ὄχι γιὰ τὴν κοινωνία, τὴν παιδεία, τὸν πολιτισμό, ἀλλὰ γιὰ ν' ἀπολαύσουν οἱ Ἀθηναῖοι τὴ ζωὴ τους, τὸ μεθύσι, τὶς ἐταῖρες, τὶς ὄρχηστρίδες !⁷ « Ὡσάνει ἡδύνατο μόνῃ ἡ εἰρήνη ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν πολιτικὴν εὐταξίαν καὶ τῶν πολιτῶν τὴν ὁμοφροσύνην » ⁸ συμπεραίνει ὁ K. O. Müller καὶ συνεχίζει σ' ἄλλο σημεῖο σχολιάζοντας τὴν ἰδέα τῆς κοινοκτημοσύνης στὶς « Ἐκκλησιαζόσους », σὰν « ἐπίνοια, τῆς ὁποίας τὰς γελωτίας καὶ ἀκολάστους συνεπείας διεξάγει ὁ ποιητὴς μὲ ὑπερβολικὴν ὄρεξιν καὶ ἰλαρότητα » ⁹.

Γι' αὐτὸ ὁ W. Durant θεωρεῖ τὸν Ἀριστοφάνη σὰν « τὸν πιὸ ἀνήθικον συγγραφέα ἀπὸ τοὺς γνωστούς σὲ μᾶς » ¹⁰, μολονότι δέχεται ὅτι ὁ ποιητὴς κτυπάει τὴν ἀνηθικότητα. Καὶ ὁ Murray προσθέτει : « ἡμεῖς παραδεχόμεθα προσέτι ὅτι πολλάκις ἐπολέμησεν ὁ, τὴν κάλλιστον ὑπῆρχε τότε, καὶ ὑπερήσπισεν αὐτὸ διὰ λόγους ταπεινοῦς » παραδεχόμεθα ὅτι αἱ βωμολοχίαι του ὑπερβαίνουν σὺν ὅριον καὶ ὅτι κατὰ κανόνα σπηλιτεύει μόνον τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ἡγέτας τούτων » ¹¹.

Κι' ἂν μποροῦμε ν' ἀμφισβητήσωμε τὴν παιδευτικὴν σημασίαν τοῦ Ἀριστοφάνη πάνω σὲ καίρια θέματα τῆς ἀρχαιότητος, τότε τί θὰ λέγαμε γιὰ τὴ σύγχρονη ἐποχὴ; Πῶς εἶναι δυνατό ν' ἀνεχθοῦμε τὶς ἀντιφάσεις; Πῶς τὸ ἔθνικὸ θέατρο ἐπιδιώκει πνευματικὴ ἀνύψωσι τοῦ κοινοῦ (ἐκτός ἂν δὲν ἔχη τέτοια βλέψι) μὲ τὸν Ἀριστοφάνη;

Γι' αὐτὸ τὸ συμπέρασμα μᾶς εἶναι πῶς χρειάζομαστε περισσότερὴν λογικότητα καὶ συνέπεια. Ὁ ἀρχαῖος κομικὸς δὲν εἶναι γιὰ τὸν κρατικὸν μᾶς ὀργανισμόν· γιὰτὶ ἐμεῖς, οἱ ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ μας, ἔχομε τὰ δικὰ μας κοινωνικὰ ζητήματα καὶ τὶς ἀπαιτήσεις μας· νομίζομε πῶς τὸ ἔθνικὸ ἔχει ὑψηλὴ ἀποστολὴ, ἔχει χρέος πρὸς ἔθνικὸν νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ποιότητα τῶν ἔργων, ποῦ ἀνεβάξει· δὲν εἶναι ἐλεύθερος θίασος, ἀλλ' ὀργανισμὸς μ' ἐντολὴ ἔθνικῆς ἀποστολῆς· δὲν μπορεῖ νὰ ξεπέφτῃ στὸ ἐπίπεδο τῆς πιὸ φθηνῆς ἐπιθεωρήσεως, ἀλλὰ ἔχει ὑποχρέωσι νὰ μᾶς προσφέρῃ πνεῦμα ἢ τουλάχιστο νὰ σέβεται τὸ δικὸ μας.

G. ΜΠΟΖΩΝΗΣ

7. Ἀχαρνῆς, 263 - 279, 1071 - 1142, 1190 - 1221.

8. K. O. Müller, Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, μετ. Α. Κυπριανοῦ, Ἀθῆναι 1885, σ. 705.

9. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 711.

10. Will. Durant, The life of Greece, New York 1939, σ. 429.

11. Gilbert Murray, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, μετ. Σίμου Μενάρδου, Ἀθῆναι 1922, σ. 297.

2. Νεφ. 225 - 230, 380 - 382, 882 - 885, 1403 - 1405.

3. Aristophane, στὴ σειρὰ τῶν « Belles Lettres », Paris 1948, σ. 149.

4. Alfred et Maurice Croiset, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, μετ. Α. Ι. Πουρνάρα, Ἀθῆναι 1938, τόμ. 3, σ. 529.

5. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 534.

6. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 535.

Η ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Τὸ νὰ ἐτοιμασθῆ μία ἔκθεσις δὲν εἶναι καὶ τόσο ἐύκολον. Ὅταν ὅμως πρόκειται δι' ἔκθεσιν τῆς ὁποίας σκοπὸς εἶναι ἡ ὅσον τὸ δυνατόν ζωντανωτέρα ἐμφάνισις τῆς ζωῆς ἢ καλλίτερον τῆς πολεμικῆς ἀτμοσφαιρας πού ἐπικρατεῖ εἰς ἕνα τόπον, αἱ δυσκολίαι γίνονται ἀσυγκρίτως μεγαλύτεραι. Παρὰ ταῦτα ἡ ἔκθεσις τῆς Κύπρου εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Ζαππείου στάθηκε ἀπὸ τὰς πλέον ἐπιτυχεῖς. Αἱ φωτογραφίαι καὶ ὁ ὅλος διάκοσμος ἦσαν μία ἀδιάφυστος μαρτυρία, ἀποκαλύπτουσα τὰ ἐγκλήματα πού διαπράττονται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεγαλόνησον. Αὐτὸ τὸ ὁμολογούν ὅλοι ὅσοι τὴν ἐπισκέφθησαν καὶ ὅσοι ἐκ τῶν ξένων εἶχον προηγουμένως ἀμβιβολίας περὶ τούτου. Εἰς τοὺς συναδέλφους πού εἰργάσθησαν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀξίζουσι πολλὰ συγχαρητήρια. Καὶ πρέπει νὰ εἶναι βέβαιοι ὅτι ἐπετέλεσαν κατὰ θαυμαστὸν τρόπον τὸ καθήκον των. Ἀσφαλῶς αὐτὸ θὰ εἶναι ἐκεῖνο, πού τοὺς δίδει τὴν μεγαλυτέραν ἱκανοποίησιν.

ΜΙΑ ΔΕΚΑΕΤΙΑ

Μὲ αὐτὸ τὸ τεῦχος ἡ Φοιτητικὴ Στήλη συμπληρώνει δέκα χρόνια ζωῆς. Μέσα εἰς αὐτὰ τὰ χρόνια, ἡ Στήλη, ὡς βῆμα ἐκφράσεως τῆς «Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως», προσεπάθησε νὰ ἐπικοινωνῇ μὲ τὴν κοινὴν γνώμην ἐπὶ τῶν ποικίλων φοιτητικῶν προβλημάτων. Γνωρίζομεν ὅτι μία τοιαύτη ἐπικοινωνία εἶναι ἀκρῶς ἀπαραίτητος διὰ μίαν Ἐνωσιν ὅπως ἡ Χ. Φ. Ε., ἡ ὁποία φιλοδοξεῖ νὰ εἶναι ζωντανὸς ὁργανισμὸς ἀνθρώπων, πού σκοπὸν των ἔχουν τὴν ἐμπέδωσιν τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ.

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ δεκαετής πορεία μᾶς δίδει ὅχι ἀπλῶς τὸ δικαίωμα, ἀλλὰ μᾶς καθιστᾷ ὑποχρεῶς δι' ἕνα πλέον ἐντονώτερον ἄγωνα ἐπὶ τῶν φοιτητικῶν προβλημάτων καὶ διὰ μίαν εὐλικρινῆ συμπαραστάσιν τῶν συναδέλφων μας. Θὰ χα-

ρῶμεν ἰδιαιτέρως καὶ θὰ τὸ θεωρήσωμεν ὡς σημαντικὸν ἐπίτευγμα, ἐὰν ἡ ἐπικοινωνία μᾶς μὴ καταστῆ στενωτέρα. Ἡ στήλη μας θὰ εἶναι πάντοτε ἀνοικτὴ καὶ ἐτοιμὴ διὰ μίαν τοιαύτην ἐπικοινωνίαν.

ΤΑ ΕΞΕΤΑΣΤΡΑ

Νὰ «συγχαρῶμεν» ἢ νὰ διαμαρτυρηθῶμεν διὰ τὸν ἐμπαιγμὸν ὁ ὁποῖος ἐγένετο εἰς βᾶρος τῶν φοιτητῶν, μὲ τὸ θέμα τῶν ἐξετάστρων; Ὁμολογοῦμεν ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς δύσκολον θέσιν...

Οὐδέποτε ἐφαναζόμεθα ὅτι ἡ ἀπόφασις περὶ ἐπαναφορᾶς τῶν ἐξετάστρων εἰς τὰ «πρὸς» τοῦ Ἰουνίου, θὰ ἐξεδίδετο μετὰ τὴν ἐκπνοὴν τῆς προθεσμίας, διὰ τῆς ὁποίας οἱ φοιτηταὶ ὑπεχρεῶντο νὰ καταβάλουν τῆς ἡμετέρας ἐξέταστρα διὰ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὰς ἐξετάσεις τοῦ Ὀκτωβρίου. Ἔτσι τὸ Ἰπουργεῖον ἔχει τὴν «συνείδησιν» του ἀναπαυμένῃ, ὅτι ἐμίεισε εἰς τὸ ἥμισυ τὰ ἐξέταστρα, ἀφοῦ προηγουμένως ἐφρόντισε νὰ εἰσπράξουν αἱ σχολαὶ τὰ διπλά. Αὐτὸ εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν λέγεται: οὔτε ἡ γάτα οὔτε ἡ ζημιά της.

Εὐχόμεθα νὰ μὴ συμβῆ τὸ ἴδιον καὶ κατὰ τὰς ἐπομένους ἐξεταστικὰς περιόδους.

ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Καὶ ἄλλοτε εἶχε τονισθῆ ἀπὸ τῆς στήλης αὐτῆς τὸ ζήτημα τῶν προγραμμάτων εἰς τὰς διαφόρους πανεπιστημιακὰς σχολὰς. Πρόκειται διὰ τὰς τόσο συνήθεις εἰς τὴν φοιτητικὴν ζωὴν «κενάς ὥρας», τὰς ὁποίας ὁ φοιτητὴς γάνει ἀκόπως εἴτε εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Πανεπιστημίου ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐπομένης παραδόσεως, εἴτε εἰς τὸν δρόμον καὶ πολὺ συχνὰ εἰς τὸ καφενεῖον.

Μία καλὴ τακτοποίησις τοῦ προγράμματος τῶν μαθημάτων εἰς τὴν κάθε σχολῇ, ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχουν κενά, θὰ δώσῃ ἀσφαλῶς τὴν καλλίτεραν λύσιν εἰς ἕνα ἀπὸ τὰ πλέον ζωτικὰ φοιτητικὰ προβλήματα.

Ο ΕΝΤΕΤΑΛΜΕΝΟΣ

Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων». Ἐκδόσις Χριστ. Ἐνώσεως Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύττη 14, Ἀθήναι (1) Τηλ. 35-023.—Θεσ/νίκης: Ἀγ. Σοφίας 38.—Πειραιῶς: Φίλωνος 34α.—Ἰατρίδης, κατοικίαι Ἀριστοφάνους 10, Ἀθήναι (1).—Ἐτησίαι συνδρομὴ δρχ. 35, ἔξωτ. δολλ. 3.—Προῖστ. τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομυγᾶλη 176.—Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.